

**”Entäs muistat sie...”
Perhekerronta muisteluna ja merkitysten arviointina**

Perinteentutkimuksen
pro gradu -tutkielma
Joensuun yliopisto
Huhtikuu 2000

Pihla Maria Vuorinen

VUORINEN, PIHLA: ”Entäs muistat sie...” Perhekerronta muisteluna ja merkitysten arviointina.

Pääaineen tutkielma. 113 s. + liitteet 9 s.

Perinteentutkimus

Huhtikuu 2000

Tiivistelmä

Perhekertomuksia kerrotaan perheen ja laajemmin suvun piirissä osana ns. jokapäiväistä kerrontaa ja muistelua. Ne ovat lähellä henkilökohtaista- ja muistelukerrontaa, ja voidaan nähdä perhettä kokonaisuutena edustavana kokemuskerrontana. Muistelun kautta yksilöllisistäkin muistoista voi tulla yhteisiä ja perheenjäseniä yhdistäviä. Tarkastelen pro gradu –työssäni perhekerrontaa kyselyllä ja haastatteluilla (3 kahdenkeskistä, 7 ryhmähaastattelua) keräämäni aineiston kautta. Avoimeen, kirjalliseen kyselyyni on vastannut 43 henkeä. Aktiivisimpia vastaajia ja kertojia ovat naiset. Aineistona käytän myös omia kokemuksiani ja oman sukuni kertomuksia. Läheisten kertomusten käsittely auttaa ymmärtämään kertomuksiin liittyviä tunteita ja merkityksiä, mutta siihen liittyy myös omat ongelmansa.

Aineistoni kertomuksista noin puolet kertoo lapsuudesta ja lapsista. Muita hallitsevia teemoja ovat perheen ja suvun historian kuvaukset sekä ihmissuhde-kertomukset. Näillä kerrataan tai luodaan yhteisiä muistoja ja luonnekuvia perheenjäsenistä sekä sukulaisista. Suurin osa kertomuksista on hauskoja tai positiivisia, negatiiviset asiat jätetään vähemmälle huomiolle. Jälkikäteen vaikeille asioille voidaan tosin nauraakin.

Käsittelen työssäni myös erilaisia kerrontatilanteita ja kertomusten teemojen vaihtelua tilanteiden mukaan. Kertomuksia kerrotaan usein muun keskustelun lomassa eräänlaisissa sikermissä – kerrottu juttu tuo mieleen toisia juttuja. Tuttuihin kertomuksiin saatetaan tosin vain viitata. Näin on syntynyt ns. lentäviä lauseita ja perheen omia sanontoja. Kertomuksia kerrotaan kokoonpanoissa, jotka vaihtelevat tilanteen mukaan. Yksi tällainen on lasten keskinen muistelu, jolloin juttuja kerrotaan usein yhdessä, toisten muistikuvia täydentäen. Tällaisissa tilanteissa myös kiistellään ja neuvotellaan asioiden ”oikeasta” kulusta. Isovanhempien kertoessa juttuja nuoremmille kerronta on monesti enemmän monologinomaista.

Muisti on valikoiva siinä määrin, että omasta itsestä kertovat jutut jäävät parhaiten ihmisten mieliin. Myös tapahtumien kulusta on olemassa useita eri perheenjäsenten versioita. Kerronnan intensiivisyys ja tulkinnat vaihtelevat eri aikoina. Olennaisinta kertomuksissa ei olekaan niiden totuudellisuus, vaan niille annetut merkitykset. Kertomuksilla rakennetaan ja muutetaan menneisyyttä ja nykyisyyttä. Perhekertomuksia kerrotaankin erityisesti muutos- ja kriisitilanteissa. Niillä tuotetaan ja ylläpidetään ihmisen minäkuvaa ja perhettä, ja tähän liittyvät olennaisesti myös kertomusten ja muistelun kertojissa ja kuulijoissa herättämät tunteet. Perhe rakentuu entistä enemmän tunnesiteiden varaan, ja tietyssä mielessä nimenomaan emootiot välittävät perheperinnettä eteenpäin.

Avainsanat: perhekertomukset, kokemuskerronta/henkilökohtainen kerronta – perhe, perhekerronta, muisti, muistelu, identiteetti

ALKUSANAT

Olen kerännyt perhekerronta-aineistoni haastattelujen ja kirjallisen kyselyn kautta, joilla olen vaivannut kanssaeläjiäni viime vuosina ensin proseminaari- ja myöhemmin pro gradu -työtä tehdessäni. Haluankin käyttää tämän tilaisuuden kiittäkseni ystäviä, tuttuja ja tuntemattomia henkilöitä avoimesta suhtautumisesta kyselyihini, mielenkiintoisista ajatuksista, sekä siitä vaivannäöstä ja ajasta, jota kyselyyni vastaaminen tai haastatteluun osallistuminen on vaatinut.

Lämmin ajatus myös oman perheen suuntaan; kiitos kärsivällisyydestä, mukavista haastelutuokioista, rohkaisusta ja rakkaudesta.

Lisäksi haluan kiittää työni eteenpäinviemiselle arvokkaista kommenteista kaikkia, jotka ovat niitä esittäneet, erityisesti Jyrki Pöysää ja Tuija Saarista. Kuvien piirtämisestä kiitos kuuluu Petteri Lehikoiselle.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Perhekertomuksista	1
1.2. Mikä perhe?	3
1.3. Kysymyksenasettelu	6
1.4. Aineistoni	8
1.5. Omakohtaisten kokemusten käytöstä	11
1.6. Haastattelut ja kirjoitetut kertomukset aineistotyyppinä	15
2. KERTOMUSTEN TEEMAT	19
2.1. Kertomukset lapsuuden ajasta	21
2.2. Perheen ja suvun menneisyys	27
2.3. Ihmissuhteet	35
2.4. Muut kertomukset	36
2.5. Näkökulmien valikoituminen	38
3. PERHEKERTOMUSTEN KERRONTA	42
3.1. Kertojat	42
3.2. Kerrontatilanteet	43
3.3. Lasten keskkiset kertomukset	48
3.4. ”Muistatko kun...”	50
3.5. Kertominen yksin ja yhdessä	56
3.6. ”Samojen” kertomusten toistuminen	60
3.7. Kiistely totuudesta	63
4. KERRONNAN JA PERHEEN LIIKKUVAT MERKITYKSET	66
4.1. Kerronnan merkitys	66
4.2. Kerronta eri elämänvaiheissa	71
4.3. Kerronnan herättämät tunteet	74
4.4. Kertomukset identiteetin rakentajina	82
4.5. Perheen tuottaminen ja ylläpitäminen kertomuksilla	90
4.6. Muistin merkittävyys – häilyvä ja elävä mennyt aika	93
5. LOPUKSI	101
LÄHTEET	106
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Perhekertomuksista

Perheen tai suvun piirissä yhteisen muistelun osana kerrotaan paljon tarinoita perheenjäsenten sanomisista ja tekemisistä eri aikoina. Toisinaan näitä perhekertomuksia kerrotaan myös muille: tuttaville, naapureille, työkavereille jne. Tematiikaltaan kertomukset liittyvät perheen eri jäsenten tai kaikkien yhteisiin kokemuksiin ja niiden oletetaan kertovan todellisista tapahtumista. Olennaisinta kertomuksissa ei kuitenkaan ole totuudellisuus, vaan niiden välittämät merkitykset. Bengt Holbek on valaissut asiaa italialaisella sananlaskulla: ”Jos se ei ole totta, se on hyvin keksitty”. Kertomuksia muutetaan ja muokataan eri tilanteisiin sopiviksi. (Holbek 1990: 108.)

Perhekertomukset ovat osa ns. jokapäiväistä kerrontaa. Ne ovat lähellä esim. Henkilökohtaisia kertomuksia ja kokemus- ja muistelukerrontaa. Perhekertomusten lähteenä on usein juuri jonkun perheenjäsenen kertomus hänelle tai jollekin toiselle perheenjäsenelle sattuneesta tapahtumasta (jota hän on mahdollisesti ollut todistamassa). Näitä kertomuksia saattavat sitten muutkin perheenjäsenet ryhtyä kertomaan. Perhekertomukset voidaankin nähdä henkilökohtaisena kerrontana, joka edustaa perhettä kokonaisuudessaan (family as a unit) (Stahl 1977a: 34). Yksilöllisistäkin muistoista voi näin tulla yhteisiä kerronnan kautta, ja tässä prosessissa nimenomaan kerronnalla ja kertomuksille annetuilla merkityksillä on tärkeä osa (vrt. Fentress & Wickham 1992: 88).

Perhekertomuksen kertoja ja päähenkilö eivät siis välttämättä ole sama henkilö, ja kertomusta voi kertoa yhdessä useampikin sen tunteva. Kertomuksia ei yleensä esitetä monologina, vaan kyseessä on keskustelunomainen genre (conversational genre), jossa tapahtuneesta käydään dialogia (ks. Yerkovich 1983: 278).

Sandra Stahlin mukaan henkilökohtainen kerronta on genrenä ollut olemassa jo kauan, vaikka se erityisesti viime vuosikymmeninä on ollut esillä folkloristien kiinnostuttua enenevässä määrin kokemuksiin pohjautuvista kertomuksista (Stahl 1983: 269). Perhekertomuksista ensimmäisten joukossa kirjoittanut Mody C. Boatright käytti vuonna 1958 kertomusryhmästä nimeä ”family saga”, viitaten tällä perheen ympärille keskittyvään suullisesti säilytettävään ja muotoutuvaan perinteeseen, jonka uskotaan olevan totta. Kyse ei Boatrightin mukaan ole yhdestä kertomustyypistä tai –motiivista,

vaan kertomussikermistä, jotka eivät muodosta yhtenäistä perheen historiaa. (Boatright 1958: 1.) Stahl ehdottaa “family sagan” sijasta käytettäväksi termiä “family stories” (Stahl 1977a: 33), joka onkin yleisimmin käytetty termi. Suomessa on vastaavasti käytetty nimitystä perhekertomus (ks. esim. Hyry 1995: 5) sekä rinnasteisesti, osittain samaan tarkoittaen, nimitystä perheen tai suvun tarina (Suvun suuri kertomus, SKS:n keruukilpailu 1997).

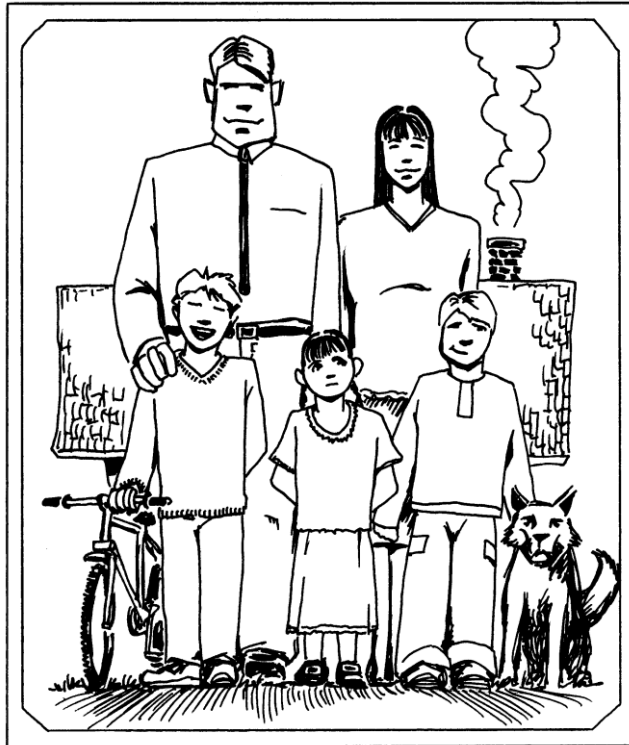
Henkilökohtainen kerronta on toisinaan nähty eräänlaisena perinteen esiasteena, mistä on tavallaan haettu oikeutusta sen tutkimiselle. Leea Virtasen mukaan tällaista tulkintaa ei kuitenkaan suoraan voi tehdä. Hänen mukaansa henkilökohtainen kertomus voidaan nähdä päivittäin toistuvana kerronnallisena lajikategoriana, kokemuskuvauksena. (Virtanen 1982: 173.) Kokemus- ja perhekerronta on monesti rinnastettu toisiinsa niiden ei-perinteelliseksi tulkitun sisällön perusteella. Kertomusten traditionaalisuutta onkin haettu sisällön sijaan kerronnasta (ks. esim. Stahl 1977b). Stahlin mukaan kertomukset kuitenkin “folklorisoituvat” toiston myötä ja traditio saattaa vaikuttaa jo siihen, mistä tapahtumista yleensä kerrotaan (Stahl 1977a: 32-34).

Mielestäni perhekertomusten määrittelyminen toistuviksi ja kiteytyneiksi on kuitenkin ongelmallista. Perhekerronnan skaala on laaja, kertomuksista toiset ovat toistuvampia ja kiteytyneempiä, toiset taas enemmän muistelutyyppejä. Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1989: 134) on huomauttanut, että henkilökohtaisen kerronnan määritelmässä on turhan usein keskitytty niiden traditionaaliisiin elementteihin sen sijaan että nähtäisiin se, mikä kerronnassa on olennaista: persoonallisuus. William Wilsonin (1991: 130) mukaan kertomukset auttavat meitä ymmärtämään yhteiskuntaa laajassa mielessä, mutta olemassaololleen ne eivät varsinaisesti sen kummempia perusteluja tarvitse kuin sen että ovat olemassa.

Perhekertomuksia on vaikea selkeästi erottaa muusta arkikerronnasta. Kuten Virtanen kirjoittaa, tällä hetkellä kiteytymättömään, runsaasti persoonallista ainesta sisältävään ja näennäisesti tositapahtumiin pohjaavaan kerrontaan viittaavat termit ovat osin päällekkäisiä (Virtanen 1982: 174). Holbek on esittänyt, että laajan yleistermin “arkipäivän kertomukset” alta olisi erotettavissa henkilökohtainen kerronta, josta taas perhekertomukset muodostaisivat yhden ala-kategorian (Holbek 1990: 110). Teoriassa erottelu onkin helpompi tehdä, mutta käytännössä on vaikea vetää selvää rajaa esim. Perhekertomusten, henkilökohtaisen kerronnan, muisteluiden ja perhehistorian välille. Anna

Makkonen on autobiografian määrittelyä pohtiessaan huomauttanut, että määritelmien vaarana on normatiivisuus, laji-ideaalin synty. Liian tarkat erottelut saattavat sulkea pois mielenkiintoisia kysymyksiä. (Makkonen 1993: 10.) Olenkin työssäni pitäytynyt väljässä perhekertomusten tulkinassa, ja tarkastelen perheen piirissä tapahtuvaa kerrontaa ja sen merkityksiä laajassa kontekstissa.

1.2. Mikä perhe?

Eri ihmisten käsitykset perheestä vaihtelevat paljon. Samoin arkikokemukset ja ihanteet eroavat toisistaan suuresti; perhe on toisaalta jotain hyvin konkreettista (”paikka”), mutta samalla myös fiktiota, idea perheestä (Häggman 1996: 16). Elämäntilanteen ja persoonallisuuden mukaan perheen kokeminen voi vaihdella huomattavasti: toisille se on realiteetti – ihmiset, joiden kanssa viettää suuren osan vapaa-ajastaan – ja toisille perheellä on lähinnä ideologista arvoa.

Kai Häggmanin (1996: 15) sanoin: ”Perheestä on olemassa aina yhtä monta tarinaa kuin siinä on jäseniäkin ja jokainen tarina on erilainen”. Perhekäsityksiin vaikuttavat esim. ihmisen sukupuoli ja ikä sekä perhesiteiden merkitsevyys kyseiselle henkilölle. Tutkittaessa perheen parissa tapahtuvaa kerrontaa on kuitenkin oltava jonkinlainen sopimus siitä, mitä perheellä tarkoitetaan.

Tilastokeskuksen määritelmän mukaan perheen muodostavat avio- tai avoliitossa olevat vanhemmat ja heidän lapsensa tai jompi kumpi vanhemmista lapsineen, sekä avio- tai avopuolisot, joiden luona ei vakituisesti asu lapsia. Perheen katsotaan koostuvan vain yhdessä asuvista henkilöistä, ja siinä voi olla vain kaksi sukupolvea. (Kartovaara 1994: 10.) Tällainen määritelmä on ehkä tarpeen tilastollisia analyysyjä tehdessä. Todellisuutta kuvaamaan se on kuitenkin liian joustamaton. Harriet Strandell onkin huomauttanut, että käsitystä ydinperheen eristäytymistä muusta suvusta on kritisoitu aiheellisesti. Kritiikin mukaan ei pitäisi unohtaa ja ylenkatsoa sukulaisia, jotka eivät asu yhdessä. Ruokakunnan kokoonpano ei loppujen lopuksi kerro paljoakaan perheen sosiaalisesta todellisuudesta. (Strandell 1991: 84.)

Riitta Jallinojan (1985: 7) sosiologisen määritelmän mukaan perhe on ”sosiaalinen yhteisö, jossa on vähintään kahden peräkkäisen sukupolven edustajia, jossa lapset ovat keskeinen tekijä ja joka sitoo jäsenensä yhteisyyden tunteella toisiinsa. Nämä ihmiset kuuluvat muodostettuaan perheen vahvasti yhteen. Useimmiten sen ulkoisena tunnusmerkkinä on yhdessä asuminen”. Jallinojan määritelmä ei siis lähde pelkästään perheen ulkoisista piirteistä, vaan ottaa huomioon myös perheen subjektiivisesti mielletynä yhteisönä, perhesidoksena. ”Ihmiset tuntevat perheen itsessään. Se voi synnyttää myönteisiä miellelyhtymiä, mutta se voi myös ahdistaa” (Jallinoja 1985: 7).

Omassa tutkimuksessani minulla on ollut lähtökohtana laaja perheen määritelmä, jossa ensisijaisena ovat informanttien omat tuntemukset – miten he ovat mieltäneet perheensä ja sukunsa. Englannin kielessä sana ”family” viittaa jo itsessään myös laajempaan sukuun, minä puolestani olen käyttänyt rinnakkain (ja osittain toisensa korvaavina) käsitteitä perhe ja suku. Suku on kuitenkin aina ymmärrettävissä perhettä laajemmaksi kokonaisuudeksi. Se on käsitteenä perhettäkin moniselitteisempi ja joustavampi (Häggman 1996: 41). Sukuverkostot muuttavat koko ajan muotoaan ja yksi ihminen saattaa elämänsä aikana olla useiden erilaisten ja toisiaan seuraavien sukuverkostojen jäsen.

Myös perheverkostot ovat monesti ydinperhettä monimuotoisemmat. Uusperheissä mahdollinen henkilökaarti on tavallista laajempi, ja sen eri jäsenillä voi olla hyvinkin erilaisia käsityksiä siitä, keitä perheeseen kuuluu (ks. Strandell 1991: 95). Perhe voi olla myös ”toive”, ja toivottua kokoonpanoa voidaan rakentaa ja vahvistaa mm. kertomusten avulla. Sukulaisterminologia eri perheenjäsenten näkökulmista voi olla ristiriitaista ja

perinteiset perheenjäsenten nimitykset riittämättömiä ja jäykkiä pyrittäessä kuvaamaan todellista tilannetta.

Jos eräänä perheen tärkeänä kriteerinä pidetään läheisiin ihmissuhteisiin liittyviä tunnesiteitä ja perheenjäsenten tietoisuutta jonkinlaisen perheyksikön olemassaolosta, tulevat tarkastelun piiriin väistämättä myös muut perheen tyyppiset ryhmät. Joseph Goodwin (1994) on pyrkinyt tuomaan homopareja perhekesityksen piiriin ja pohtinut esim. yksinelävien tukiverkostoja, jotka monessa mielessä toimivat perheen tavoin. Goodwinin mukaan homoperheen ihmissuhteet ja sukuverkostot määrittyvät pitkälti emotionaalisen läheisyyden kautta, jolloin perheenjäseneet asettuvat erilaisille läheisyystasosille kokijasta käsin (1994: 38-39). Kaikki yksilön sukulaiset eivät välttämättä tunne toisiaan kovin hyvin, mutta näinhän on myös ns. tavallisessa perheessä (esim. sukulaiset äidin ja isän puolelta saattavat tavata vain suuremmissa sukujuhlissa). Goodwin tuo osuvasti esille sen, että myös homoperheissä on paljon perheen sisäistä, perhettä yhdistävää folklorea: lempinimiä, sisäpiirin vitsejä ja perhekertomuksia (1994: 37, 42-44).

Läheisyyden tunteesta lähtevä perheen määritelmä on kuitenkin laajuudessaan ongelmallinen; on pakko pohtia miten pitkälle perheen käsitettä on mahdollista venyttää. Wilson (1994: 75) huomauttaa, että jos perheen kriteerinä pidetään yhteisiä intressejä ja tunnesiteitä, suurin piirtein kaikki folkloristien tutkimat ryhmät olisivat perheitä. Mietin kyselyäni (liite 1) muokatessani perhekertomuksille myös laajempaa termiä, joka huomioisi muutkin läheiset ihmiset. En kuitenkaan keksinyt sopivaa, joten pyysin lomakkeessani vastaajia muistelemaan (perhe) kertomuksia, jotka liittyvät heille läheisiin ihmisiin, joita he tavalla tai toisella pitävät perheenään.

Monet vastaajista ovat nuoria, yksin tai kumppaninsa kanssa asuvia ihmisiä. Usein perheestä puhuttaessa he viittaavat lapsuuden perheeseen ja kotiin (vrt. myös kertomusten keskittyminen lapsuuteen, luku 2.). Myös lemmikit voivat olla tärkeä osa ihmisten perhettä: moni voi olla ”äiti tai isä” kotieläimelleen. Huomattavaa on, että joskus kaukaisemmat sukulaiset tuntuvat esim. vanhempia tai sisaruksia läheisemmiltä, erityisesti jos siteet läheisempiin sukulaisiin ovat jostain syytä katkenneet tai tulehtuneet. Kun biologisesti läheisimmistä sukulaisista on esimerkiksi lapsuudesta negatiivisia muistoja, voidaan mennä kauemmas läheisyyttä ja perhetunnetta (perhehistoriaa) hakemaan. Emotionaalisen läheisyyden ja perheen kokemisen ei tarvitse joissakin

tapauksissa lainkaan olla yhteydessä verisiteisiin. Omassa aineistossani ihmiset olivat kuitenkin käsitelleet sukulaisia ja perhettä lähinnä perinteisessä eli verisukulaisuuden mielessä.

1.3. Kysymyksenasettelu

Perhekertomukset ovat ehkä kauimmin ja suurimmassa määrin kiinnostaneet amerikkalaisia tutkijoita. Useat tutkijat ovat kirjoittaneet aiheesta väitöskirjan – esim. Karen Baldwin (1975), Steven Zeitlin (1979) ja Margaret Yocom (1980) – mutta näitä ei ole Suomessa saatavilla. Myös lyhyempiä katsauksia aiheesta on ilmestynyt runsaasti. Boatright kirjoitti artikkelin *The Family Saga as a Form of Folklore* jo vuonna 1958. 1970-luvun aikana kiinnostuttiin yhä enemmän yksityisemmästä folkloresta ja kommunikaatiosta pienryhmissä, ja perheperinnettä tutkittiin myös oman perheen ulkopuolella (ks. Yocom 1997: 279-280). USA:laisen Family Folklore -ohjelman perustajat Steven Zeitlin, Amy Kotkin ja Holly Cutting Baker esittelevät kirjassaan *A Celebration of American Family Folklore* (1982) Pohjois-Amerikasta kerättyjä perhekertomuksia teemoittain. Perhekertomukset, samoin kuin kirjalliset muistiinpanot ja valokuvat, ovat heidän mukaansa apuna menneisyytemme hahmottamisessa; ne ovat osa tapaa, jolla muistamme. Kirjoittajat kiinnittävät huomiota myös itsekkyyteemme sen suhteen, mitä haluamme välittää eteenpäin.

Oman perheensä kautta perhekertomuksia ovat lähestyneet esim. Bengt Holbek (1990) ja William A. Wilson (1991). Myös Kim Miller (1997) ja Susan Scheiberg (1990) ovat artikkeleissaan pohtineet oman perheen tutkimiseen liittyvää problematiikkaa. Lisäksi useat kokemukserontaa käsittelevät artikkelit ovat antoisia perheen piirissä tapahtuvaa kerrontaa tarkasteltaessa. Sandra Stahl on kirjoittanut henkilökohtaisesta kerronnasta useaan otteeseen (1977a, 1977b ja 1989) ja miettinyt erityisesti sen asemaa folkloreina. Eräässä artikkelissaan hän on käsitellyt perhekertomustakin suhteessa muuhun henkilökohtaiseen kerrontaan (Stahl 1977a). Myös Leea Virtanen (1982) on kirjoittanut henkilökohtaisen kerronnan eri lajeista. Barbara Allen (1990) puolestaan on keskittynyt kerrontatilanteiden analysointiin. Hänen mukaansa kokemuskertomukset ovat muuta perinnettä voimakkaammin riippuvaisia sosiaalisesta kontekstistaan; niillä voidaan keskustelun lomassa esim. ottaa kantaa puheena olevaan asiaan. Kerrontatilanteet ovat keskeisiä myös Susan Kalčikin (1975) artikkelissa, joka pohjautuu naisten keskusteluryhmissä esiin tulleiden kertomusten analysointiin.

Myös Suomessa muistiin ja muisteluun liittyvät teemat ovat viime aikoina olleet vahvasti esillä eri tieteen aloilla (ks. esim. Eskola & Peltonen 1997). Esimerkiksi Suomen historian tapahtumia on valotettu ns. tavallisen ihmisen kokemusmaailmasta käsin. Ulla-Maija Peltonen (1996) on tarkastellut vuoden 1918 sotaa muistitieto- ja perinneaineistojen valossa, ja Tarja Raninen-Siiskonen on tehnyt väitöskirjansa (1999) karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta.

Kirsti Määttäsen ja Tuomas Nevanlinnan toimittamassa *Muistikirjassa* (1996) eri alojen ihmiset käsittelevät muistia useista näkökulmista. Erityisesti muistelu on tullut esille omaelämäkerrallisen kirjallisuuden ja sen tutkimuksen kautta (ks. esim. Hyry 1995; Vilkkio 1996). Muistelemista on tarkasteltu myös keskustelun osana. Marja Saarenheimo (1997) on tutkinut omaelämäkerrallista muistelemista arkipuheessa iäkkäiltä ihmisiltä keräämänsä aineiston kautta.

Muistelu-teema on itseoikeutetusti esillä paitsi omaelämäkertoissa myös muissa muistelmateoksissa. Perhekertomusten pariin minua on alun alkaen osaltaan innostanut Merete Mazzarella teoksellaan *Täti ja krokotiili* (1995). Mazzarella kirjoittaa elävästi ja keskustelunomaisesti mm. kotiin, esineisiin, ystävytyteen ja muistiin liittyvistä asioista, kertoen paljon omista ja tuttaviensa lapsuusmuistoista ja perheeseen liittyvistä tarinoista, sekä esittäen muistamiseen liittyviä tulkintoja. Mazzarellan teksti on stimuloivaa ajatusleikkiä. Eräs ystävä oli luonnehtinut hänen kirjoittajalaatuaan harakkalaaduksi: ”Harakathan kuulemma keräävät innokkaasti pesäänsä kaikkea mikä on niiden mielestä houkuttelevaa ja kiinnostavaa. Voin kuvitella että harakanpesä tavallaan muistuttaa sinun kirjaasi – timanttisormusten, virvoitusjuomapullon korkkien, hopealusikoiden ja tinapaperin seasta erottuu niittyvillaa, ylivuotista ruohoa ja oman höyhenpuvun untuvia” (Mazzarella 1995:15). Minua tämä harakanpesä mielenkiintoisine huomioineen on piristänyt ja saanut aikaan omaan kokemusmaailmaani liittyviä assosiaatiota ja oivalluksia.

Muistelemisen ja perhekertomukset ovat aihepiirinä jollain lailla jokaiselle tuttuja, vaikka niihin ei usein kiinnittäisikään huomiota tai erityisesti pohtisi. Halusin tutkia tällaista arkeen liittyvää, jokapäiväistä kertomustraditiota, jossa jokainen on ekspertti omasta näkökulmastaan. Moni kyselyyni vastanneista on kertonut uppoutuneensa sen tiimoilta pohtimaan ja muistelemaan omaan perheeseensä ja muisteluun liittyviä asioita

laajemminkin. Muistelun negatiivisempaan tai tuona ajankohtana vähemmän tärkeänä kokeneet taas ovat kenties jättäneet kokonaan vastaamatta kyselyyni.

Omassa tutkimuksessani on tarkoitukseni selvittää minkälaisia kertomuksia perheen piirissä kerrotaan, mihin ikä- ja aikakausiin ja teemoihin kerronta keskittyy, ja miten aihepiirit valikoituvat. Pyrin kartoittamaan myös erilaisia kerrontatilanteita ja kertomusten teemojen vaihtelua tilanteiden mukaan. Tarkastelen erilaisten kerrontakokoonpanojen muotoutumista perheen ja suvun piirissä, kerrontaa yksin ja yhdessä, kertomuksista ja menneestä neuvottelua sekä naisten ja miesten kerronnan ja kertomusten eroja.

Olellainen osa tutkimustani on kerronnan merkityksen pohdinta: mitä muistetaan ja miksi, millä tavoin muisti on valikoiva. Tarkastelen myös kerronnan intensiivisyyttä ja kertomuksille ja muistelulle annettujen merkitysten vaihtelua ihmisten eri elämänvaiheissa. Kiinnostavaa on myös miettiä, mikä on kertomusten suhde todellisuuteen; onko olemassa useita erilaisia totuuksia, ja miten ne muotoutuvat. Eräs mielenkiintoinen osa kertomuksia on se, kuinka ihmiset niiden kautta antavat merkityksiä menneelle ja tulevalle, ja kuinka ne mahdollisesti vaikuttavat ihmisen minäkuvan rakentumiseen sekä käsitykseen perheestä. Tähän liittyvät myös kertomusten ja muistelun kertojissa ja kuulijoissa herättämät tunteet.

1.4. Aineistoni

Olen kerännyt tutkimusaineistoni kahdessa vaiheessa. Aloitin perhekertomusten parissa tehdessäni proseminarityön aiheesta keväällä 1997 (ks. Vuorinen 1997). Tuolloin keräsin aineistoa pääasiassa kirjallisen kyselyn avulla, täydentäen sitä muutamalla haastattelulla. Jatkaessani aiheesta pro gradu -työtä muokkasin kyselyä (liite 1) hieman ja tein lisää haastatteluja.

Olen kyselyni alkuun kirjoittanut joitakin ajatuksia perhekertomuksista, sekä muutaman kertomuksen innostaakseni ihmisiä vastaamaan. Koin jonkinlaisen johdannon tarpeelliseksi, koska perhekertomus ei käsitteenä kuulu jokapäiväiseen kielenkäyttöön ja arvelin sen voivan tuntua mahdollisista vastaajista etäiseltä ja hämmentävältä. Kyselylomakkeen kertomusesimerkeiksi pyrin ottamaan erityyppisiä kertomuksia proseminarityön yhteydessä saamastani aineistosta. Esimerkit liittyvät vanhempien seurustelu-aikoihin, lasten hauskoihin tokaisuihin ja mummon huonoihin väleihin miehensä sukuun. Neljäs

esimerkki Mazzarellan kirjasta *Täti ja krokotiili* (1995) on yleisempää muistelua lapsuuden ajasta ja asioista, joita isä ”aina” teki.

Tämän johdannon jälkeen kysyn vastaajilta taustatietoja, pyydän heitä kirjoittamaan minulle perhekertomuksia, joita heille tulee mieleen, ja kertomaan myös näiden kertomusten kerrontatilanteista, jos he voivat niitä eritellä. Loppuosa kyselystäni koostuu avoimista kysymyksistä, jotka liittyvät lähinnä kerrontatilanteisiin ja kertomuksiin, sekä kertomusten herättämiin tuntemuksiin ja niiden merkitykseen vastaajan näkökulmasta.

Proseminaari-työni myötä tuli esiin joitakin uusia näkökulmia, ja kyselyni toiseen versioon lisäsin neljä uutta kysymystä: Kerrotaanko perheeseen liittyviä juttuja myös perheen ulkopuolella? Minkälaisissa tilanteissa? Minkälaisia kertomuksia? (c4); Onko sinulla lempikertomuksia? Miksi juuri kyseiset kertomukset ovat sinulle mieluisia/tärkeitä? (d2); Miten koet itseesi liittyvät kertomukset (lähinnä muiden kertomina)? Vastaavatko ne esim. omia muistojasi tai kuvaavatko sinua huonosti tai osuvasti? (d3); Millainen merkitys perheellä ja/tai suvulla on sinulle? Onko se muuttunut jollain tavalla ajan mittaan? (d5). Muutama kyselyyni ensimmäisessä vaiheessa vastanneista on myöhemmin kirjoittanut minulle näistäkin teemoista.

Olen jakanut kyselyä lähinnä henkilökohtaisesti jollakin tavoin tuntemilleni ihmisille. Olen myös itse vastannut kysymyksiin kirjallisesti vuonna 1997, samoin nuorempi siskoni. Lisäksi perinteentutkimuksen demonstraatiokurssilaiset (15 opiskelijaa) vastasivat kyselyyn kotitehtävänäan syksyllä 1996. Kyselyyni vastaaminen vaatii suhteellisen paljon aikaa ja viitseliäisyyttä, ja voi olla että tällaiseen panostukseen ryhtyy herkemmin nimenomaan silloin kun pyytäjänä on tuttu ihminen. Tutulle voi olla helpompi kertoa omasta perheestään, mutta tilanne voi olla päinvastainenkin. Kyselyyn oli mahdollista vastata myös nimettömänä.

Kyselyyni on vastannut yhteensä 43 henkeä, 9 (7+2) miestä ja 34 (27+7) naista. Neljä vastauksista on vastaajan tytär tai tyttöystävä kirjannut ylös. Naiset ovat siis selkeästi olleet innokkaampia vastaajia, ja he mahdollisesti myös kertovat tällaisia juttuja enemmän (vrt. luku 3.1.). Käsitykseni mukaan naiset vastaavat tunnollisemmin erilaisiin kyselyihin, mutta he ovat myös voineet kokea nimenomaan tämän aiheen läheiseksi. Naiset ovat yleensä myös ahkerampia päiväkirjan kirjoittajia (ks. Ahola 1993: 97), ja

eräiden tutkimusten mukaan nimenomaan naisten tehtäviin usein kuuluu perheen valokuvakokoelmien ylläpito ja niihin liittyvän tietämyksen välitys nuoremmille polville (ks. Kähkönen 1990: 52; Palin 1997: 261; Sinnemäki 1997: 245).

Monet kyselyyn vastanneista ovat kotoisin Itä-Suomesta tai ovat opiskelleet siellä. Vastaajista nuorin on 11 ja vanhin 75 vuotta, ja heidän keski-ikänsä on noin 25 vuotta. Valtaosa vastaajista edustaa suurin piirtein omaa ikäluokkaani. Vastausaineistossa korostuukin tälle ikäryhmälle ajankohtaiset kertomukset. Haastatteluissa tulee enemmän esille myös vanhemman ikäryhmän näkökulma (vastaajien ja haastateltavien iät, ks. liite 3 ja aineistoluettelo).

Kyselyaineiston täydentämiseksi olen haastatellut äitini ja mummoani (H1 ja H8) sekä tehnyt seitsemän ryhmähaastattelua, joissa on läsnä useampia saman perheen jäseniä. Ryhmähaastatteluista kolmessa on läsnä kaksi sukupolvea; vanhempi/vanhemmat ja lapsia/lapset (H3, H4 ja H9). Lisäksi olen haastatellut kahta sisartani, ja samaan tapaan kahdessa muussa haastattelussa jututettavana on kaksi sisarusta (H6 ja H5, H7). Viimeisessä haastattelussa läsnä on kaksi toisilleen sukua olevaa naista (H10). Näiden haastattelujen lisäksi ystäväni on haastatellut äitiään (H2). Tässä tapauksessa haastateltavan vastaukset kyselylomakkeen kysymyksiin on kirjoitettu ylös, ja nauhalla hän kertoo joitakin kertomuksia.

Haastatteluissa lähdin liikkeelle haastattelurungon (liite 2) avulla. Olen pyrkinyt vapaamuotoisuuteen ja antanut keskustelun edetä tilanteen mukaan omalla painollaan. Kysymyksiä olen eniten esittänyt sellaisissa haastatteluissa, joissa on läsnä vain yksi henkilö minun lisäksi. Haastatteluista olen laatinut sisällysluettelot sekä litteroinut joitakin kohtia tarpeen mukaan. Toisinaan kertomusyksikköjä on haastatteluaineistosta vaikea erotella, koska keskustelu etenee vapaamuotoisesti yleisestä muisteluista tiiviimpiin kertomuksiin.

Lainatessani aineistosta esimerkkejä työhöni oman perheen jäsenet esiintyvät omilla nimillään, mutta muuten olen muuttanut lainauksista kaikki henkilönimet aineiston henkilökohtaisuuden vuoksi, sekä jättänyt myös paikannimiä pois harkintani mukaan. Muutoin en ole muuttanut lainauksista kuin esimerkiksi koneella kirjoittaessa tulleet selvät virhenäppäilyt. Lainauksissa tulevat esille vastaajien kertomuksista käyttämät arkikielisemmät termit ”juttu” ja ”tarina”, joita olen käyttänyt myös omassa tekstissäni.

Aineistoviitteet ovat muotoa N15 tai N15:6. Kirjain-numero yhdistelmä viittaa johonkin kyselyyn vastanneista naisista (N) tai miehistä (M), tai johonkin tehdyistä haastatteluista (H). Kaksoispisteen jälkeinen numero viittaa haastatteluaineistossa sisällysluettelon yksikköön, ja kyselyaineiston kohdalla tiettyyn kyseisen vastaajan kertomuksista, jotka olen juoksevasti numeroinut. Vastaajien ja haastateltavien mahdolliset keskinäiset perhesuhteet tulevat ilmi liitteestä 3. Tutkielman valmistuttua aineisto on tarkoitus luovuttaa SKS:n Joensuun perinnearkistoon.

1.5. Omakohtaisten kokemusten käytöstä

Scheibergin mukaan folkloristiikan opiskelijoita rohkaistaan tekemään tutkimusta perheen ja ystävien parissa. Kenttätöprosessissa on usein apua siitä, että tuntee toisensa hyvin ja omaa yhteistä taustaa. (Scheiberg 1990: 208.) Suomessa omaa perhettä ei mielestäni ole kuitenkaan erityisemmin nostettu esille tutkimuksen kohteena. Omaelämäkerralliset kirjat ja elokuvat ovat kylläkin pitkään olleet suosittuja, ja sukuselvitysten sekä perhehistoriallisen tutkimuksen tekeminen on viime aikoina lisääntynyt. Folkloristit ja muut tutkijat kuitenkin harvoin lähestyvät perhettä ja sukua omien kokemustensa kautta.

Omia kokemuksia ei perinteisesti olekaan erityisemmin arvostettu tiedonlähteenä. Objektiivisuus ja subjektiivisuus on käsitetty toisensa poissulkeviksi kategorioiksi, ja nimenomaan objektiivisuus on nähty tieteen ehtona. Tämä lähtökohta juontaa juurensa käsitykselle itsen rakentumisesta toisesta erotettuna. Tieteen teon edellytyksenä on pidetty etäisyyden ottoa tutkimuksen kohteesta. Kenttätöissä objektiivisuuden ideologia tulee esille myös dominaationa ja emotionaalisenä etäisyytenä suhteissa haastateltaviin. (Camitta 1990: 22-23.)

Yleensä puhuminen tutkittavista ystävinä tuntuu jollakin tavalla alentavan tutkimuksen arvoa. Kuitenkin nimenomaan ystävyysuhteet tuovat mukanaan luottamusta ja vastavuoroisuutta ja ovat emotionaalisesti palkitsevia. Juuri tällaiset suhteet tarjoavat monipuoliset mahdollisuudet hedelmälliseen kanssakäymiseen, oppimiseen ja kasvamiseen. (ks. Camitta 1990: 25-26.) Tällainen lähestymistapa antaa mahdollisuuden nähdä samankaltaisuuksia, asettautua tutkittavien asemaan, nähdä asiat heidän perspektiivistään. Tavoittelen tutkimuksessani jonkinlaista emotionaalista ymmärtämistä tai ”empaattista luentaa”, jota Anni Vilkkonen (1995: 163) on kuvannut seuraavasti:

Minulle empaattinen lukeminen on vastaantulevaa, kokemuksellista luentaa, ”toisen kanssa kokemista” siten, että puhekuomppanin maailma ja sitä jäsentävät rakenteet hahmottuisivat ja yhtäläisyyden sekä erilaisuuden ymmärtäminen mahdollistuisivat. Se ei rakennu välttämättä samaistumiselle ja samankaltaisuuden kokemiselle. Pikemminkin se on asenne, joka antaa tilaa ja mahdollisuuden samankaltaisuuden ja eritoten erilaisuuden näkemiselle.

Mielestäni ymmärtämisen edellytyksenä yleisemminkin on mukanaeläminen ja tunteminen, elämyksellinen kokeminen. Wilson on ehdottanut tutkimuksen lähtökohdaksi henkilökohtaista materiaalia, sillä nimenomaan läheisten kertomusten käsittely auttaa ymmärtämään kertomuksiin yleisemminkin liittyvää emotionaalista latausta: ”En usko että voimme ymmärtää kertomusten emotionaalista voimaa ja vaikutusta toisten elämään ennen kuin olemme käsitelleet sen vaikutusta omaan elämäämme mahdollisimman rehellisesti.” (Wilson 1991: 130).

Omakohtaisten kokemusten ja tässä tapauksessa oman perheen ja suvun kertomusten käyttämisestä tutkimuksen aineistona on käytännössä sekä etuja että ongelmia. Oman perheen kertomukset ja niihin liittyvät ihmiset ovat minulle sekä tuttuja että läheisiä, ja siinä mielessä helposti lähestyttävissä. Sukulaiseni ovat suhtautuneet hankkeeseeni lähinnä positiivisesti – heidän on kai ollut vaikeampi kuin muiden ihmisten olla vastaamatta kyselyihini. Vaikka asenne tutkimukseeni olisikin ollut positiivinen, se ei

aina tarkoita, että aikaa kyselyyn vastaamiselle tai haastatteluille olisi ollut helppo löytää (vrt. Sherman 1986: 55). Kaikilla on omat kiireensä, ja erityisesti sellaisia tilanteita, jolloin isompi joukko perhettä olisi läsnä, on vähän. Mummolassa on aina paljon puuhasteltavaa, ja siskoja pitkästä aikaa tavattaessa ei myöskään ole tekemisen puutetta. Haastattelu lohkaisee pois palan harvinaisesta yhteisestä ajasta.

Tutkimukseni tiimoilta olenkin saanut kuulla osittain leikkimielistä vastustelua perheen taholta, tyyliin ”taasko niitä perhekertomuksia, eikös ne meidän kertomukset ole jo kerrottu?” Äitiäni haastatellessa kävi nuorempi siskoni muutamaan otteeseen kysymässä, että eikö se haastattelu jo riitä. Nauhurille juttelu rikkoikin tietystä mielessä perheen rutiinit ja muun yhdessäolon. Myös itse olisin välillä mieluummin vain nauttinut olostani perheen kanssa, ja jättänyt tutkimisen vaikkapa toiseen kertaan (vrt. Scheiberg 1990: 211).

Tuija Saarinen keräsi Heikan Jussin huumoria käsittelevän pro gradu -tutkielmansa (Saarinen 1993) aineiston kotikylältään lapsena kuulemiensa kertomusten innoittamana. Hän on myös joutunut pohtimaan tutkijan ja sukulaisen tai tuttavän roolin yhdistämiseen liittyvää problematiikkaa. Saarinen kertoo, että haastateltavat ottivat usein vastaan samalla kertaa sekä haastattelijan että sukulaisen tai tuttavän, ja mieleen tulivat joskus tärkeämpänä varsinaisen haastatteluteeman ulkopuoliset asiat. Saarinen sanookin joskus kokeneensa syyllisyyttä sen takia, että oli järjestänyt tapaamisen vain haastatteluaineistoa kootakseen. Myös läheisten ihmisten havainnointi ja kenttäpäiväkirjan pito tuntui hänestä kiusalliselta. (Saarinen 1993: 23, 25.) Samantapaisia mietteitä on liikkunut ajoittain myös omassa mielessäni tutkimusprosessin aikana: mikä oikeus minulla on – ja missä määrin – käyttää hyväkseni sukulaisten ja ystävien suopeutta, ja mitä tutkimusprosessiin osallistuminen mahdollisesti heille itselleen antaa – jos antaa.

Monet muutkin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota arjen ja tutkimuksen yhdistämiseen liittyviin ongelmakohtiin. Erityisesti oman perheen ja ystävien kohdalla joutuu yhdistämään kaksi roolia ja niihin liittyvät odotukset. Folkloristilla ja perheen jäsenellä on erilaiset roolit (itse olin paitsi haastattelijana, myös tilanteesta riippuen tytär, sisko, lapsenlapsi, ystävä jne.) ja tutkija-perheenjäsen joutuukin sukuloimaan erilaisten (jopa vastakkaisten) odotusten ja toiveiden välimaastossa. (Ks. esim. Scheiberg 1990: 209.) Tutkija joutuu myös kirjoitusprosessin aikana miettimään mikä on hänen läheisin

sidosryhmänsä, onko hän ensisijaisesti tutkija vai perheenjäsen ja ketä kohtaan lojaali (Scheiberg 1990: 212).

Miller on huomauttanut, että perheen parissa tutkimusta tekevän folkloristin odotetaan olevan perheenjäsenenä myös ”esiintyjä”. Jos hän päätyy tarkkailijan osaan, tai muuttaa osallistumisensa astetta, tasapaino saattaa häiriintyä. (Miller 1997: 336.) Läheisiä haastatellessani olen huomannut joutuvani enemmän pohtimaan omaa osaani haastattelussa. Haastatellessani ”vieraita” olen ikään kuin luonnostani enemmän ulkopuolinen, kysymysten esittäjä ja hieman ”tarkkailija-asemassa”. Ryhmähaastatteluissa keskustelu on pikemminkin haastateltavien keskistä. Oman perheen kohdalla tilanne on erilainen: olen itse osa tutkimaani ryhmää ja tunnen hyvin aiheet, joista keskustellaan. Perheenjäsenistä saattaakin tuntua tyhmältä toistaa asioita, joiden he tietävät olevan minulle tuttuja jo entuudestaan – usein osanani on rohkaista heitä kertomaan uudelleen näitä minulle jo tuttuja juttuja. Kertomusten tuttuudesta johtuen minulla on näissä haastatteluissa ollut erilainen, aloitteellinen rooli. Kysymykset ovat tarkempia ja johdattelevampia kuin vieraita haastatellessa. Tilanteet ovat kuitenkin jossain määrin tuntuneet kummallisilta. Tarkoitukseni ei ole ollut haastatella itseäni, eli olen yrittänyt saada enemmän ajatuksia ja kertomuksia irti muilta perheenjäseniltä, enkä johdatella itse liikaa keskustelun kulkua. Tavallisessa tilanteessa olisin kuitenkin itse kertonut enemmän mieleeni tulevia kertomuksia.

Oman perheen kohdalla joutuu myös korostetummin pohtimaan, mitä haluaa antaa julkisuuteen ja mitä ei – haluaako kaikki ”tyhmät juttunsa” kaiken kansan luettavaksi, ja miten se vaikuttaa ihmisten käsitykseen kirjoittajasta itsestään. Paitsi oma, myös perheen yksityisyys on vaakalaudalla. Koska omaa perhettä tutkittaessa tarinat ovat tavallaan myös tutkijan omaisuutta, saattaa hän kevyemmin sivuuttaa muiden perheenjäsenten yksityisyyden (Miller 1997: 333). Lainauksista sensuroi helposti itselleen arkaluontoiset aiheet, mutta muiden perheenjäsenten tuntemuksia on vaikeampi arvioida. Perheenjäsenten reaktiot on kuitenkin huomioitava myös kertomuksia tulkittaessa; läheisen materiaalin kohdalla tulkinta on helpompaa, mutta kuinka paljon aineistoa on mahdollista (julkisesti!) analysoida, jos haluaa vastaisuudessakin säilyttää suhteensa perheenjäseniin?

Oma perhe onkin monessa mielessä problemaattinen tutkimuskohde, enkä ole halunnut perustaa tutkimustani yksinomaan sen kontekstiin. Margaret Yocom on huomauttanut,

että perhe-elämän negatiiviset, kipeät ja kiusalliset puolet tulivat esiin tutkimuksissa vasta kun siirryttiin oman perheen ulkopuolelle (Yocom 1997: 280). Joskus minusta tuntui, että oman perheen kanssa oli luonnollisempaa puhua myös negatiivisista asioista. Toisaalta tätä intiimimpää puolta on ollut nimenomaan haastattelutilanteissa vaikea kohdata ja liittää tutkimuksen diskurssiin. Esimerkiksi jos tietää tiettyjen asioiden saavan läheisen kyyneliin, niin voiko niitä ottaa haastattelussa tai tutkimuksessa esille? Tämä tuntuu aina vaativan tilannekohtaista harkintaa – missä määrin asian esiin nostaminen olisi oleellista tai tärkeää tutkimuksen kannalta. Tutkimusnäkökulmakaan ei kuitenkaan millään muotoa oikeuta toisen henkilökohtaisten ja hänen vaikeiksi tuntemien asioiden pyörittelyä julkisuudessa.

Tutkimusprosessini aikana olen myös pohtinut tulevaa suhdettani läheisiini ja läheispiirissä tapahtuvaan kerrontaan ja muisteluun. Olenko lopullisesti menettänyt luonnollisen kontaktini siihen? Ajattelenko sitä aina ”aineistona”, kiinnitänkö aina erityistä huomiota kerrontaan? Ajattelevatko läheiseni aina minua ”tarkkailevana” jäsenenä? Ainakin tällä hetkellä useat ystäväni välittömästi kommentoivat minulle jollain tapaa perhekertomuksen pulpahtamista esille muun keskustelun lomassa.

1.6. Haastattelut ja kirjoitetut kertomukset aineistotyyppinä

Haastattelutilanteista jokainen luonnollisesti oli omanlaisensa, erityisesti kahdenkeskiset ja ryhmähaastattelut ovat luonteeltaan erilaisia. Kahdenkeskiset haastattelut olivat tietystä mielessä intiimimpiä, olivathan haastateltavatkin minulle hyvin läheisiä. Haastattelu muotoutui aika lailla dialogiseksi, ja minulla oli siinä aktiivisempi rooli kuin useissa perhehaastatteluista. Niissä roolijako oli monimuotoisempi, ja minä olin enemmän kuuntelijan osassa.

Ryhmähaastattelussa on helpompi unohtaa mahdollinen roolijako haastateltava-haastattelija. Luulen, että haastateltavana olo jännitti ihmisiä vähemmän juuri sen takia, että heillä oli perhe ”taustajoukkonaan”. Minä olin tilanteessa se ulkopuolinen, perheeseen kuulumaton, jolle asioita ja perhesuhteita piti selittää enemmän kuin perheen piirissä olisi ollut tarpeellista.

Ihmisillä oli uskoakseni tiettyjä ennakko-odotuksia haastattelusta ja haluamastani materiaalista, ja he halusivat etukäteen tietää, mitä oikein hain. Selitin kiinnostustani

toisinaan aika perusteellisestikin, ja joskus jouduin vakuuttelemaan moneen kertaan, että uskon kyllä nimenomaan kyseisen perheen kertomusten olevan tärkeitä tutkimukseni kannalta. Haastattelemani perheet olivat pääsääntöisesti joidenkin ystäväni perheitä, ja uskon heidänkin välikätenäni selvittäneen tutkimukseni tarkoitusta useaan otteeseen.

Ennako-odotukset vaikuttivat varmasti jollain tavalla myös itse haastattelutilanteessa. Scheiberg on huomannut läheisiään haastatellessaan, että heillä on selkeästi mielessään kuva siitä, millaista materiaalia he uskovat hänen haluavan. Keskustelussa saattaa tuolloin tulla yllättäviä käännöksiä, kun perheenjäsenet päättävät palata takaisin ”oikeisiin” teemoihin. Nauhurilla on tähän myös oma vaikutuksensa. (Scheiberg 1990: 209-210.) Sama ilmeni jossain määrin myös omissa haastatteluissani. Nauhuria ei erityisesti arasteltu joitakin alkuhämmennyksen hetkiä lukuun ottamatta. Luulen, että negatiivisista asioista ei kuitenkaan niin herkästi puhuttu nauhalle; niistä ei ehkä haluttu jättää kestäväää dokumenttia, jota mahdollisesti joku perheen ulkopuolinenkin kuuntelisi, tai sitten ei haluttu esittää ”lopullista” tulkintaa asian kulusta. Vieraalle kuulijalle perheen konteksti ei ole tuttu, ja hänen saatetaan pelätä vetävän liian suoraviivaisia johtopäätöksiä kokonaisuudesta irrotetun tarinan perusteella. Joskus näihin arkaluontoisempiin asioihin paneuduttiin enemmän varsinaisen haastattelun jo päättyttyä, kun oltiin varmistuttu siitä, ettei nauha enää pyöri.

Haastattelun aikana minun ei juurikaan ollut tarvis palauttaa keskustelua ”takaisin raiteilleen”, sillä vaikka puhe ajoittain lähti rönsyilemään, se palautui ikään kuin yhteisestä sopimuksesta tai jonkun huomautuksesta (ennemmin tai joskus myöhemmin) takaisin haastattelun teeman puitteisiin. Haastateltavat ohjasivat siis itse keskustelun kulkua, osittain sen mukaan mitä odottivat minun haluavan. Joissakin tapauksissa tämä rooli tuntui lankeavan erityisesti jollekin henkilölle, esimerkiksi juuri ystävälleni, jonka kautta kyseessä kulloinkin oleva haastattelu oli alun alkaen järjestetty. Joku perheenjäsenen saattoi myös ottaa haastattelussa kyselevämmän roolin, kysellä muilta miten nämä muistavat asioita tai rohkaista kertomaan jotain kertomuksia. Nimenomaan ryhmähaastattelussa haastateltavan on helpompi ottaa haastattelijan rooli ja päinvastoin (Miller 1997: 338).

Ulkopuolisena minun on vaikea arvioida miten perheen roolijako haastatteluissa vastasi tavallista keskustelu/kerrontatilannetta, eli oliko joku enemmän tai vähemmän äänessä kuin yleensä. Joissakin perhehaastatteluissa vanhemmilla oli aktiivinen rooli kerronnas-

sa, toisinaan aktiivisin oli – normaalista kenties poiketen – minulle ennestään tuttu perheenjäsen, eli joku lapsista. Sisaruksia haastatellessani puheliain oli yleensä vanhempi sisaruksista, paitsi jos ikäero oli hyvin pieni.

Koin ryhmähaastattelut antoisina aiheeni kannalta: halusinhan nimenomaan kosketusta perheessä tapahtuvaan kerrontaan ja kertomusten muotoutumiseen perheenjäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Huomasin kuitenkin, että kahdenkeskisissä haastatteluissa ja kyselyvastauksissa oli toisinaan menty ryhmäkeskusteluja syvemmälle. Niissä esitettiin rohkeita tulkintoja (ja ”perheen konsensuksesta” kenties poikkeavia näkemyksiä) tapahtumien syistä, seurauksista ja merkityksistä erityisesti vastaajalle itselleen. Perheenjäsenten läsnä ollessa vältettiin varmasti ristiriitaisia tunteita herättäviä kommentteja sekä toista nolaavia tai herkistäviä kertomuksia.

Kaikissa haastatteluissani olen pyrkinyt keskustelunomaisuuteen. Olen useimmiten välttänyt keskeyttäviä kysymyksiä (vaikka nekin toki ovat osa keskustelua) ja odottanut minne jutut päätyvät omalla painollaan perheenjäsenten aloitteesta. ”Luonnollista”, tavanomaista perhekeskustelua on kuitenkin vaikeaa ellei mahdotonta tavoittaa tällaisessa järjestetyssä kahvipöytäkeskustelussa; oikeassa elämässä perheestä ja siihen liittyvistä tarinoista keskustellaan harvoin yhtä intensiivisesti. Yleensä keskustelun teemat vaihtuvat useammin ja aihetta sivutaan satunnaisemmin. Perheen jäsenet jakaantuvat myös useammin pieniin keskusteluryhmiin, ja jonkun perheen jäsenen esiin nostamat teemat eivät välttämättä innosta muita keskustelemaan (Miller 1997: 339). Haastatteluni voisi siten sijoittaa perinteisen haastattelun ja keskustelun välimaastoon. Kuten Miller toteaa omasta yrityksestään tehdä haastattelusta perhekeskustelu: tuloksena oli haastattelu, jossa oli joitakin keskustelun piirteitä (Miller 1997: 337).

Monet haastateltavistani kommentoivat haastattelun kulkua jälkikäteen. Yleisimmin he arvioivat itseään; toivoivat että asioita olisi tullut selitettyä johdonmukaisemmin ja selvemmin ja mieltivät tuliko ”kaikki” kerrottua. Joskus vanhempia haastateltavia tuntui hämmentävän, jos jotkut yksityiskohdat eivät tulleet haastatteluhetkellä mieleen. Ihmisten kirjalliset vastaukset ovat tässä mielessä eri luonteisia, ne ovat tavallaan enemmän vastaajan ”hallinnassa” olevia. Kirjoittaja on saanut miettiä asiaa enemmän, mahdollisesti sulatella juttujaan ja palata niihin myöhemmin uudestaan. Hänellä on ollut mahdollisuus muotoilla vastauksiansa ajan kanssa, haluamallaan tavalla. Joihinkin vastauksiin onkin selvästi käytetty paljon aikaa.

Bernie Sloan on pohtinut kirjoitettujen ja julkaistujen ja suullisten kertomusten eroa, ja hänen mukaansa kirjoitetut kertomukset voivat toisinaan olla enemmänkin objekteja kuin suullista traditiota. Tekstit saattavat alkaa elää omaa elämäänsä ja synnyttää lisää suullisia kertomuksia, toimia virikkeenä uudelle muistojen ja tunteiden läpikäymiselle. (Sloan 1999: 1-5.) Muutama vastaaja on viitannut esim. vauvakirjoihin muistojen säilyttäjinä (ks. N19, s. 72; N34, s. 75). Kirjoitettuja ja suullisia kertomuksia ei tulisi-kaan nähdä vastakkaisina, toisensa poissulkevinä kategorioina. Todellisuudessa ne toimivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Ja kuten Marianne Gullestad (1996: 11) huomauttaa, kirjallisilla kuvauksilla voi olla hyvinkin ”suullinen” tai suullisilla kovin ”kirjallinen” luonne.

Satu Apo (1995) on pohtinut teemakirjoittamista aineistonkeruumenetelmänä. Teemakyselyssä tutkija esittelee informanteille aiheensa ja esittää joukon aihepiireittäin ryhmiteltyjä kysymyksiä. Oma kyselyni vastaa osittain Apon esittelemää teemakyselyn mallia, joskin esittämieni kysymysten joukko on varsin runsas. Kyselyvastauksien laajuus riippuu informanttien aktiivisuudesta ja innostuksesta; toiset ovat vastanneet kysymyksiin vain muutamain sanoin, toiset taas ovat innostuneet kirjoittamaan aiheesta useita liuskoja.

Teemakirjoittamisessa aineistonkeruumenetelmänä on Apon mukaan monia etuja; informantin omat jäsenyykset tutkimuksen kohteesta tulevat esille, arkaluontoisista aiheista saattaa olla helpompi kirjoittaa kuin puhua, ja tutkijan tekemä aineiston jälkikäsitteily on helpompaa kuin esim. haastattelunauhojen kohdalla. Ja, kuten Apo huomauttaa, nykyajan suomalaiselle kirjoittaminen on tuttua puuhaa, osalle jopa mieluista. (Apo 1995: 174-179.)

Kirjoittaminen on varmaankin ollut kohtuullisen kivutonta myös kyselyyni vastanneille. He saattoivat valita kirjoittavatko käsin, tekstinkäsittelyohjelmalla vai sähköpostilla. Kirjoittaminen ja asioiden miettiminen toki ottaa oman aikansa, ja tämä on varmaan eniten karsinut kirjoittajien määrää. Esimerkiksi äitini ei halunnut nimenomaan aikapulan vuoksi vastata kirjalliseen kyselyyni, vaan pyysi minua haastattelemaan häntä. Eräs vastaaja oli kommentoinut saman suuntaisesti: ”Kun ajattelen nyt monia hyviä juttuja olisi kerrottavaksi, mutta niiden paperille saattaminen on aikaa vievää” (N23).

Vastaajat välittivät myös joitakin tuntemuksistaan suullisten kertomusten ylös kirjoittamisesta – se tuntui joistakin hieman hämmentävältä tai hullunkuriselta. ”Suurin osa jutuista on kyllä kirjoitettuna enintään muutaman rivin mittaisia” (M9). ”Joitakin [kertomuksia] tuntuu vaikealta kirjoittaa paperille, etenkin niitä kertomuksia joita ei itse ikinä kerro, jotka ovat vaikka äitini repertuaaria ja kertovat itsestäni” (N30). Kertomuksia voi myös olla vaikea muistaa niiden tavallisen kontekstin ulkopuolella, ja erään vastaajan mukaan ”kun alkaa kirjoittaa paperille niin toiset kertomukset muistin rajoilta saattavat unohtua sillä hetkellä” (N17). Sama voi tietysti tapahtua myös kertomuksia kerrottaessa.

Vaikka kirjoittamalla voi olla helpompi kertoa intiimeistä tai vaikeista asioista, voi asia olla myös päinvastoin. Kaikki eivät välttämättä ole kokeilleet missään vaiheessa kritiikitöntä ajatusten ulos kirjoittamista päiväkirjan tai muun vastaavan muodossa, ja pelkona saattaa olla, ettei osata kirjoittaa ”riittävän hyvin”. Tutkimusprosessini aikana huomasin, että etenkin iäkkäämmille ihmisille kynnys kirjoittamaan ryhtymiseen saattaa olla suuri. Kirjoitettu teksti jää ikään kuin pysyväksi dokumentiksi tulville polville, ja kirjoitusprosessista puuttuu tietyllä tavalla vastavuoroisuus. Vastuu kirjoittamisen aloittamisesta jää viime kädessä informantille itselleen; haastattelussa kuulijan empatisuus ja rohkaisu on konkreettisemmin läsnä. Riippuen siitä miten ja kenet kirjoittaja kuvittelee ”kuulijakseen”, hän saattaa päätyä rankkaankin itsesensuuriin.

2. KERTOMUSTEN TEEMAT

Perhekertomukset muotoutuvat perheen todellisten kokemusten pohjalta, ja ovat tavallaan kunkin perheen ”omia”. Dégh onkin väittänyt, ettei kokemuskertomuksia yleensä voi luokitella temaattisesti; mikä tahansa elämänhistorian tapaus voi tarjota materiaalin kertomukselle (Dégh 1985: 104). Ilona Dobosin mielestä todellisuuspohjaisten kertomusten luokittelu on kuitenkin mahdollista, koska ihmiselämän rajallisista mahdollisuuksista voi seurata vain tietty määrä motiiveja (Dobos 1978: 173). Ja monista mahdollisuuksistakin valitsemme vain tietyt asiat kerrottaviksi. Mazzarella on tutkinut suomenruotsalaisten muistelmaperinnettä ja todennut, että ”samat aiheet sukeltavat esiin kerta toisensa jälkeen”. Hänen mukaansa muistamme sen minkä olemme oppineet

muistamaan yhteiskunnan ja kulttuurin antamien kategorioiden kautta. (Mazzarella 1995: 29.)

Perheiden välillä kertomusten teemat ovat samantapaisia; itse tarinat vaeltavat harvoin perheestä toiseen. Joskus kertomuksia kuitenkin kerrotaan myös perheen ulkopuolella, ja kuulemiensa kertomusten pohjalta kukin perhe saattaa muokata omista kokemuksista kertovia tarinoitaan. (Kotkin & Zeitlin 1983: 93.) Zeitlinin ym. (1982) Amerikasta kokoama aineisto tuntuu painottuvan omaani enemmän vanhoista, jopa sukupolvia sitten tapahtuneista asioista kertoviin kertomuksiin. Tähän voi osaltaan vaikuttaa paitsi keräystyyli ja vastaajien iät, myös family-käsitteen laajuus, kulttuuriympäristö ja erilaiset tavat kertoa.

Zeitlin ym. (1982) ovat erottaneet omaksi luokakseen esim. perheen/suvun historiassa tapahtuneesta muutosta tai siirtolaisuudesta ja menetetyistä omaisuuksista kertovat kertomukset, joista jälkimmäisiin Stanley Brandes (1975) on artikkelissaan keskittynyt. Omassa aineistossani kertomukset rajoittuvat läheisempään sukulaispiiriin; isomummoista ja -vaareista on vain joitakin mainintoja, ja ainoat siirtolaisuuteen liittyvät kertomukset liittyvät Karjalassa sijainneen kodin jättämiseen. Myös Zeitlinin ym. (1982) omiksi ryhmikseen luokittelemat sankareihin ja konniin sekä yliluonnollisiin asioihin liittyvät kertomukset jäävät aineistossani vähäisiksi. Lasten kimmelluksia Zeitlinillä ym. on luokissa ”Ilkityöntekijät/Kujeilijat” (Mischief Makers) ja ”Yksinkertaiset/Harmittomat” (Innocents), joissa on kertomuksia esim. käytännön piloista ja kaikenlaisista sekä lasten että aikuisten töppäyksistä ja erehdyksistä – yleensä harmittomista. Omiksi ryhmikseen Zeitlin ym. ovat ryhmitelleet myös selviytyjistä, seurusteluajoista ja sukuriidoista kertovat kertomukset, joita omastakin aineistostani löytyy.

Aineistossani tulee esille erilaisten elämäkokemusten kirjo, mutta pääosan vievät lapsiin ja lapsuuteen liittyvät kertomukset, sekä perheen historiasta kertovat jutut. Tässä luvussa esittelen kertomukset ryhmiteltyinä neljään laveaan kategoriaan, joihin mahtuu hyvinkin monenlaisia kertomuksia (eri teemojen osuuksista tarkemmin, ks. liite 4). Teemaluokittelun perustana ovat kyselyn kautta saamani vastaukset (kertomusten lukumäärät vastaajakohtaisesti liitteessä 3.), joita vertailen haastatteluissa esille tulleiden kertomusyksiköiden teemajakaumaan.

Luokitteluni avulla pyrin antamaan kuvaa siitä, mitä teemoja aineistossa nousee esille. Teemaluokittelun tekeminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista. Monet kertomukset aineistossani – kuten myös todellisuudessa – ovat niin moniulotteisia, että ne olisi vaivatta voinut luokitella useampaankin ryhmään. Joitakin teemoja sivutaan useissa kertomuksissa, vaikka teema harvoin nousee niin sanotusti ensisijaiseksi.

2.1. Kertomukset lapsuuden ajasta

Aineistossani selkeästi suurimman temaattisen ryhmän muodostavat kertomukset lapsuudesta ja lapsista. Näitä kertomuksia on noin puolet kaikista kertomuksista (ks. liite 4). Lapsuuteen liittyvät kertomukset kertovat ennen kaikkea lasten tempauksista ja kommelluksista, sekä heidän laukomistaan totuuksista tai muuten hassuista jutuista. Kertomuksissa myös muistellaan yleisemmin lasten tekosia ja lapsuuden aikaa, omaa sekä toisten. Suurin osa (54%) vastaajien lapsuuteen liittyvistä kertomuksista kertoo heistä itsestään tai heidän sisaruksistaan (22%), mutta myös vanhempien ja isovanhempien lapsuudesta on kerrottu.

Useimmat kertomuksista saavat hymyn kareilemaan suupieliin. Lasten suusta kuultavat sanaväännökset naurattavat: kukka kääntyy lapsen suussa huomaamatta kakaksi (N8:4) ja englannin lakritsa kiinalaiseksi lakritsaksi (N21:4). Monet kertomukset heijastavat lapsen omaa maailmaa (mielikuvitusta unohtamatta), paljastaen sen erilaisen logiikan ja avaten uusia näkökulmia aikuisten todellisuuteen. Tavalliset asiat nähdään yllättävästä perspektiivistä, ja kertomusten komiikka onkin usein tahattomuudessaan hellyttävää. Paljon kerrotaan myös lasten siekailematta tekemistä terävistä huomioista, tai aikuisten kohteliaisuussäännöt kepeästi sivuuttavista kommentteista:

Kerran mummo oli ollut tiskaamassa ja minä leikin vieressä lattialla. Yhtä äkkiä olin keskeyttänyt leikin, katsonut mummoon ja sanonut: Sitten kun minä olen yhtä vanha ja ruma kuin sinä, niin sitten minäkin tiskaan astioita. (N29:1)

Myös lasten uskomattomat tempaukset ja kepposet huvittavat. Joku on syönyt sipulia silmät valuen saadakseen tahtonsa läpi (N9:3), toinen on leikannut verannan pöytäliinan äidilleen matonkuteiksi (N14:1), ja kolmas on vahingossa tappanut mummolan ”tottelemattomat” hanhenpojat pitäessään niille kuria (M6:2). Vanhempien kertomukset omista lapsuuden ajan kepposistaan saattavat olla lasten mielestä erityisen hauskoja, vaikka vanhemmat usein samaan hengenvetoon yrittävät kieltää lapsiltaan samankaltaisen toiminnan (vrt. Zeitlin ym. 1982: 34).

Toisen tarinan mukaa isäni ja hänen veljensä olivat köyttäneet aitassa nukku-
van rengin sänkyyn kiinni. Tuohon aikaan aitan sängyissä oli vielä olkipatjat,
ja niinpä nukkuvaa renkiä olikin helppoa pistellä patjan lävitse sukkapuikolla
takamuksiin. Renki oli tähän tietenkin herännyt ja raivostunut, mutta ei köy-
tettynä kyennyt tekemään mitään. Isäni ja hänen veljensä pakenivat talon sau-
naan jonka oven sai lukkoon, ja jonkin ajan perästä oli renki ilmaantunut oven
taakse raivostuneena kiroilemaan ja vaatimaan oven avaamista. Minua ja sis-
kojani nauratti aina suunnattomasti, kun isäni kertoi, että hän ja hänen veljensä
olivat vastanneet että ”Ei myö sinnuu sissään päästetä ellet rauhotu!”: kuinka
pikkupojilla olikin otsaa oman kepposensa jälkeen! Nopsastihan renki olikin
rauhoitunut, ja lopulta koko kolmikko oli istunut saunan lauteilla ja renki oli
kertoillut isälleni ja tämän veljelle kepposia joita hän itse lapsuudessaan oli
tehnyt. (N16:2)

Toisissa kertomuksissa lapsuutta muistellaan arkipäiväisemmästä näkökulmasta,
kuvailien lapsuuden aikaan liittyviä ihmisiä tai tapahtumia tai pysähtyneinä mieleen
jääneitä hetkiä. Monet näistäkin kertomuksista ovat vireeltään positiivisia, mutta
hauskuus niissä saattaa olla pikemminkin hymyilyttävää kuin hekotuttavaa. Kertomus-
ten juonellinen rakenne ei välttämättä ole yhtä terävä, ja niiden merkitys on suurin juuri
perheen jäsenille. Tarinat saattavat kertoa ensimmäisestä yksin tehdystä purukuminosto-
reissusta (N17:7), lapsen nukahtamisesta autoon (M3:1, N11:2), vesikelkalla laskemi-
sesta koulusta pinnaavan sisikon kanssa (N24:4) tai vaikkapa mukavasta postinkantajas-
ta:

– – lapset katsoivat joka aamu, kun postinkantaja tuli jakamaan taloon postia,
ja huutelivat tälle huomienia. Postinkantaja oli tietenkin jotain jännää. Postin-
kantaja itse oli hyvillään, ja vilkutti takaisin. Kuuleman mukaan hän tilasi
meille ensimmäisen kerran Aku Ankan, en tiedä miten pitkäksi aikaa. Siitä
lähtien on meille Aku sitten tullutkin. Postinkantaja ei ollut mikään perhetuttu.
(M9:2)

Joskus kertojat maalailevat hyvinkin tarkkaan lapsuutensa maisemia ja tuntemuksiaan,
jolloin niistä saattaa ilmeikkäästi välittyä myös kuva entisajoista.

Äidinisän muistokertomukset liittyvät hänen varhaislapsuuteensa. Juuso-ukki
(85 v) on hirveän köyhistä oloista kotoisin, mutta hän on ankaralla työllä saa-
nut hankittua näpsäkän omaisuuden vanhimmalle pojalleen. Hänen oma isänsä
sai kotoa lähtiessään ainoastaan kirveen, johon piti itse veistää varsi. Ukki
kertoo mielellään kun asui – – äitinsä ja isänsä kanssa yksihuoneisessa maalat-
tiaisessa torpassa. Pikku-Juuso jätettiin vähän yli vuotisena yksin tupaan, kun
äiti ja isä menivät töilleen. Hän ryömi kuitenkin ovelle, jonka korkean kynnyk-
sen yli ei päässyt, mutta pukkasi otsallaan oven auki. Siellä pihalla käyskenteli-
vät hänen kiinnostuksenkohteensa talon kaksi lehmää, Tiistikki ja Eppeli.
Niitä hän sitten katseli ilokseen ja huvitukseen. – – (N34:1)

Varsin usein kerrotaan myös lasten ja eläinten jollakin tavalla erityisestä suhteesta. Eräs vastaaja on halunnut tuoda metsässä yksin surkeasti ulisevan ketunpennun kotiin, mutta koska ulina jatkui edelleen, kettu palautettiin metsään (N26:2). Useammin kerrotaan kuitenkin kotieläimistä; kuinka lapset ryöstivät naapuriin annetun kissanpennun takaisin (N14:2) tai kuinka koira vahti vaunujen vieressä vauvan unta (N19:5).

Lapsuuteen liittyvissä kertomuksissa surumielisiä tai negatiivisia asioita käsitellään vain muutamassa. Nämäkin ovat pääosin selviytymistarinoita; kertomuksia siitä mitä on tapahtunut, ja kuinka vaikeudet ovat olleet kasvattavia, mahdollisesti vaikuttaneet henkilön luonteeseen pidemmälläkin aikavälillä.

Kun mummi syntyi – – hän oli ”vain pieni tytönräpäle”, joka tuli maailmaan savuisen saunan hämärässä. Mummillla oli enkelimäisen kaunis ja herttainen Loviisa-sisko. Loviisa-sisko kuoli lapsena ja mummi jäi elämään aikuisten puheiden keskelle. Loviisaa ylistävät ja kaipaavat puheet haavoittivat mummia syvästi.

Mummin torjutuksi tulemisen tunnetta varmasti lisäsi se, että hänen päänsä oli vinossa toista olkapäätä kohti. Mummin äiti – – oli kuitenkin lujatahtoinen ja päätti oikaista tyttärensä kaulan. Niinpä lapsena mummi nukkui aina paksu, kova tyyny päänsä alla. Kivuliaiden kyljellään nukuttujen öiden palkintona oli kuitenkin pystypää.

Tämä varhaislapsuuden traumaattinen kokemus on muovannut mummin luonnetta ja tehnyt hänestä lujatahtoisesta taistelija. Toisaalta se herkisti mummin empatiakykyä ja sääliä sekä auttamistahtoa heikkoja, rujoja ja vammaisia kohtaan. – – (N21:9)

Joitakin kertomuksia on myös ajasta ennen lasten syntymää, synnytyksistä ja aivan vauva-ajasta. Kerrotaan isän loistavasta eläytymisestä lapsen synnytyksessä (M1:5), sisarusten erilaisista tuotoksista (eli kakoista) vauvaiässä (N32:3) sekä synnytykseen ja lapsen vauvaikään liittyvistä katastrofeista: kuinka elämä jatkui ja vauva voi hyvin ilkeistä neuvolantädeistä huolimatta (H1:61A ja B). Vähältä piti -tilanteista ja suuremmista ja pienemmistä onnettomuuksista kerrotaan muutenkin; lapsethan tunnetusti ehtivät ja kerkiävät enemmän kuin vanhempansa. Eräässä perheessä kaikki veljekset tippuivat ikkunasta vuorotellen, ja nuorin oli ainoa, jolle ei tästä seurannut sairaalareissua (M6:1). Toinen vastaaja meinasi puolestaan hukkoa tippuessaan korkealta laiturilta kipsi kädessä miesten jäätyä lapsenvahdeiksi (M5:3).

Haastatteluaineistossa on kirjallisia vastauksia enemmän kertomuksia myös lasten leikeistä, tyttöjen ja poikien välisistä suhteista, sekä (sukupuoli) rooleihin, unelmiin ja esikuviin liittyvistä asioista. Haastatteluissa kerrotaan enemmän myös sisarusten välisistä suhteista, lasten kasvatuksesta sekä ruokamuistoista.

Ruokaan liittyvät muistot voivat olla hyvinkin voimakkaita. Eeva Kilpi (1994: 77) onkin kirjoittanut ruokamuistojen olevan muistoista konkreettisimpia. ”Tuttujen ruokien avulla on mahdollista elää uudelleen lapsuusajan tunnelmia, palauttaa mieleen jo unohtuneiksi luultuja kokemuksia, havahtua muistamaan varhaisia unelmia, odotuksia, pettymyksiäkin.” Ruokakertomuksissa muistellaan paitsi tuttuja ruokia, myös ruokaan liittyviä yllätyksellisiä kokemuksia ja lapsuusajan outojakin ruokamieltymyksiä; lapsen herkkua ovat voineet olla esim. kalanmaksajöly (H1:77, H6:18) tai lanttukukon läskit (N26:3). Ruokamuistot saatetaan kokea hyvin emotionaalisesti, ja ne voivat olla korostuneesti ihmissidonnaisia.

Mummo – – tarjosi meille aina voikakkua ja me saimme sitten seitinohuen leipäpalan jolla oli paksusti voita. Kotona saatiin aina kyntömiehen palasia, monen sentin paksuisia ja hyvin vähän voita. (N5:3)

Monet ruokamuistoista välittävät paitsi muistoja lapsuudesta ja ihmisistä, myös kuvaa entisajan oloista. Äitini muistelee usein, kuinka hänen mummonsensa paistoi aina perunallettija; veisteli ohuita viipaleita puuhellan kannelle kattiloiden väliin paistumaan (H1:80B). Ja kuinka isäni äiti osti usein ison paketin jäätelöä, laittoi sen lumihankeen (kun pakastinta ei ollut), ja pojat saivat kerralla syödä jäätelöä niin paljon, ettei vähään aikaan tehnyt lisää mieli (H1:52B).

Joitakin kertomuksia on lapsuusajan kotitöistä – marjojen ja käpyjen keräämisestä, pienempien sisarusten hoidosta, paitojen silytyksestä – ja näihin liittyvistä muistoista. Lasten leikeistä kerrotaan haastatteluissa kuitenkin huomattavasti enemmän (11% lapsuus-kertomuksista). Vanhemmat kertovat omista leikeistään, kertomusten kautta voidaan pohtia lasten välisiä eroja, ja erityisesti sisarusten kesken muistellaan keskinäisiä leikkejä palaten yhdessä menneeseen (ks. luku 3.3.). Leikkikertomukset voivat myös heijastaa henkilön luonnetta, niiden kautta voidaan etsiä yhtymäkohtia lapsuuden ja nykyisyyden välillä (esim. H6:25), sekä miettiä perheenjäsenten rooleja tai tuoda esille omaa tulkintaa menneistä.

Sen tarinan että pienenä menin aina sohvan taakse naamioitumaan erilaisiksi ihmisiksi sain kuulla usein. Huvittavinta isän ja äidin mielestä oli se, että useinmiten esittämäni henkilö oli isä, joka tulee töistä kotiin. Tätä kertomusta on kerrottu perheen ollessa yhdessä koolla. Toisaalta se ehkä heijasteli myös sitä että isä oli aika paljon töissä, eikä niinkään kotosalla. (N6:8)

Joissakin kertomuksissa roolit, sekä lasten esikuvat ja unelmat ovat esillä muuta voimakkaammin. Näissä pohditaan huumorimielellä tai vakavasti sukupuoliroolien ja –ihanteiden sekä niihin liittyvien odotusten heijastumista lapsen maailmaan. Esimerkiksi eräässä perheessä kerrotaan parivuotiaan Kallen ja tämän papan keskustelusta näiden rapatessa taloa. Kalle oli hirveän innokas olemaan miesten töissä mukana. Töitä tehdessä hän oli kommentoinut, että ”myö tehään tässä hirveen hyvää jälkee”. Pappa oli toppuutellut, että he taitavat itse olla ainoat, jotka kehuvat. Kalle oli todennut, että ”nii, ei naiset ainakaan kehu” (H9:35).

Kertomuksissa voidaan myös eläytyä lapsen maailmaan tämän unelmien, haaveiden tai pelkojen kautta. Yleisimmin käsitellään lapsen ajatuksia hänen tulevaisuudestaan, tai haaveita paremmasta todellisuudesta. Lapsella on voinut olla hymyilyttävältä tuntuja toiveita esim. kokolattiamatosta (”kun kaikilla muillakin on”; H5:39A) tai unelmia hajoavan perheen saattamisesta yhteen (H5:41). Vanhemmat ovat myös usein esikuvana lapselle, joka on saattanut haaveilla tulevansa isona heidän kaltaisekseen:

- - Mut sen mä muistan sinusta silloin pienenä ku, sinä se varmaan olit, ku sinä nostit, olit isän kanssa siellä alaalla aina autoa korjaamassa ku Paula oli vauva ja sinä ihailit sitte isää hirveesti, mikä oli ihana asia ja, sitte sinä sanoit että ku minusta tulee NÄIN iso ja nostit kädet oikein ylös, ni sitte minä, minä olen isä ja ajan isän polkupyörällä. (H1:89)

Peloista kertominen taas on enemmänkin itseanalyysia ja tulkintaa, halua nähdä ja ymmärtää menneet ja itseyden kaikki puolet.

Haastatteluissa kerrottiin myös hauskoja kertomuksia tyttöjen ja poikien välisistä suhteista. Nämä kertovat esim. pienten lasten suuresta ihastumisesta toisiinsa ja usein sittemmin unohtuneesta päätöksestä mennä isona keskenään naimisiin, tai siitä kuinka toimiva kaveruussuhde kouluikään tullessa koki kolauksia koulukavereiden kiusatessa (H1:23).

Myös sisarusten välisiä suhteita käsitellään kertomuksissa paljon; kerrotaan lasten kuulusta ”sisarusrakkaudesta” ja mustasukkaisuudesta, mutta myös rehellisesti hyvistä suhteista.

Minusta ja isommasta veljestäni kerrottiin myös juttua, jonka mukaan veljeni oli kuulemma jatkuvasti minua pussailemassa ja minä olin mitä ilmeisemmin pitänyt siitä. Muutenkin me tulimme veljeni kanssa hyvin toimeen ja olimme aina valmiita virnuilemaan ja pelleilemään. Mutta kun vanhempani olisivat halunneet ikuistaa meidän pussailuamme tai ilmehtimistämme kaitafilmikameralle ei se onnistunut millään. He olivat nähneet paljon vaivaa ja laittaneet pallon ympärille näkymätöntä siimaa ja pompottivat sitä meidän edessämme. Lisäksi leikkikarhun käteen oli sidottu samaista siimaa ja se vilkutti meille. Kaitafilmissä kaksi hämmentynyttä lasta, minä ja veljeni katsomme hämmentyneinä palloa ja nallen vilkutusta. Minkäänlaista virnuilua tai pussailua emme suostuneet suorittamaan, vaikka ”nallekin” sitä pyysi. Vanhempieni filmi-idea meni hieman mönkään. (N25:3)

Isomman veljen tai sisikon elämä ei aina ole ollut helppoa perheen kasvaessa uusien lasten myötä, ja he ovat kenties purkaneet sitä nuorempia kiusaamalla: milloin on isompi varastanut pienemmältä tutin (N25:2), milloin tönäissyt pesukoneen päältä alas (N10:4), tai heittänyt pienemmän nallen parvekkeelta maahan (H5:6). Toisinaan mustasukkaisuutta on lieventänyt vauvanuken hoivaaminen äidin tai isän hoitaessa uutta vauvaa (esim. H1:98, H9:11).

Tappelevia sisaruksia tai muuten tottelemattomia lapsia on pitänyt myös kasvattaa, ja näistäkin tapauksista kerrotaan: kuinka ukki sai lapsena viivoittimesta pyllylle (N14:5), kuinka tytär karkausreissunsa päätteeksi sai kaksi tuntia koriarestia (H9:70) ja kuinka varastetut karkit on täytynyt palauttaa kauppaan (H7:46). Kertomuksissa tulee esiin eroja entisten ja nykyisten kasvatustapojen välillä, mutta ne kertovat myös rankaisemisen vaikeudesta. Äidin laittaessa kiukuttelevan lapsen nurkkaan häpeämään tämän repliikki on saanut äidin mielen heltymään; lapsi veti nurkassa henkeä nyyhkien: ”Ennenkin olit niin hyvä ja nyt yritit piiskata” (H1:8).

Aineistoni pohjalta lapsista kertominen vaikuttaisi siis erityisesti viehättävän ihmisiä. Myös Dobos (1978: 174) sanoo lapsuudesta kertovien kertomusten muodostavan suurimman ryhmän kokemuksiin pohjautuvasta kerronnasta. Dobos uskoo Holbekin tavoin tämän johtuvan siitä, että mielikuvat lapsuuden ja nuoruuden ajalta ovat muistostamme kaikista voimakkaimpia ja yksityiskohtaisimpia (Dobos 1978: 174; Holbek 1990: 104). Eräs tuntemani vanhempi naishenkilö pohti hiljattain miksi häneen niin koski kahden sisaruksen kuoleminen vähän ajan sisällä, vaikka he ovat elämästään asuneet ja eläneet yhdessä vain 10 vuotta – lapsuusaikanaan. Eräs haastateltavista (H3:12) taas mainitsi muistavansa parhaiten noin kymmenen vanhana tekemiänsä asioita. Vaikuttaisi siltä, että painamme tarkasti mieleemme myös vanhempien meidän lapsuudestamme kertomat asiat. Omalla kohdallani paljastui, että muistan sellaisiakin äitini lapsuudestani kertomia asioita, jotka hän itse on jo ajan mittaan unohtanut. Lapsuudesta on jäänyt mieleemme eläviä ja mukavia mielikuvia, ja näitä myös kerrataan ja vaalitaan erityisen intensiivisesti.

2.2. Perheen ja suvun menneisyys

Yhden kertomusryhmän (40% kaikista kertomuksista) olen väljästi määritellyt perheen ja suvun menneisyydeksi, johon lukeutuu kertomuksia perheen tai sen jäsenten elämästä ja historiasta. Näissä kertomuksissa puhutaan myös esimerkiksi sodasta, entisajoista yleisemmin, paikoista, yhteisistä lomista ja perheen lemmikeistä. Kertomuksissa kerrataan yhteisiä kokemuksia ja muokataan yhteistä historiaa. Esille nostetaan merkittäviksi koettuja tapahtumia tai kuvauksia arjesta, ja niistä kerrotaan sellaisillekin perheen jäsenille, jotka eivät asiaa itse muista tai jotka eivät edes olleet syntyneet tapahtumahetkellä.

Erityisesti haastatteluissa perheen historiaa ja sukulaisten tekemisiä käydään lävitse jonkun verran ihan informaationsiirron mielessä tai esimerkkitapauksina siitä mitä elämässä voi sattua. Näissä kertomuksissa muistellaan esim. sukulaisten lasten lukumäärää, henkilöiden vaiheita ja luonteenpiirteitä, sisarusten ikäeroja ja perheen muuttoja sekä eri asuinpaikkoja. Näitä ei ehkä tavallaan ajatella kertomuksina tavallisessa mielessä. Niillä välitetään pikemminkin tietoa ihmisten vaiheista, ja niitä kerrataan lähinnä tarpeen vaatiessa.

Keskeisiä teemoja perheen menneisyydestä puhuttaessa ovat eri perheenjäsenten nuoruusmuistot, sekä kertomukset entisistä heiloista ja parien seurusteluajoista. Lapsuusmuistoihin verrattavaa asemaa nuoruusmuistot eivät kuitenkaan saa. Lasten murrosiästä kerrotaan varsin vähän, ja kertomukset voivat olla ironisoivia, kuten kertomus juoposta veljestä ja varastelevasta siskosta (N34:4). Ajan tehtyä tehtävänsä murrosiän kohelluksille voidaan jo nauraakin.

Vanhempien nuoruusajoista kerrotaan enemmän ja positiivisemmassa mielessä. Voidaan muistella esim. isän opiskeluaikoja ja transistoriradiota (N5:5), isän ajokorttija ajoa (H4:17) ja äidin tai mummon tanssireissuilla toteuttamaa innokkaiden ihailijoiden huijausta (N30:3, H8:72). Jotkut kertomuksista ovat vakavampia juttuja eletystä elämästä ja selviytymisestä, esim. aviottoman lapsen saamisesta 17-vuotiaana (H8:13) tai työnteon aloittamisesta 12-vuotiaana olosuhteiden pakosta (H8:15). Myös ensimmäisten kuukautisten aiheuttamia tuntemuksia sivutaan. Erityisesti haastatteluissa tulevat esille nuoruuden unelmat, kuvitelmat, pelot ja itsensä etsiminen. Aikuisten kertomukset nuoruudestaan ja tuntemuksistaan voivat olla lapselle väylä oppia tuntemaan vanhempansa paremmin, ymmärtämään näitä paitsi vanhempina myös ihmisinä. Vanhemmat voivat myös viestittää niillä omista, samankaltaisista kokemuksistaan.

Kertomukset seurustelun aloittamisesta ja ensitapaamisesta ovat Zeitlinin mukaan yleisiä amerikkalaisissa keskiluokan perheissä, ja hän pitääkin tätä yhtenä perhekertomustyyppinä (Zeitlin 1983: 18). Ensitapaamisista, sekä yleisemmin parin seurustelun alkuvaiheista, kerrotaan myös minun aineistossani. Erityisesti haastatteluaineistossa keskustellaan myös tapaamiseen liittyvistä tuntemuksista ja ensivaikutelmista (esim. H5:21). Joskus tapaaminen mainitaan vain hyvin ylimalkaisesti, toisinaan kyseessä on suuri rakkaustarina:

Mummoni – – kertoi rakastumisestaan ukkiini Elmeriin ukkini kuoleman jälkeen. Mummo oli ollut nuori, köyhän talon tytär, joka laitettiin 16-vuotiaana piiksi [erääseen taloon]. Ukkini oli jo silloin vanhapoika. Miellyttävä ja rauhallinen mies. Mummo joutui tekemään kovasti töitä, mutta rakkaus syttyi pikkuhiljaa ja niimpä [talon väen] kauhistukseksi ukkini kihlasi nuoren piikatytön. Ukkini ja mummoni avioliitto kesti 51 vuotta aina ukkini kuolemaan saakka. Kuolemaansa saakka ukki oli yhtä rakastunut ja hellä kuin silloin kihlusaikana. Mummo on ollut leskenä nyt usean vuoden ajan, hän pitää vielä Elmerin nimipäiviä ja leipoo kakun ja siivoaa ukin syntymäpäiville ja muistaa myös hääpäivät ja muut merkkpäivät. Hänen kertomuksissaan ukista ei ole surua, vaan haikeaa kaipuuta, jota on ihana kuunnella – suurta rakkautta. (N27:5)

Tällaiset romanttiset rakkauden kuvaukset ovat kuitenkin kertomusten joukossa poikkeuksia. Zeitlinin (1983: 22) mukaan tapaamisista kerrotaan, kun niistä on jo kulunut aikaa ja suhteen jatkuvuus tiedetään, ja tällöin kerronta muotoutuu ideaalittyyppien mukaan. Aineistossani tämä ei tule esiin, vaan kerronta on proosallisempaa. Osa seurustelukertomuksista kertoo parin nihkeistä alkuajoista (H3:43), äidin möksähdyksestä häämatkalla (N25:4) tai humoristisessa mielessä isästä, joka yritti salaa päästä tyttöjen asuntolaan äitiä tapaamaan (N11:4). Tarina toisensa löytävästä parista voi myös rakentua sanaleikkien tai ”tunnettujen tosiseikkojen” varaan.

Kun Jaakko – – ja Marja – – opiskelivat parikymppisinä samalla luokalla – – puutarhurikoulussa, oli jo pitkään ollut havaittavissa heidän kiinnostuksensa toisiinsa. Huolellisesta harkinnastaan tunnettu Jaakko ei tehnyt mitään hätiköityjä päätöksiä, eikä pitkään aikaan mitään seurustelun aloitetta tehtykään. Häntä hidasti kuulemma satakuntalainen ennakkoluuloisuus savolaisia kohtaan: vanha sanontakin kun sanoi, että muikku ei ole kala eikä savolainen ole ihminen.

Tietääkseni Marjasta oli kiinnostunut joku toinenkin luokan nuori mies. Tämä jäi kuitenkin kirkkaasti toiseksi, kun Jaakko lopulta päätyi kirjoittamaan Marjalle kirjeessä kohtalokkaat lauseet: ”Pitkään asiaa harkittuani olen tullut siihen tulokseen, että muikku on kala ja savolainenkin on ihminen”. (N32:1)

Varsinaisesta suhteen vakinaistamisesta eli häistä kerrotaan vain harvoin. Ensitapaamisetkin ovat toisinaan vain parin keskisiä muisteluja (esim. H9:33 ja H9:39), joista saattaa tihkua tietoja lapsille vasta pitkällisten kyselyjen kautta (H4:15). Pariskunnilla voi olla sellaisia muistoja, jotka tulevat kummallekin välähdyksenomaisesti mieleen jostain virikkeestä, mutta joita muut eivät välttämättä ymmärrä. Ne ovat ikään kuin jaettuja salaisuuksia, omia juttuja.

Myös entisistä heiloista kerrotaan, usein huvittavassakin valossa. Henkilöihin saattaa liittyä hauskoja tapauksia, mutta entisten heilojen muistelu voi olla suhteen toisenkin osapuolen kannalta nolostuttavaa. Toisinaan esim. isovanhemmat intoutuvat muistelemaan mieleisiä miniä- tai vävyehdokkaita, tai kertovat juttuja tyyliin ”onneksi siitäkin hulttiosta päästiin eroon” (H8:34-35). Joskus suvun vanhemmat jäsenet kertovat hieman opettavaiseenkin sävyyn erehdyskihloistaan (N20:3) tai väliin jätetyistä treffeistä (N7:4B). Nuoruudenrakastettua voidaan kertomuksissa kuvata myös hyvin kauniisti; muistella lämmöllä yhteisiä hyviä hetkiä. Kertomusten kautta voidaan peilata nykytilannetta edeltäviä ratkaisuja (N6:11), ja pohtia miten erilaiset valinnat olisivat tulevaisuutta muuttaneet (N34:6). Näiden juttujen kerrontatilanteet voivat olla huomattavankin intiimejä, kahdenkeskisiä uskoutumishetkiä. Kertomuksiin voi liittyä myös dramatiikkaa TV-sarjojen malliin:

Äiti ja isä tapasivat toisensa – – karjatalouskoulun tanssiaisissa. Isä oli juuri palannut meriltä kotiinsa koulun naapuriin ja äiti oli koulun oppilas. He ihasuivat. Jonain iltana äiti oli luvannut lähteä jonkun toisen miehen kanssa ulos, mutta isä oli karauttanut Mossella pihaan ennen kuin se toinen oli tullut, ja äiti päätti lähteä isän kanssa. Eräässä mutkassa tämä toinen nuori mies, ajoi heitä vastaan ja näki että nyt se nainen on toisen matkassa, ja meni hirttämään itsensä. Kuulin tämän tarinan hyvin pienenä kyseisessä mutkassa matkalla kesämökiltä kotiin, ja ajattelin että äiti on ollut hirveän kohtalokas nainen. Vasta viime vuonna, kun otin tarinan uudestaan esille samassa paikassa, sain kuulla että petoksen ja itsemurhan välillä ei ollut yhteyttä, vaan mies oli tappanut itsensä vasta parikymmentä vuotta tapahtunutta myöhemmin. (N34:3)

Entisten heilojen tapaan kertomuksissa voidaan käsitellä myös entisiä puolisoja. Heistä saatetaan kertoa huumoripitoisia juttuja – heistä voi muodostua eräänlaisia käsitteitäkin – mutta yleensä eroja ja liittoja käsitellään pohtivammin, ongelmakohtia ja eron syitä selvitellessä.

Mennyttä aikaa ja elämää kuvataan useissa kertomuksissa, ja sota-ajat ovat näissä yksi keskeinen teema. Monessa perheessä joku sukulainen on tavalla tai toisella ollut osallisena sodassa, ja kertomusten kautta se koskettaa myös jälkipolvia. Eniten kertomuksia liittyy sodassa kuolleisiin sukulaisiin, mutta kerrotaan myös siirtolaisista (H10:47), kodin jättämisestä Karjalaan (N21:14), ja sota-ajan arjesta naisen näkökulmasta:

Nii, kyllä sitä on ollut. Ja sitten ol, no sota-aikooohan se ol. Mie, niihän se ol. Lapset ol ja karja ol ja. Ja tuota sitten. Ja piti silet, silittämään minä tavallisesti yheltä ja kahelta nousin. Ja kesä kun ol kaunis kesä ja. Tietysti kyökin ovi auki ulos ni sieltä kolme miestä tuli niitä sotilaita. No eihän hyö oo tätä ennen nähneet jotta nythän on yö eikä päivä. (naurahtelua) No ei sepä kato yhtään. Siinä juo, poiijat joi ja söi ja, sitten läksivät etteenpäin. Ne ol niitä vangin, vankeja kulettamassa – – (H10:45)

Entisaikojen kuvaavien kertomusten skaala on laaja. Kerrotaan niin kotipaikkakunnan menneisyydestä, arkirutiineista, työnteosta, juhlien vietosta, sukupuolivalistuksen puutteesta kuin kotieläimistäkin – myös ei-toivotuista sellaisista, joiden takia hyvät patjat on jouduttu polttamaan (H10:44). Myös ruokamuistot tulevat esiin samalla tavoin kuin lapsuuteen liittyvissä kertomuksissakin (vrt. edellinen luku). Mammasta tulee aina mieleen mamman lihapullat ja neekerinpusut, sekä täytekakku ja limsakori tuulikaapissa (H3:44B).

Entisaikojen kuvaus nivoutuu olennaisesti myös useisiin muihin kertomuksiin, jotka olen luokitellut mm. kertomuksiin (iso)vanhempien lapsuudesta ja nuoruudesta,

seurusteluajoista, perheriidoista, selviytymisestä tai rooleista. Monet kertomuksista sisältävät tilanteen maalailua, ajan ja paikkojen kuvausta. Kertomukset entisajoista olisivat aineistossani varmasti vielä runsaslukuisempia, jos haastateltavat ja vastaajat edustaisivat enemmän vanhempaa ikäpolvea.

Paikat ja esineet ovat samalla tavalla läsnä useissa kertomuksissa perheen vaiheista, lapsuudesta, nuoruudesta, avioliitoista ja entisajoista. Menneen tunnetta ei monesti voi erottaa siihen liittyvästä paikasta (vrt. Hufford, Hunt & Zeitlin 1987: 55). Esimerkiksi lapsuuden leikkipaikat, entiset kodit ja asuinpaikkakunnat tulevat toisinaan mieleen hyvinkin konkreettisina. Tietyt perheen vaiheet tai ajanjaksot voidaan arkipuheessa nimetä asuinpaikkojen mukaan. Näin niihin on helppo viitata, ja kaikki tietävät mistä on puhe (ks. esim. H3:39).

Haastatteluissa paikat ja esineet ovat voimakkaammin esillä kuin kirjoitetuissa vastauksissa, joissa on keskitytty ensisijaisesti tapahtumiin. Haastatteluissa ympäristön kuvailuun on ehkäpä aikaa paneutua tarkemmin, se tulee luonnollisesti esiin muun kerronnan ohessa. Esineistä kerrotaan mm. muisteltaessa lapsuutta, leikkejä, paikkoja ja ihmissuhteita: usein esineet muistuttavat antajastaan tai jostain tietystä ajanjaksosta tai tapahtumasta. Kuten Maria Koskijoki (1997: 269) on huomauttanut, juuri muistot ja mielikuvat tekevät esineistä merkityksellisiä: ”Esine toimii usein menneisyyden, muistin, muiston, muistuttamisen käsinkosketeltavana ja konkreettisena välittäjänä.”

Haastateltavillani on jäänyt lapsuudesta mieleen esimerkiksi rakkaimmat pehmolelut tai vaikkapa eläinastiat, joiden hajottua ei puuro miltään toiselta lautaselta maistunutkaan (H9:16). Myös perheen autot ovat jääneet elämään kertomuksissa. Mummoni perheen ensimmäinen auto oli Austin, ja tyttäristä nuorin oli siitä hirveän innostunut, kertoili mm. auton hevosvoimista. Kun auton toimitus myöhästyi, hän meinasi isälleenkin suuttua siitä (H8:32).

Esineet voivat palauttaa mieleen monia muistoja ja tunteita. Eräässä perheessä mummi on ollut vanhan säästäjänä: tallessa oli mm. vanhoja lankavyyhtejä, Ruotsissa olleen pyhäkouluopettajakurssin materiaalia ja Marttojen ruokareseptejä (H9:54). Mummi myös muisti paljon asioita vanhoihin esineisiin liittyen. Tällaiset tavarakokoelmat saattavat tuntua lapsesta aarreatalta, tarjota jännittävää tutkimusmatkailua menneeseen. Esineet eivät ole olemassa vain muistona menneestä, vaan jatkavat olemassaoloaan

suhteessa nykyisyyteen, uusia elämyksiä tuottaen. Vaikka esine säilyy muuttumattomana, sen muistoarvo ei ole pysyvä – esine voidaan aina tulkita uudelleen ja sen suhde minuuteen muuttuu. (Koskijoki 1997: 269-270.)

Eläimet ovat monesti perheenjäseniä siinä missä ihmisetkin, ja kertomuksissa käsitellään niiden luonnetta, tekosia ja läheistä suhdetta ihmiseen (vrt. myös edellinen luku; lasten suhde eläimiin). Eläinten kautta käsitellään monia vakaviakin asioita. Ne voivat olla pitkäaikaisia ja uskollisia ystäviä, jotka eivät laiminlyönneistäkään huolimatta jätä, vaan ovat tukena juuri silloin kun heitä tarvitaan. Erään vastaajan mummin rinnalla kaikissa vaikeuksissa on seissyt nimenomaan ajan myötä kovin rakkaaksi tullut koira.

– – Sitten tuli sota. Jalmari kuoli jo ensimmäisellä viikolla Jänisjärvellä. Kun Jalmarin arkku avattiin pihassa, Rakki katsoi ja ulvahti. Se oli hautajaisissakin mukana [kylän] kirkkomaalla. Niin, mie olin niin höpsö, kun arkku oli jo mullassa, veli Eetu se tuli sanomaan että kaikki on jo melkein lähteny, eikö pitäs jo lähteä. Mie olin jäänyt seisomaan ja katsomaan Jalmarin hautaa kun muut meni jo menojaan – mie, lapset ja Rakki.

Rakki oli niin uskollinen, että aina kun mie kävin [kylällä], Rakki juoksi perässä. Ei se kaunis ollut. Hallava, takkaturkkinen ja vanha. Kerrankin [kylän] rouvat tulivat oikein neuvomaan, mitä sille pitäisi tehdä, pestä ja harjata, vaan miusta se oli hyvä. – – (N34:5)

Eläimille voidaan toisaalta nauraakin niiden loukkaantumatta, ja lemmikkien tempauksista kerrotaan helposti myös ulkopuolisille: kuinka viisas kissa raapi sadevesikourua päästäkseen sisään kerrostaloasuntoon (H1:32), kuinka kanarialintu selvisi talvisesta pakomatkastaan (N13:4) ja kuinka perheen koirat pistelivät poskeensa milloin kirjaston kirjat, milloin äidin huolella valmistaman mandariinikanan (H4:22,24).

Myös vanhempien tempauksille nauretaan – ehkä kuitenkin enemmän perheen kesken. Lapsista voi olla hauska muistella esim. vanhempien alkoholinkäyttöä tai kiroilua, tai toisinaan jopa vanhempien tekemää onnistunutta huijausta:

Isäni tekemä juju meille aamu-unisille lapsille (minulle ja veljelleni) poiki erään myöhäisimmälle ajalle sijoittuvan tapauksen jota olen minä itse kertonut eniten vaikka olenkin myös osallinen. Isäni keitteli illalla pahkaa josta hän aikoi veistellä liotuksen jälkeen kuksan. Minä kyllä näin pahkan kattilassa mutta aamulla kun heräsin myöhään ja menin syömään aamupalaa (muu perhe oli jo syönyt) en heti hoksannut että teessä oli omituisen vähän poroja. (Se oli valmiina keittimessä) Otin kupistani reilun kulauksen ja tajusin heti että neste olikin pahkankeittovettä, aivan teen väristä. En tietenkään paljastanut veljelleni joka heräsi vielä myöhemmin tätä jujua. Veli otti teetä, lisäsi siihen maitoa ja sokeria ja joi, irvisti, lisäsi sokeria ja joi taas. En voinut olla nauramatta: silloin veljeni tajusi että jokin kepponen oli hänelle tehty. (N17:8)

Kertomukset tapahtumista, jotka olisivat voineet saada surullisen lopun, mutta jotka kuitenkin päättyivät verrattain onnellisesti, ovat yleensä vakavahenkisempiä, vaikka voivat toisinaan sisältää myös jälkeinpäin naurattavia piirteitä. Kerrotaan kuinka ukonilma iski isän ukin lähelle kärventäen hänen partansa (N5:7), tai kuinka kertoja meni raskaana ollessaan töissä kaljakorin kanssa raput alas (H8:44). Haastatteluissa on muutamia kertomuksia myös onnettomuuksista ja kertojan elämään vaikuttaneista tai jossain mielessä yllättäviä momenteja sisältäneistä kuolemantapauksista. Myös kirjallisissa kertomuksissa kuolemaa sivutaan, esim. puhuttaessa läheisen hautajaisista tai enneunista.

Positiivista elämänasennetta, ”kyllä me pärjätään” -henkeä ja ylpeyttäkin sisältävät muutamit selviytymistarinoiksi nimeämäni jutut. Nämä kertovat sukulaisten sisukkuudesta, pärjäämisestä odotusten vastaisesti, sekä vaikeiden aikojen yli pääsemisestä tahdon tai vaikkapa lapsen kauniiden sanojen voimalla (ks. H1:112-113, s. 77). Selviytymistarinat ovat omassa aineistossani hyvin korostuneesti naisista kertovia. Tähän voi vaikuttaa osaltaan naisvastaajien monilukuisuus, mutta myös Zeitlinin ym. mukaan selviytymistarinoissa on useimmiten päähenkilönä nainen, joka pitää perhettä koossa vaikeiden aikojen yli. Vaikeiden aikojen muistelu antaa tunteen siitä että on saavuttanut jotain elämässä – selvinnyt. (Zeitlin ym. 1982: 46.)

Kertomukset joulunajoista ja lomista ovat yleensä yhteisten kokemusten muisteluina helposti perheenjäseniä lähentäviä kertomuksia. Joulujutut aktualistuvat tietenkin erityisesti tiettyyn vuodenaikaan: muistellaan, kuinka eräänä jouluna äiti söi niin paljon, että pojan piti lähteä hänen kanssaan lenkille (N18:7), tai kuinka nimenomaan Mikko perheen lapsista löytää puurostaan mantelin joka joulu (H7:58). Mielikuvat yhteisistä lomista voivat toki olla eri perheenjäsenillä hyvinkin erilaisia.

Olin ehkä kolmevuotias tai nuorempi, kun olimme ensimmäistä kertaa kesälomareissulla koko perheen kanssa. Tarkoituksena oli kiertää ympäri Suomea autolla ja tavata tuttavien ja samalla yöpyä teltassa jossain leirintäalueella. Yhtenä ainoana yönä olimme sitten yöpyneet teltassa ja yö oli ollut isäni ja sisikoni mielestä helvetillinen hyttysten ja vesisateen armoilla. Minä taas olin nauttinut joka hetkestä. Reissun kohokohta oli ollut se, kun oli paljastunut, että olin syöttänyt kaikki eväinä olleet näkkärit vieressä olleille lampaille. Niillä oli kuulemma ollut nälkä. (N19:3)

Monet ongelmallisia piirteitä sisältäneet reissut ovat kuitenkin saaneet onnellisen lopun tai selityksen, ja yleensä jopa katastrofaalisia matkakokemuksia voidaan jälkikäteen

muistella hymyillen tai naureskellen. Kyse on kuitenkin yhdessä vietetystä ajasta ja yhdessä koetuista asioista.

Muutamit kertomukset selittävät käyttöön iskostuneen nimen tai sanonnan taustaa. Sanonnat ja hokemat voivat tarkemmin ajatellen olla ihan hassujakin, mutta tuntuvat kotoisilta ja läheisiltä; ne liittyvät nimenomaan omaan perheeseen. Sanontoja ja lempinimiä selittäviä kertomuksia ei välttämättä toisteta perheen piirissä, vaan niitä kerrotaan haluttaessa selittää taustaa asiasta tietämättömälle (vrt. myös luku 3.4.).

Ajalta, kun olin lapsi, muistan muutamia perheen sanontoja. Yksi niistä oli tunnettu sanonta: ”Ruotsi ruualla”, jolla oli erikoinen ja hauska merkitys meille. Sen tarina alkoi kauppiasta, joka kävi parina päivänä viikossa tuomassa laatikollisen tavaroita meille. Hän kantoi ne sisälle keittiöön, ja kolista aina sisään usein siihen aikaan, kun meillä syötiin. Joka kerta, kun hän sattui tulemaan ruoka-aikaan sisään, hän puhkui: ”jaaha, Ruotsi ruualla!” Tämä sanonta ärsytti ilmeisesti kaikkia meitä. Yhden kerran olimme taas syömässä, kun ovelta kuului kolinaa. Joku meistä sanoi silloin jo valmiiksi: ”Ruotsi ruualla”, ja oli tosiaan pokassa pitelemistä, kun kauppias toisti tämän toteamuksen heti kohta perään! (N32:7)

Lähinnä haastatteluissa tuli esille pohtivampia kuvauksia suvun jäsenten piirteistä, jotka koettiin tyypillisiksi esim. koko perheen naisille. Nämä voivat lisätä yhteisyyden ja läheisyyden tunnetta esimerkiksi vanhemman ja lapsen välillä. Osa kertomuksista liittyy ulkoisempiin piirteisiin – pieniin rintoihin (H1:38A), karvaisiin jalkoihin (H1:43), poliittisiin mielipiteisiin (H7:51) – ja osa taas on syvempää luotaavia luonteenkuvauksia. Esimerkiksi eräässä haastattelussa lapset miettivät äidin herkkyyttä ja itkuisuutta, ja lahjoja, joita tämä ei ole päässyt käyttämään (H5:25-26). Näissä kertomuksissa voidaan myös miettiä, millainen lapsi oli pienenä, tai välittää nuoremmille kuvaa jo kuolleesta sukulaisesta.

Myös kertomukset erityislaatuisista sukulaisista ovat tavallaan luonne- ja henkilökuvia.

Mummo kertoo myös joskus meille tarinoita tädistään Mariasta, jonka me lapset tunsimme vanhana huonokuuloisena tätinä joka aina tarjosi meille pipareita. Maria-täti oli vanhapiika ja jo nuorena varsin kovatahtoinen ja omapäinen ihminen. Joskus alaluokilla Maria oli suuttunut opettajalleen ja siitä eteenpäin viettänyt koko lukuvuoden sanomatta tälle sanaakaan. Maria tietenkin jäi siitä luokalleen vaikka oli todella hyvä oppilas. (N29:11)

Kotkinin ja Zeitlinin mukaan luonnetta ja persoonallisuutta kuvaavat kertomukset ovatkin tärkeä osa suullista traditiota ja perhekertomuksia. Ne paljastavat paljon sukulaisesta, tiivistäen olennaisen yhteen kertomukseen. (Kotkin & Zeitlin 1983: 92.)

Kerrontatilanteessa näihin voi liittyä hiljaista yhteisymmärrystä tai neuvottelua – millä tavalla kerrottu episodi tulisi tulkita, kertooko se henkilöstä jotain olennaista vaiko ei.

2.3. Ihmissuhteet

Olen luokitellut ihmissuhde-kertomukset omaksi ryhmäkseen, vaikka se muodostuikin melko pieneksi kokonaisuudeksi (6% kaikista kertomuksista). Suhteellisen pienestä osuudesta huolimatta ihmissuhteiden käsitteleminen tuntuu kuitenkin tärkeältä kertomusten elementiltä. Ihmissuhteet ovat esillä monissa muissakin kuin tämän ryhmän kertomuksissa. Esimerkiksi lapsuus-teemaan ja perheen menneisyyteen sijoittamani kertomukset sisarten välisistä suhteista, rooleista ja esikuvista, tyttöjen ja poikien välisistä suhteista, perheenjäsenten seurusteluajoista ja entisistä kumppaneista sisältävät kaikki runsain mitoin ihmissuhdetematiikkaa.

Ihmissuhdekertomuksia tuli esille enemmän haastatteluissa, ja keskeisimpinä teemoina olivat sukupolvien ja sukupuolten väliset suhteet. Monissa kertomuksissa käsitellään nuoremman polven suhdetta vanhempiin tai isovanhempiin. Joissakin kertomuksissa kuvataan suhteen läheisyyttä, mutta erityisesti suhteet vanhempiin voivat sisältää monenlaista problematiikkaa, jota kertomuksissa tuodaan esille. Kerrotaan mm. pienen lapsen kaipuusta kaukana olleen äidin lähelle (N34:8, H8:78, H10:28) ja sukupolvien välistä näkemyseroista (N16:3). Myös suhteissa isovanhempiin on ollut ongelmakohtansa, mutta enemmän kertomuksia on läheisistä suhteista; kuinka pojat viihtyivät vaarin kanssa verstaalla (H6:44), kuinka lapset viettivät kesänsä mummolassa (H8:11) ja kuinka vaarilla oli aina aikaa heittä kuperkeikkaa pojantyttäreensä kanssa raskaankin työpäivän päätteeksi (H8:52A).

Aineistossa on joitakin kertomuksia myös naisten ja miesten välisistä suhteista. Positiivisia kertomuksia on muutamia; niissä muistellaan esimerkiksi toisille annettuja lahjoja (H9:45). Miellyttäviä muistoja ovat myös kertomukset ensitapaamisista ja seurustelun alkuajoista (vrt. edellä, luku 2.2). Yleisimmin nämä ihmissuhdekuvaukset ovat kuitenkin negatiivissävytteisiä, tai liittyvät rooleihin, vaikkapa miesten epäonnistumisiin aiemmin naisten tekemissä kotitöissä. Myös kertomukset avioliitoista ovat lähes poikkeuksetta negatiivisia: kertomuksia uskottomuudesta (N6:4) ja muiden naisten perässä juoksevasta aviomiehestä (N27:3). Avioeroista ei kuitenkaan paljoa puhuta ainakaan ulkopuoliselle tutkijalle – esimerkit ovat lähinnä omasta perheestäni.

Perheriitojen harvoissa kuvauksissa naiset yleisimmin suuttuvat miehilleen. Riidoista kerrotaan kuitenkin hyvin vähän. Ehkäpä tällaisista negatiivisista asioista halutaan mieluummin vaieta silloin jos perheellä yleisesti menee mukavasti yhdessä. Miniän ongelmallisesta asemasta erityisesti suhteessa anoppiin kerrottiin enemmän. Mainintoja myös toimivasta suhteesta on, mutta kerronnalle otollisempia ovat luultavasti kauhutarinat: kuinka äiti päivittelee pojalleen, että eihän tuolla sinun vaimollasi ole edes rintoja (H1:38B), tai kuinka miniän täytyy odotusaikanaan keittää kahvit ja paistaa munkit, vaikka heti pitää mennä oksentamaan sen jälkeen (H8:52B). Yleensä on kyse siitä, ettei anoppi katso naisen olevan tarpeeksi hyvä hänen pojalleen.

– – Tarinat kertovat usein mummon vierailuista, ja siitä kuinka tämä jaksoi urkkia ja tutkia kaikki nurkat ja huomautella kaikista puutteista yms. Sitten hän oli kerran yöllä tyhjentänyt jääkaapista äidin seuraavaksi päiväksi varaamat ruuat. Äiti tunnustaakin suoraan väliin olleen huonot, ja että mummokin oli todennut ettei äiti ole kyllin hyvä vaimo isälle. Tätä tarinaa on kerrottu äidiltä tyttärelle, sekä myös koko perheen läsnäollessa. (N6:9)

Myös miehen sinänsä viattomat lapsuuden muistelot esim. joka lauantai tuoksuneesta pullasta saattavat aiheuttaa nuorelle vaimolle paineita sen suhteen, miten yhteisen elämän pitäisi sujua.

Muutamia ihmissuhdekertomuksia on perheen ulkopuolisista, kertojille jollain tavalla läheisiksi ja tärkeiksi muotoutuneista ihmisistä. Tärkeitä ovat voineet olla todella mukavat lasten- tai kodinhoitajat, joissa on ollut paljon rakkauden energiaa, tai ystävän perhe, joka on saattanut tuntua läheisemmältä kuin oma konsanaan.

2.4. Muut kertomukset

Kertomuksia on lisäksi yleisemmin kuvaileviksi tai hauskoiksi mieltämistäni asioista, suvun ulkopuolisista henkilöistä, sekä unista, enteistä ja yliluonnollisista kokemuksista. Tämänkin ryhmän kertomukset (6% koko aineistosta, 12% kirjallisista kertomuksista) toki yleensä liittyvät jollakin tapaa perheeseen ja sen menneisyyteen.

Suvun ulkopuolisia käsittelevistä kertomuksista osa keskittyy paikkakunnan silmätekevien vaiheisiin tai tekemisiin, ja osa liittyy lähemmin perheenjäseniin. Kerrotaan esim. mummon naapurista ja hänen mummon vihannekset tallanneesta lehmälaumastaan (N7:3), huonosti hommansa hoitaneesta lastenhoitajasta (N15:11) ja juopuneiden

uudenvuodenvieraiden töppäilyistä (N10:1). Parhaiten jäänevät mieleen henkilöt, joiden elämäntapaa on voitu verrata omaan perheeseen, tai jotka ovat vaikkapa kertoneet juttuja perheenjäsenistä:

Jokin aikaa sitten ajelimme kotikylällämme ja – – tuli mieleen kylämme [ulkomaalainen] lääkäri – – joka ei osannut sanoa y-kirjainta niinpä hän puhui esim. kuu-käärmeestä. Samalla tuli mieleen kuinka – – [tämä lääkäri] kertoi vasta vuosia myöhemmin, kuinka hän oli joutunut antamaan kyläläisille monta jäykkäkouristusta koiramme – – takia. Me emme osanneet kuvitellakaan, että [koiramme] ketään purisi, koska hän oli meille aina niin lempeä. Tämä tarina on erityisesti äitini suosikki. (N18:13)

Myös kontakteista paikkakunnalla liikkuneisiin mustalaisiin on kerrottu kaskunomaisia tarinoita; kuinka he olivat ostatelleet isän autoa, tai kuinka mummo toimi nähdessään ikkunasta mustalaiset pihalla: ”– – Hän oli käsenyt veljensä eteisen penkille makamaan ja heittänyt päälle lakanan. Mustalaiset olivat kääntyneet ovelta ja häipyneet saman tien” (N29:14).

Muutama kertomus on unista, joista kaksi enteilee tulevaa; toinen kertoi tyttären tulevasta miehestä – joka ei tosin vielä ole näyttäytynyt (N13:5) – ja toinen kertoi mummulle ennakkoon ukin yllättävästä kuolemasta (N29:7). Myös yliluonnollisista kokemuksista on joitakin esimerkkejä; kerrotaan mummon ja äidin spiritisminpeluusta (N29:6) ja lasten erikoisista näköhavainnoista: taivaan avautumisesta (H5:23B) ja niityllä kävelleestä ”valkoisesta tädistä” (N30:2). Joskus ennustuksiin on liittynyt uskomattomalta kuulostavia sattumuksia, joita on varmasti kerrottu laajemmallekin piirille.

Isäni perheessä oli tapana tehdä juhannus- ja uudenvuodentaikoja. Hatusta, kupin alta, tyynyn alta, kirjekuoresta tms. nostettiin ”tulevien puolisoiden” nimiä.

Ukkini oli eräänä vuonna keksinyt tyttärensä lappuihin nimiä, joiden joukossa oli niin tavallisia kuin aivan älyttömiäkin nimiä. Tätini oli nostanut nimen Lorenzo, jonka nimistä henkilöä ei tuntenut.

Jonkin ajan kuluttua tätini matkusti Lontooseen au-pairiksi ja eräänä iltana meni tanssimaan. Siellä häntä lähestyi tumma, ilmeisesti italialainen mies, jolloin tätini oli huudahtanut: ”Sieltähän se minun Lorenzoni tulee!”, jolloin poika oli ihmetelty, kuinka tätini tiesi hänen nimensä ja täti oli vastannut: ”En minä tiennytkään, mutta minun isäni tiesi.”

Lorenzosta ei kuitenkaan tullut tädille sulhasta, vaan juttu jäi siihen. (N14:11)

Myös kertomuksilla hauskoista sattumuksista on perhepiiriä suurempikin yleisönsä. Ne kertovat kaskunomaisesti erilaisista kommelluksista ja naurattavista tapahtumista. Jotkut kertomuksista ovat pikkutuhmia, toiset ovat saaneet alkunsa väärinymmärryk-

sestä, mutta aihe sinänsä voi olla myös vakava. Siitä vain on kerrottu humoristiseen sävyyn:

– – Leevi on noin 50-vuotias poikamies, kouluja käymätön, asui äidin, isän ja veljensä kanssa. Huhtaset oli hurjapuheisia ihmisiä, heidät tunnetaan työteliäinä, varsinkin äiti Huhtanen. Tarinassa siis Leevin äiti kuoli ja Leevi ilmoitti kuolemasta minulle ”no, nyt se Selma-merkkinen lypsykone lähti”. – – Tarina on surullisuudessaan koomisen hauska, kun tuntee Leevin puhettavan ja rempseän esiintymisen. (N27:2)

Omaksi pieneksi ryhmäkseen olen luokitellut myös arkipäiväisemmät, kuvailevat kertomukset. Ne ovat osittain rinnastettavissa hauskoihin kertomuksiin, mutta tapahtumat ovat hellyttävämpiä tai tärkeitä lähinnä perheenjäsenille (ks. esimerkiksi M9:4, s. 38). Ne kertovat myös mieleen jääneistä hetkistä, tai siitä mitä joku aina teki tai sanoi.

2.5. Näkökulmien valikoituminen

Kuten on tullut ilmi, kertomusteemoissa on samanaikaisesti läsnä lukuisia aiheita. Todellinen elämä asettuu nihkeästi luokiteltavaksi. Teemojen karkeankin ja todellisuuden monimuotoisuudelle vääryyttä tekevän luokittelun avulla olen kuitenkin yrittänyt esitellä aineistoa sen ensisijaisiksi katsomieni teemojen kautta. Seuraavassa käsittelem vielä luonteenkuvausta, rooleja, ja opettavaista näkökulmaa osana useita aineistoni kertomuksia.

Jotkut kertomuksista olen luokitellut ensisijaisesti ihmisten luonnetta tai piirteitä käsitteleviksi (ks. luku 2.2., Perheen ja suvun menneisyys). Luonteenkuvauksia ja toisinaan myös luonteiden pidemmälle vietyä pohdintaa liittyy myös moniin muihin kertomuksiin. Kun kerrotaan ihmisten tekemisistä tai sanomisista, voi rivien välistä päätellä, että samalla myös jollain tapaa kuvataan kyseisten henkilöiden luonteita. Voidaan kertoa esim. kuinka mummo otti aina paikkakunnalla liikkuvat mustalaiset vastaan (H7:50) ja ajatella mummon olleen hyväntahtoinen; tai kertoa isän uhkailujen päätteeksi hävittäneen lasten legot (M5:4) ja miettiä hänen äkkipikaisuuttaan. Seuraavassa kertomuksessa isä taas mielestäni kuvautuu tasapainoisena ihmisenä, jolla ei ole tarvetta turhia hötkyillä tai selitellä tekemisiään muille:

Isä oli postia hakemassa tienvarressa. Ohikulkija, joku ulkopaikkakuntalainen, pysäytti autonsa ja alkoi kysellä mm. kylän suuresta puukirkosta. Isä vastaili siihen asialliseen sävyyn. Mies kysyi, käykö siellä kirkossa paljonkin nykyisin ihmisiä, ei se varmaan koskaan täynnä ole. Isä vastasi, ettei tuota oikein tiedä tai osaa sanoa. Mies sanoi siihen, että et taida itse paljon kirkossa käydä, johon

isä totesi hiljaksen, että tuleehan tuolla joka sunnuntai oltua. Muistaakseni keskustelu ei tuosta jatkunut.
Isä oli siihen aikaan [paikkakunnan] kirkkoherra, noin 30-vuotias, liikkui moottoripyörällä. (M9:4)

Toisinaan luonteenpiirteet tulevat kertomuksissa eksplisiittisemminkin ilmi, kuten kerrottaessa ukista, jolla oli kovasti huumorintajua, aina pilke silmäkulmassa. Kun hänelle sairaalassa tuotiin ruokaa (ihan pieniä neulamuikkuja), hän oli todennut: ”Ka, lohtahan ne toiki tänä päivänä ruuaks” (H9:42).

Siskostani taas on kertomus kasvatuksen vaikeuteen liittyen. Kasvatusta yritettiin puhumalla, mutta hän pisti aina sormet korviin ja raottaen niitä välillä kysyi: ”Joko lopetit?” (H1:11). Tähän liittyen puhutaan toisinaan myös hänen temperamentistaan. Yleensä ottaen lapsien luonnetta sivutaan monissa kertomuksissa. Toisinaan niillä kuvataan henkilön nykyisiä piirteitä, mutta joskus taas kehityksen toivotaan olleen pikemminkin päinvastainen.

Sekä lapsista että aikuisista on kertomuksia, joissa heidän luonteenpiirteensä tulevat liioitellusti esille ja niille nauretaan. Esimerkiksi lapsen hyvää tarkoittava teko saa koomisia seurauksia (N14:1), tai temperamenttinen tytär suuttuu oikein kunnolla:

Äitini oli ollut alle kymmenvuotias ja yksin kotona. Hän oli mennyt navettaan ja vihaiseksi tunnettu kukko oli taas kerran hyökännyt päälle. Äiti oli suuttunut ja tempaissut kirveen. Kun perhe tuli kotiin, kukko oli ollut lahdattuna siellä. (N29:10)

Rooleja ei kertomuksissa sivuta yhtä usein, mutta ne tulevat esiin esim. kerrottaessa miesten huonoista kokkaustaidoista (H4:29, H1:7), lasten leikeistä (N6:8, N14:8) tai mummin lähdöstä Nais- ja kotiteollisuuskouluun vastoin isänsä tahtoa (N21:11). Monissa tapauksissa vaikkapa miesten epäonnistumisiin ”naisten töissä” suhtaudutaan naureskellen, mutta rooleja ja ihmisille asetettuja odotuksia pohditaan myös vakavammin. Esimerkiksi isän jääminen lasten synnytyksistä pois voi herättää katkeruutta, joka ajan mittaan pulpahtaa kerronnassa esiin.

Opettavaisissa kertomuksissa yleisimmin vanhemmat ja isovanhemmat kertovat elämästä ja omista ratkaisuistaan nuoremmille joko esimerkkeinä tai varoittavina sellaisina. Muutamissa kertomuksissa kerrotaan tarpeettoman aikaisin tehdyistä lapsista (N7:4C, H5:26), jolloin äiti ei ole ehtinyt tutustua itseensä ensin, tai vaikkapa turhista nuoruuden traumaista:

Äiti kertoo usein kuinka hän tunsi itsensä nuorena niin isoksi ja kömpelöksi. Sitten hän toteaa kuvia katsellessaan, että turhaahan se oli. Hän haluaa varmaan tavallaan kertoa kuinka kauniita lapsia hänellä mielestään on. Ja sanoa, että turha kuvitella olevansa iso ja lihava. Niin ja tottahan se on ettei äidissä mitään vikaa ollut. (N6:7)

Vastaajien mukaan yleisimmin kerrotaan hauskoista, tilannetta keventävistä ja poikkeuksellisista tapahtumista. Erään vastaajan mukaan isossa porukassa kerrotaan neutraalimpia, ja pienessä porukassa raflaavampia tarinoita (N34). Kertomusten tyyppi vaihtelee aina tilanteen mukaan: ”vastaavissa tilanteissa kerrotaan samanhenkisiä tarinoita” (N4). ”Jos on ns. joutoaikaa kerrotaan hauskoja juttuja. Surulliset tarinat tulevat usein mieleen kun on jo muutenkin masentunut” (N8). Iloisten rinnalla kerrotaan paljon myös noloista tapahtumista, tai sellaisista jotka myöhemmin katsottuna eivät tunnu niin traagisilta kuin tapahtumahetkellä: ”Yleensä jutut ovat kyllä iloisia, tai ainakin sellaisia, jolle voi nauraa jälkeensä, siis ’surkukupaisia’ kertomuksia” (N11). Arkisiakin juttuja kerrotaan, mutta niitä voi olla hankalampi huomioida, eritellä ja kirjoittaa ylös. Aineistossani niitä tuli haastatteluissa esiin enemmän kuin kirjallisissa vastauksissa.

Holbekin mukaan perhekertomukset kuvaavat pääasiassa tilanteita, joissa joku teki tai sanoi jotain luonteenomaista, kiinnostavaa, tyhmää tai huvittavaa. Noloja kertomuksia kerrotaan erityisesti muista perheenjäsenistä. (Holbek 1990: 103,105.) Jotkut vastaajista sanovatkin, ettei heidän perheessään oikeastaan ikävistä asioista puhutakaan, vaan ne halutaan unohtaa. ”En muista, että meidän perheessä olisi ikäviä asioita kovasti kerrottu, pikemminkin ikävät asiat ovat tulleet tietoon vahingossa kiertotietä” (N19). Toisaalta selviytymisiä muistellaan, vaikka ne sisältäisivät surullisia tai negatiivisiakin elementtejä. ”Ne jutut, joita kerrotaan (toistuvasti), ovat yleensä ainakin jälkeensä muisteltuna positiivisista tapahtumista, joskin mieleen tulee myös ns. toivottomia tilanteita, joista on jotenkin selvitty” (M9).

Kertomusten luonne tuntuu vaihtelevan perheittäinkin, sillä toiset taas korostavat sitä, että negatiivisia asioita on tarpeellista käydä läpi (H5:32). Mummoni esimerkiksi sanoo puhuneensa lapsilleen kaiken mitä on ollut: ”Kehen sitä luottaisi jos ei omiin lapsiinsa?” (H8:47). Negatiivisiin kertomuksiin liittyy kenties enemmän tulkintaa ja ne vaativat luottamuksellisemman suhteen, halua uskoutua. Joissakin tilanteissa niitä tosin kerrotaan myös haavoittamis- tai loukkaustarkoituksessa.

Verratessani naisten ja miesten kertomusten eroja, huomasin miesten kertovan naisia enemmän selkeästi hauskoista ja tapahtumarikkaista episodeista. Naiset taas kertovat huomattavasti miehiä enemmän negatiivisia ja surumielisiä sekä hellyttäviä kertomuksia (ks. Vuorinen 1997). Samansuuntaisia huomioita on tehnyt myös Saarenheimo. Hänen tutkimalleen miesten ryhmälle oli tyypillistä korostunut pyrkimys muistella nimenomaan kivoja tai vähintäänkin neutraaleita asioita. Naiset puhuivat enemmän omista erityisistä, henkilökohtaisista kokemuksistaan. (Saarenheimo 1997: 104.)

Myös kyselyyni vastanneiden mukaan naiset ja miehet kertovat erityyppisistä tapahtumista: naiset enemmän lapsistaan, sukulaisistaan, sairauksista, unista ja ihastuksistaan – yleensä ottaen enemmän tunnetason asioista kuin miehet. Miehet keskittyvät enemmän tapahtumien kuvaukseen, kertoen esimerkiksi rohkeudesta, taidokkuudesta, töistä ja harrastuksista. Kerrontaan liittyvät erot ovat kuitenkin kiinteästi yhteydessä kunkin persoonallisuuteen. ”Isä puhuu erityisesti lapsista, äiti muistelee omaa lapsuuttaan. Nämä ovat pikemminkin henkilöön kuin sukupuoleen liittyviä valintoja” (N34).

Puhuttaessa menneestä ihmiset ovat valikoivia paitsi muistamiensa tapahtumien, myös sen suhteen mistä ajanjaksoista elämässä kerrotaan. Eräs haastateltavista kertoo muistelevansa mieluiten lapsuuden aikaa, ei allöä villiä teini-ikää (H5:34). Lapsuuteen suuntautuminen on aineistossa yleisempikin tendenssi – mikä siis tekee lapsuudesta kiinnostavan? Mazzarella viittaa siihen, että ihminen joka pelkää itsestään kertoessaan tuovansa omaa egoaan liikaa esiin, voisi turvautua lapsuus-teemaan: ”– – kun kirjoittaa minämuodossa, itsestään, pelkää koko ajan vaikuttavansa itse-keskeiseltä – tai itseään imartelevalta. – – juuri näistä syistä on huomattavasti helpompaa kirjoittaa itsestään lapsena kuin itsestään aikuisena – itseensä lapsena voi suhtautua melkein kuin toiseen henkilöön” (Mazzarella 1997: 29). Kuitenkin, kun ajatellaan lapsuutta aineiston läpikäyvässä teemana, se koskee muutakin kuin oman lapsuuden muistelemista. Perheenjäsenten kesken lapsuusajan muistelu voi tuoda lähelle perheen yhteisen ajan, josta kenties ollaan etäännytty kukin omille teilleen. Yhteiset leikit ja lapsuus ovat monesti helppoa ja miellyttävää muisteltavaa, erityisesti jos sisarukset ovat edes kohtuullisen läheisissä väleissä. Lapsuuteen liittyvät mielikuvat saattavat toimia myös vastakohtana kovaksi koetulle maailmalle, nykyhetken todellisuudelle.

3. PERHEKERTOMUSTEN KERRONTA

3.1. Kertojat

Perhekertomuksia voivat kukin vuorollaan tai yhdessä kertoa useat tai jopa kaikki perheen jäsenet – ja usein näin tapahtuukin. Aineistoni pohjalta vaikuttaa kuitenkin siltä, että perheissä joku tai jotkut henkilöt ovat kertojina muita aktiivisempia. Monesti tämä rooli osuu vanhemmille ja/tai isovanhemmille. Lapset ovat nuorempina enemmän kuulijan roolissa ja ryhtyvät myöhemmin aktiivisemmiksi kertojiksi; toistamaan kuulemiansa kertomuksia sekä kertomaan omista kokemuksistaan. Mahdollisesti lapset mieltävät vanhempiensa aktiivisiksi kertojiksi osittain siksi, että monet heidän kuulemansa kertomukset ovat vanhemmilta lähtöisin. Joissakin perheissä aktiivisimpia kertojia ja muistelijoina ovat lapset (yleensä vähintään murrosiän saavuttaneet). Vanhemmat saattavat olla syystä tai toisesta innottomia muistelemaan menneitä.

Vähemmän siis [kerrotaan vanhemmille] no isähän ei muista mitään (naurua) isä kertoo tosi vähän juttuja, tai ei sillo aikaakaan – –Ja, lähinnä se on sillee että me kerrotaan isälle, niitä mitä me muistetaan. – – Ja äitille kanssa, no nyt oli jotain juttuja just äsken ku oltiin äitin luona ni ruvettii että hei no mie muistan sellasen ja sellasen jutun sitte, äiti sano että eikä ku se oli niin – – (H5: 8)

Perheen aktiivisimmaksi kertojaksi vastaajat mainitsevat naispuolisen sukulaisen puolet useammin kuin miespuolisen. ”Myös isä kertoo, mutta toistaa kertomuksiaan vähemmän” (N32). ”Näyttää siltä, että perheen naisväki olisi ollut kertojana tai sitten olen enemmän ollut tekemisissä heidän kanssaan sukupuoleni mukaisesti” (N23). Erään vastaajan mukaan juuri naiset kertovat perheestään myös sen ulkopuolella. Saarenheimon mielestä naiset eivät teekään kovin jyrkkää rajaa siihen, millaisista asioista voi puhua ainoastaan perheen piirissä ja millaisista tuttavien kesken (Saarenheimo 1997: 154).

Joissakin perheissä isä on kuitenkin ”ylivoimaisesti” aktiivisin kertoja. Kyse tuntuisi siis olevan paljolti myös persoonallisista eroista. Toiset perheenjäsenet ovat suulaampia ja innokkaampia kertojia kuin toiset. Jotkut vastaajista kokivatkin sukupuolierojen pohtimisen vaikeaksi. ”Ehkä vaikeus – – on myös siinä, että kun puhun tuntemistani ihmisistä, puhun heistä ihmisinä, en miehinä tai naisina. Etenkin, kun kyseessä ovat hyvin tuntemani ihmiset.” (N32)

Perheenjäsenillä on kullakin yleensä oma repertuaarinsa, joka henkilöstä riippuen voi olla osittain samanlainen jonkun toisen perheenjäsenen kanssa. Joihinkin tarinoihin jollakin perheenjäsenellä – mahdollisesti juuri kyseisen tapauksen kokijalla – voi olla kertomisen ”yksinoikeus”: hän ikään kuin omistaa kertomuksen, jonka muutkin saattavat hyvin tuntea, mutta jota he eivät yleensä kerro ainakaan kyseisen henkilön läsnä ollessa. Monet näistä kertomuksista ovat surullisia tai negatiivisia, mahdollisesti henkilökohtaisia tai arkoja aiheita käsitteleviä, ja ehkä juuri siksi kokijan ”omaisuutta”.

Allenin mukaan kokemuskertomuksien kertojalta ei vaadita mitään erityistä asiantuntijatiätötaitoa; kuka tahansa voi kertoa kertomuksia (Allen 1990: 237). Vaikka kokemuskerronta on jokapäiväistä ja ehkäpä yksi yleisimmistä kerronnan muodoista, kokemuksen muotoilu kertomukseksi vaatii kuitenkin kertojalta valintoja, kulttuurista tietoutta, sekä tietynlaista taitoa ja halua kertoa. Stahlin (1977b: 18) mukaan kyse on improvisatorisesta kerronnan lajista, jossa kertojan on itse muotoiltava kokemus kertomukseksi ilman valmista mallia. Toiset ovat tässä muita taitavampia.

3.2. Kerrontatilanteet

Kertomusten kuulijakunta ja kerrontatilanteet vaihtelevat ja niiden mukaan valitaan esitettävät kertomukset. Useimpia tarinoita kerrotaan vastaajien mukaan vain omalle välle, mutta joitakin kerrotaan laajemmaltikin, esim. ystäville, tutuille ja työ/koulukavereille. Sukulaisille, joita harvemmin tavataan, ”on ehkä helpompikin – kertoa juttuja kuin alkaa heti puhua joistain tärkeämmistä, henkilökohtaisemmista asioista” (N29), kuten viime aikojen kuulumisista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Perheen ulkopuolisille kerrottavat kertomukset ovat monesti luonteeltaan hauskoja, tai käsittelevät tapauksia, joissa on yleistä kiinnostavuutta.

Äidin ja isän tapaamiskertomusta voisin kuvitella itse kertovani perheen ulkopuolella, koska se on niin liikuttava ja hauska. Sillä on sellaista yleistä mielenkiintoa: koska kaikilla on/on ollut isä ja äiti, niin voisi esim. ystävien kesken vertailla, millaisia vanhempien rakastumiskertomuksia kullakin on. (N32)

Tutuille innostutaan ehkäpä herkimmin kertomaan perheen karvaisista jäsenistä ja niiden edesottamuksista. Vanhemmat ajautuvat muita isiä ja äitejä tavatessaan helposti tarinoimaan myös lapsista, heidän kasvamisestaan ja kasvattamisestaan.

Joitakin asioita ei haluta ulkopuolisten kanssa ruveta pohtimaan. Eräs vastaaja sanoo toisinaan mieluummin jättävänsä perhehistorian rutiininomaisenkin kuvauksen väliin siinä pelossa, ettei kuitenkaan osaa välittää toiselle sitä, millaista perhe-elämä oikeasti on ollut (H5:35). Kertomukset jaottuvat myös aivan ydinperheen sisäisiin juttuihin ja laajemmalti suvun piirissä kerrottaviin: ” – – Tietyt kertomukset eivät sovi kaikkien suvun jäsenten korville. Jotkut ovat vain ihan perhepiirissä kerrottuja” (N7). Joidenkin vastaajien mielestä perhekertomuksissa onkin kyse nimenomaan sisäpiirin jutuista, joista häviää huumori ulkopuolisille kerrottaessa. Kullakin perheellä – kuten muillakin ryhmillä – on omat huumorikoodinsa. Tietyt asiat koetaan huvittavina, mutta niiden humoristisuus ei välttämättä avaudu muille, tai sen ei edes haluta avautuvan. ”Tarinoita kerrottiin aina vain perhepiirissä, minulle sekä [sisaruksilleni]. Ne olivat eräänlainen perheen oma ’salaisuus’ jota ei ollut muille tarkoitettu ymmärrettäväksi” (N16). Toisten mahdolliseen ymmärtämättömyyteen viittaa useampikin vastaaja:

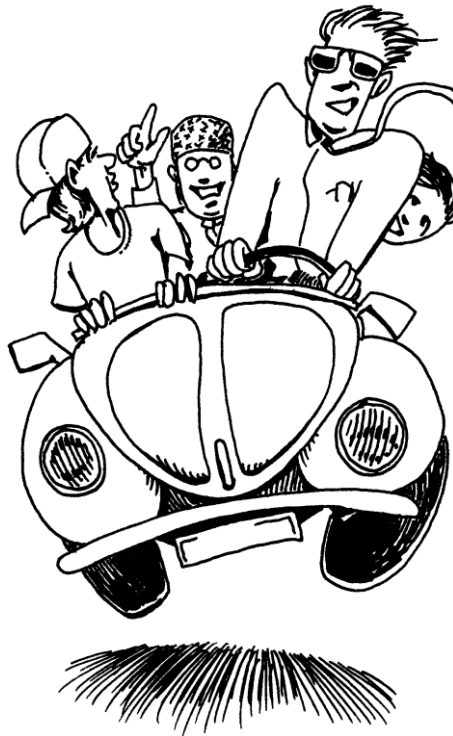
Perheeseen liittyviä juttuja kerrotaan melko vähän ulkopuolisille, lähinnä ”sukuun tulijoille” (jotka eivät tajua niistä mitään); syynä on ehkä se, että jotkut jutut saattavat kuulostaa melko negatiivisilta, vaikka lähes aina niihin suhtaudutaan hyväntahtoisesti. Toisaalta niissä ei ole mukana aina ”vitsiä”, johon juttu huipentuu. (M9)

Perheen jäsenille tällaiset yksityiset, intiimit kertomukset saattavat viestiä läheisyyttä. Voidaan nauraa sattuneille tapauksille yhdessä, kertoa pikkutuhmia juttuja tai muistella negatiivisiakin asioita. Perheenjäsenten oletetaan osaavan suhteuttaa kuulemiaan juttuja kokonaisuuteen, mutta ongelmia voi syntyä eriävistä tulkinnoista. Läheisyyden myötä tiedetään myös kuinka loukata ja haavoittaa toista. Kertomusten kautta voidaan ilmaista myös katkeruutta, ja kertomisella ja kertomatta jättämisellä luoda läheisyyttä yhteen perheenjäsenen ja sulkea toinen jonkun tärkeän asian ulkopuolelle (vrt. N21:15).

On olemassa myös eräänlaisia uuden polven kertomuksia, joita ei missään nimessä haluta kertoa vanhemmille. Ne ovat tavallaan nuorempien perheenjäsenten omaa kertomusvarastoa. Yksi tällainen kertomus liittyy erään vastaajan tupakointiin nuorempana. ”[Kertomusta] kertoo aina mieheni Leo. – – Tätä tarinaa ei kerrota perhepiirissä (koska tupakanpolttaminen on paheksuttua, ja tupakointini oli aikoinaan salatupakointia), mutta läheinen ystäväpiirimme on kuullut sen ainakin kolme kertaa. – –” (N32:5). Myös vanhemmilla saattaa olla omia juttuja (vrt. edellä, luku 2.2.): ”Isä kertoo meidän lasten joskus pyytäessä kosinnastaan. – – Isä oli kysäissyt äidiltä että tuutkos mulle muoriksi ja vellinkeittäjäksi. – – Ilmeisesti se kosinta ei ollut noin proosallinen mutta koko totuuttahan ei kai lapsille voikaan kertoa” (N5:6).

Kerrontatilanteita vastauksissa tuli esiin monenlaisia. Usein kertomukset putkahtavat esiin kun keskustelu sivuaa samantyyppistä aihetta, toinen on kokenut saman asian, tai kun ajankohta on sama (esim. joulun aikaan muistellaan edellisiä jouluja). Kertomusten avulla voidaan myös kommentoida kun joku tilanne tuntuu toistavan itseään. Kertomuksia – erityisesti positiivisia sellaisia – muistellaan paljon kun koko perhe tai useat sen jäsenet ovat koolla. Otollisia kerrontatilanteita ovat kahvikekkerit: juhlat ja merkkipäivät sekä pienimuotoisemmin ruoka-, kahvi- tai teepöytä, jonka ääreen ihmiset ovat kokoontuneet. Zeitlin ym. ovat myös huomanneet ruokailutilanteiden keskeisen aseman tarinankerrontapaikkoina. Perheenjäsenet ovat ruoka-aikoina todennäköisimmin kotona ja läsnä myös mentaalisisällä tasolla: ehkä ei olekaan sattumaa, että samaan aikaan ravitaan sekä ruumista että mieltä. (Zeitlin ym. 1982: 17.)

Kertomuksia voidaan kertoa myös mm. kuulumisia vaihdettaessa, sukukokouksissa, kesämökillä iltanuotiolla, vanhoja kaitafilmejä katseltaessa, automatkoilla ja haudoilla käydessä. Esineet, paikat ja jopa television perhedraamat saattavat antaa kertomuksille lähtösykäyksen. Kerrotaan siis ”milloin mieleen juolahtaa”. Monet kertomukset assosioidaan valokuvista, ja kuvien katselua säestääkin usein kerronta (ks. Kähkönen 1990; Разумова и Квасникова 1998). Zeitlinin ym. mukaan valokuva ja siihen liittyvä kertomus saattavat välittää hyvinkin erilaisen kuvan tilanteesta: kuvat ovat yleensä vahvemmin idealisoituja kuvauksia tapahtuneesta, kertomukset sisältävät enemmän

jännitettä ja konflikteja. Toisaalta vaikka kuva pysyykin samana, sen tulkinnat ja siihen liittyvät kertomukset voivat muuttua ajan myötä ratkaisevasti. (Zeitlin ym. 1982: 6, 189.) Valokuvasta mieleen tuleva kertomus ei välttämättä liity suoraan kyseisen valokuvan kuvaamaan tilanteeseen:

- Laura On meillä kuva tota ni, mökillä on kuva Artusta ja Mikkosen Leilasta en mie ees tiä koskeeko se sitä tapahtumaa ku ne ajo se volkkarin ojaan mutta siitä kuvasta miulle tulee aina mieleen se juttu. En mie oo sitäkään ite ees niinku varmaan muistanu mut äiti on kertonu
- Arttu Onks siellä semmonen kuva
- Laura En mie ees tiä onks se siitä tapahtumasta mut siellon kuva Leilasta ja susta
- Äiti Ni sitte sää muistat sen autotapahtuman siitä kuvasta
- Arttu Nii ei se oo siitä
- Laura Nii ei siis ei se varmaan oookaan
- Äiti Nii ei se oo siitä mutta Lauralle tulee mieleen
- Laura Mulle tulee aina niinku mieleen koska emmie muuten sinuu yhistä
- Arttu Ei siitä keritty kuvaa ottaa ku minä haihduin paikalta niin nopeesti (naurua)
- Äiti Sinä olit kyllä hyvä
- Laura siis eihän siinä kuvassa ees oo autoo
- Äiti vanha pappa istu volkkarin takapenkillä ja luki sanomalehteä ja nämä, nämä istu etupenkillä ja yhtäkkiä se onkin se auto siellä jo syvässä ojassa (kihertelyä)
- Kaija Kuka ajo?
- Arttu Minä (naurahtelua)
- Äiti Arttu
- Arttu Mitenhän vanha oisin ollu?
- Laura Ite hyppäs vielä pois
- Äiti Hyppäs pois (naurua)
- Laura Jätti sen Tanelin sinne takapenkille (nauraen) ja se tippu sinne ojaan (naurua)
- Arttu Ehkä jotain kaheksan vuotias, yhdeksän vuotias
- Kaija Se hyppäs autosta(?) vielä pois
- Arttu Nii, auto liuku (naurua)
- Kaija pappa menee lukee lehtee (nauraen) – – (H3:16)

Perheen asuessa vielä yhdessä ja sukulaisvierailujenkin aikana kerrotaan myös ajanvieton, löhöilyn ja arkiaskareiden lomassa; keittiössä puuhaillessa, kasvimaata kitkiessä, marjareissulla, iltalenkillä, saunassa tai iltasella sängyn laidalla istuskeltaessa. Silloin on ehkä juuri sellainen rauhallinen tilanne, jota kerronta joidenkin vastaajien mukaan edellyttää. Muutaman vastaajan mielestä eniten kertomuksia kerrotaan äidin ja lasten viettäessä aikaa yhdessä, joskus myös kavereiden ollessa läsnä. Jotkut vanhemmat taas

ovat kertoneet perhekertomuksia iltasaduksi lapsilleen; ” – – halusin mieluummin pienempänä kuulla kertomuksia vanhempieni lapsuudesta, kuin satuja iltasaduiksi”(N4). ”Kerronta oli aktiivisempaa kun minä ja sisareni olimme pieniä: kertomukset olivat eräänlaisia satuja, mutta niistä teki paljon jännittävämpiä se, että tiesi niiden olevan totta” (N16).

Perheenkin piirissä kertomusten luonne vaihtelee sen mukaan millaisissa tilanteissa ne tulevat esille. Kahden kesken kerrotaan enemmän negatiivisia, surullisia ja opettavaisia kertomuksia, juttutuokioiden luonteeltaan intiimimpiä: ”kyyneleet värittivät monesti mummin ja minun kahdenkeskisiä tarina- ja keskusteluhetkiäkin” (N21:15).

Tarinoita kerrotaan tavallisimmin lähimmästä perhepiiristä, kaikista perheenjäsenistä enemmän tai vähemmän tasapuolisesti. Toisinaan esim. isovanhemmat kertovat omasta lapsuudestaan ja kaukaisemmista sukulaisista, myös perheen ulkopuolisista vanhoista tutuistaan. Yleensä muistellaan kuitenkin perheen piirissä tapahtuneita asioita, kerrotaan ihmisistä, jotka henkilökohtaisesti tunnetaan (ks. myös Holbek 1990: 103). Voidaan sanoa jopa, että eniten kerrotaan niistä, jotka juuri kyseisessä kerrontatilanteessa ovat paikalla. Poikkeuksena tähän ovat kuitenkin negatiiviset tai juorunomaiset kertomukset kaukaisemmista sukulaisista, sillä näitä juttuja kerrotaan tavallisesti nimenomaan selän takana, silloin kun kerronnan kohde ei ole läsnä.

Stahlin mukaan kokemuskertomukset eivät säily pitkälti kertojan kuoleman jälkeen (Stahl 1989: IX). Perhekertomuksetkaan eivät yleensä periydy montaa sukupolvea eteenpäin. Latvala on perhehistoriallisessa aineistossaan huomannut, että kerronnan päähenkilöiksi nousevat usein kirjoittaja itse, toinen kirjoittajan vanhemmista tai isovanhemmista (Latvala 1998: 9). Lisäisin tähän listaan perhekertomusten osalle myös kertojan lapset ja muun ydinperheen. Erään vastaajan sanoin ”Perhekertomukset ovat osittain sidoksissa kertojaan. Jokainen on tavallaan kertonut itsestään. Mummi siis eniten omista kokemuksistaan. Mutta pohdittuani enemmän perhekertomusten henkilöitä huomasin, että jokainen esiintyy myös toisten kertomuksissa. – –” (N21). Henkilögallerian laajuus riippuu siitä, miten laajalti suvussa on yleensä pidetty yhteyttä muihin sukulaisiin, miten laajaksi lähipiiri ja suku mielletään, ja miten se halutaan mieltää (esim. uusperheet). Kaukaisemmista sukulaisista kertovat kertomukset eivät välttämättä jää mieleen, koska niistä puuttuu tietty kiinnekohta (H1:75).

3.3. Lasten keskiset kertomukset

Perheessä voi olla useita ”muisteluryhmiä”: eri ihmisten kanssa muistellaan eri asioita. Joitakin asioita puhutaan naisten tai miesten kesken, joitakin kertomuksia äiti tai isä kertoo lapsilleen tai isovanhemmat lastenlapsilleen, ja eräs selvästi esiin nouseva ryhmä on lapset ja heidän keskinäinen muistelunsa. Aikuiset saattavat olla pitkään jopa täysin tietämättömiä lasten omien kertomusten olemassaolosta. ”– On paljon sellasia asioita joita minä en oo äitinä tiennyt, mä oon kuullu nyt vasta jälkeeni ja hämmästelly niitä juttuja että. Ja itse oon kuvitellu että ei lapset koe sitä asiaa sillä tavalla –” (H3:2).

Lasten keskiset kertomukset liittyvät etupäässä yhteisiin lapsuusmuistoihin, leikkeihin, yhdessä koettuihin asioihin, omiin fantasiamaailmoihin. Erään vastaajan mukaan kertomusten ”Tarkoitus kenties on kehua meidän lasten väläytyksillä vastakohtanaan aikuisten tylsä maailma – en muista muuta yhteyttä kuin että ’me lapset vedettiin yhtäköyttä aikuisten hämäämiseksi’ -kertomustyypin eli siis nimittäisin tätä lasten omaksi historiaksi” (N17). Lasten kertomukset voivat kertoa vaikkapa yhteisistä tempauksista:

– Suurin projekti oli sahata salakäytävä Kallen huoneen komerosta minun huoneen vaatehuoneeseen, ”hätätilanteita varten”, kuten ilmaisimme. Sahausta tapahtui vähitellen maanantaisin, jolloin vanhempamme olivat tanhuharjoituksissa. Pikkusiskon toimitimme aina naapuriin leikkimään Aapon (Tanjaa vuotta nuorempi lapsuusleikkikaveri naapurissa) kanssa. Ensimmäinen tehtävä oli porata sahalle reikä käsikairalla. Reikä syntyi, mutta se ei pettymykseksemme ollut komerosta toiseen. Sukkapuikolla mittailimme ja koputtelimme ja saimme selville, että komeroiden välissä on n. 10 cm onttoa. Vielä silloin emme miettineet, miksi, vaan aloimme sahata. Pienellä sahalla nirhasimme seinää vuoroitellen ahtaassa komerossa. Kun reilun tunnin salainen työskentelyaikamme lähenee loppua, lakasimme purut pois ja kasasimme kengät ym. komeron tavarat käytävän alkumme peitoksi. Näin jatkui kolme viikkoa ja luukusta oli yli puolet sahattu. Silloin sen huomasi. Nimittäin putket ja johdot, jotka kulkevat komeroiden välissä. Ymmärsimme rakennuksemme vaarallisuuden ja päätimme kitata jo sahatun umpeen. Kittaus ja sen naamiointi vesiväreillä vei pari viikkoa ”salaista aikaamme”. Vuosiin emme uskaltaneet kertoa käytävähankkeesta vanhemmille. Äiti huomasi sen kerran kevät siivouksen yhteydessä ja kerroimme tarinan. Myös Tanja pääsi aikanaan osalliseksi salaisuudesta. Isän kuulleem me emme ole muistelleet salakäytävää vieläkään. Kaikkein voimakkaimmin salakäytävän tarina on elänyt Kallen ja minun keskinäisissä puheissamme. Milloin nostalginen mieli yllättää, alamme yhdessä muistella lapsuuden tapahtumia ja kerromme ne toisillemme. Tai joskus vain yksi sana saa arvoituksellisen ”kallemaisen” hymyn veljeni kasvoille ja tiedän, että tarina elää meissä. – (N21:7)

Kertomukset eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään positiivisiin asioihin: myös lapsuuden aikaisista riidoista (vrt. H6:22, s. 63) ja vastoinkäymisistä kerrotaan, yleensä jo melko leikilliseen sävyyn. ”Lapsuuteeni liittyvät myös – – jutut, jotka esitetään aina yhdessä ja alkuliitteellä ’kun sisko meinasi tappaa veljensä’. Varsinkin minä ja veljeni otamme tarinan usein esiin, ja varsin usein kerromme sen yhdessä ollessamme tutuillekin. Vanhempani eivät ymmärrettävistä syistä näitä tarinoita suosi – – ” (N10:4).

Kertomuksissa voi tulla voimakkaastikin esille lasten omat kokemukset ja tuntemukset vastakohtana aikuisten maailmalle. Edelleenkin saatetaan muistella jotain lapsuudessa aikuisten taholta koettua ”suurta vääryyttä”:

Pihla On meillä sit sellasia juttuja mitä niinku enemmän Paulan kaa ehkä niinku sit, siltä ajoilta ku myö ollaan oltu mummolassa aina kahestaan just
 Paula Mm
 Pihla Kuinka Paula joutui nurkkaan
 Paula Ai jaa (naurahtelua), emmä tommosia muista
 Pihla Muistatsie sitä
 Paula En
 Pihla No entäs muistatsie sen ku sie oksensit spagetit lautaselle
 Paula Muistan
 Anna Tästä mäki oon kuullu monta kertaa
 Paula Sen mä oon kyllä, muistan hyvinkin (naurahtaa) pappa ”syöt nyt otat nyt vielä vähän”, en
 Pihla Syö lautanen tyhjäksi
 Paula Nii, en jaksanu enää, ensin se mätti mulle hirveet kasat sit ku en jaksanu syödä vaikka sanoin että en haluu ja sit ku söin lautasen tyhjäksi ni sit oksensin ku, ei mahtunu enää vatsaan

(H6:49)

Nuorempi polvi saattaa myös nauraa aikuisten kustannuksella heidän selkensä takana, esimerkiksi liittyen näiden kyltymättömään kiinnostukseen lasten ja lastenlasten koulutukseen sekä tyttö- tai poikakavereihin. Lapset ovat saaneet monet naurut myös joistakin vanhempien luonteenpiirteistä tai käytöksestä tietyissä tilanteissa. Huumorilla selvittää myös vaikeista asioista.

Senni Meiän perheessä on se kyllä aika tuota, olennaista siis tää lasten keskinen
 Miia niin niin
 Senni tällanen sisäpiirihuumori, todella, niinku meiän isästä ja meiän äitistä niinku

(naurahtelua)

... juttuja me saatetaan niinku kikattaa melkein tuntikaupalla joskus mie, eikä kukaan muu välttämättä ymmärrä, ku mie Miia ja Anne ja Tuomas yhdessä kaikki tässä niinku Tuomas ja kaikki vaikka et mimmonen meiän isä on ku se puhuu englantia ja

(naurua)

on jossain maailmalla selittää jotain. Se on niinku aivan uskomatonta, sellasta niinku, ei tarvii ku (Miia: Niin nii) jota jonkun sanoo muutamalla sanalla selittää niin kaikki tietää heti niinku että millasta on ollu ja just äitistä, niinku on kehittäny ihan semmonen ihan oma huumori, että tavallaan varmaan just ku o ollu niin muutenki nii ahistavaa ja vaikeeta, ni se on ollu yks tapa tietysti se(lvitä) ironisoida, tai miten sitä sanotaan, tragikoomista

Miia Nii nii --
(H5:47)

Vanhemman polven kustannuksella nauraminen yhdistää varmasti hyvinkin eri ikäisiä lapsia. Yleensä edellytys lasten keskeisen kerronnan syntymiselle on kuitenkin se, ettei lasten ikäero ole kovin suuri, että heillä on yhteisiä kokemuksia ja muistoja lapsuudesta. Perheissä, joissa on useampia lapsia ja ikäerot suurempia, saattaa nuoremmilla ja vanhemmilla lapsilla olla ihan omat juttunsa ja muistonsa (esim. H5, H6 ja H7).

3.4. ”Muistatko kun...”

Kerronta lähtee perheen piirissä usein liikkeelle ”muistatko kun” -lausahduksista. Joku viittaa näin yhteiseen muistoon tai kerronnan kautta tuttuun tapaukseen, ja tämä saattaa innostaa muistelemaan kyseistä tapausta tarkemmin, tai jatkaa muistelemisen ketjua: ”entäs silloin kun”. Kertomus tai tapauksen mainitseminen laukaisee assosiaatioketjun, jonka avulla tarinat yleensäkin liittyvät toisiinsa.

Pihla Muistatsie niitä, no emmie tiä sie olit ehkä sillon aika pieni ku, Ann-Marihan opetti meille kiro sanoja
Paula Mm
Pihla Sillon ku myö siellä, niillä isoilla kallioilla oltiin
Paula Kirjotettiin lappuja naapureille
Pihla Nii, ja sithän meil oli siellä ne hirveet tota, yrttijuomat semmosissa purkeissa kaikkee eri juttuja
Paula Kyllä, ne oli hyvän hajusia
Pihla Mm
Paula Oli kyllä aikaa ankeeta käydä siellä, siellä just siellä metsässä, joskus tuossa niinku muutama vuosi sitte.
Pihla Mm
Paula Olipa aika iso metsä ja olipa aika isot kalliot
(naurua)
Pihla No oli ne. Sitten mie muistan aina sen ku siin oli keväällä ne tulvat
Paula Mm
Pihla ja sit myö mentiin sinne niinku, sit äiti sano aina just että ette mee mulimaan sinne
Paula Mmm. Sit aina mulittiin. Kiivettiin jotain oksaa pitkin ja tippu sit sinne suoraan sinne lammikkoon.
Pihla Sit siellä niinku oikeen ku ne oli jäässä ni sit oikeen piti kokeilla että kestäkö vai ei

Paula (yskäisee) Kyllä siistii et siellä oli niin paljon vettä
(H6:30)

Puhe rönsyilee helposti aiheesta toiseen läsnäolijoiden tarttuessa kertomusten erilaisiin aspekteihin. Ihmisen muisti yleensäkin toimii paljolti assosiaatioiden varassa (Allen & Montell 1982: 43-44). Juuri siksi kertomuksia on vaikeampi muistaa luonnollisen tilanteen ulkopuolella esim. haastattelussa, erityisesti jos muita perheenjäseniä ei ole paikalla. Tästä mainitsivat myös jotkut kyselyyn vastanneista.

Arkinen, spontaani suullinen kerronta on usein fragmentaarista (katkelmallista, epäyhtenäistä) ja temaattisesti epäjohdonmukaista (Saarenheimo 1997: 65-66). Keskustelut, joiden lomassa perhekertomuksiakin kerrotaan, ovat polveilevia ja poukkoileviakin sekä ajallisesti että temaattisesti.

Mummon tarinat [miehestään] ja heidän yhteisistä kokemuksistaan on laaja ja pitkä kokonaisuus. Episodi seuraa toistaan, mutta järjestys ei ollut looginen. Päinvastoin, episodien yhdistäminen on niiden tuttuudesta huolimatta vaikeaa. Mummin kerronnassa tarina pomppelehti suvereenisti mummin omien assosiaatioiden ja impulssien johdattamana eteenpäin. Joskus tuli yksi episodi, useammin kaksi tai enemmän. (N21)

Kertomukset eivät yleensä muodostakaan yhtenäistä perheen historiaa (Boatright 1958: 1; Stahl 1977a: 33), ja useimmille kertojille niiden keskinäisellä aikajärjestyksellä ei ole merkitystä (vrt. Wilson 1991: 141). Muistin kautta erilaiset ajat ovat olemassa rinnakkain, ja viittaukset menneeseen aikaan ovat melko ylimalkaisia. Tarkan ajankohdan sijasta tapahtumahetkeen viitataan esim. asuinpaikan (ks. luku 2.2.) tai epämääräisten ikäilmaisujen tai aikafrasien avulla (vrt. Kähkönen 1990: 109-115). Ajan jäsentäjinä saattavat toimia vaikkapa lasten odotukset, syntymät ja eri ikävaiheet.

Isä Ja äiti muistaa hirveen paljon sellaisia tapahtumia jollaki, mh, että silloin ootettiin sitä ja sitä lasta tai silloin jotaki, että silloin ostettiin se ja se vaate taikka tuollaisia että miul ei oo harmainta aavistustakaa et tota, että mistä tämän vois muistaa

Äiti No niihin yleensä liittyy aina sitten joku semmonen muu tapahtuma, joka hyvin jäi mieleen. Tosiaan nyt lapsien oottamiset ja syntymiset ja, mitä millonkin on. Ne oli suuria tapahtumia

Isä Millon on joku astia ostettu taikka saatu ja keneltä on saatu. Sie kyllä muistat paljon enemmän sellasia

Äiti Ilmeisesti

Julia Kyllä miulle jää esineistä kanssa mieleen

Äiti Et tuota, se on sitte aina se tapahtuma taikka se esine tuo sen tapahtuman monta kertaa mieleen ja senkin jälkeen ni sillä sen varmaan muistaa

(H9:15)

Esineet ja assosiaatiot tuovat mieleen kertomuksia, ja kerrottu juttu tuo mieleen toisia. Kertomuksia kerrotaankin usein sarjoina. Tarinat muodostavat sikermiä (ks. Kaivola-Bregenhøj 1988: 218) myös siinä mielessä, että tietyn teeman ympärille liittyy useita limikkäisiä kertomuksia. Esim. meidän perheessämme yksi tällainen teema on tyttöjen ja poikien väliset konfliktit kouluikänsä tultaessa. Niistä jokaiselle tulee mieleen joku kertomus, jotka voidaan kertoa peräkkäinkin, elleivät assosiaatiot liidättele muihin teemoihin. Kertomukset voivat tällä tavoin laajentua suuremmiksi kokonaisuuksiksi yhdenkin henkilön mielessä. ” – – Vuosien kuluessa tarina on kasvanut kun siihen liittyy uusia sivutarinoita – – ” (N34:5).

Toisinaan kerrottaessa viitataan asioihin, joita ”aina” tapahtui, ja innostutaan kertomaan tästä esimerkkejä, todistelemaan, pohtimaan asian laitaa.

Miia – – sen et äiti aina pelkäs
 Senni Joo
 Miia Sehän pelkäs aina että lapsille tapahtuu jotain (Senni: Joo) varmaan vieläkin sillä on se suurin pelko
 Senni Mutta kerroitko yhen, sen äiti ku, meillä oli balettiesitys
 Miia Nii, joo
 Senni satubalettiesitys, sie ku rupesit itkee lavalla ja äiti tuli kesken esityksen (Miia: mm), meil oli ihan niinku tämmösessä teatteri, teatterissa, [erään kaupungin] teatterissa. Niinku ihan virallinen esitys ni Miia oli vissiin kesken esityksen, mie ja Miia oltiin satubaletissa siellä (Miia: Mm) sitä Pähkinänsärkijä-balettia esittämässä (Miia: Joo) ni, Miia oli ruvennu itkeen siellä vissiin kesken
 Miia Ni
 Senni ni äiti oli menny (nauraen) kesken esityksen lavalle
 Miia hakemaan minua pois
 Senni tuliks se siut hakemaan pois
 Miia Nii. Et se ei jotenki kestäny ollenkaan
 Senni Se jotenki
 Miia varmaan nähä sitä että lapset
 Senni Nii, ei
 Miia jos lapset kärsii tai jos niitä kiusataan tai jos ne on niinku
 (H5:10)

Myös Gillian Bennett huomasi supranormaaleja ilmiöitä koskevasta kokemukseronta-aineistostaan, että kertojat mielellään esittivät kertomuksen esimerkkinä jostakin, jota aina tapahtui. Usein he myös aloittivat kertomuksen mielipiteellä, vetoamalla omaan kokemukseensa, ja siirtymällä sitten dramatisoidumpaan esimerkkiin ja kertomukseen. Kertomus voi olla hyvin monikerroksinen; siinä liikutaan edestakaisin, laajentaen ja palaten takaisin, täydentäen uusilla yksityiskohdilla. (Bennett 1986: 421-422.) Sama ”fakta” saatetaan myös toistaa useaan otteeseen (vrt. katkelma H3:16, s. 46)

Myös perhekertomukset voivat lähteä liikkeelle lyhyehköstä viittauksesta, ja laajentua sitten kertomuksiksi (vrt. Tainio 1996: 20). Joku mainitsee tapahtuman, ja muut saattavat tarttua syötiin ja innostua muistelemaan asiaa, tai rohkaista asian maininnutta kertomaan enemmän. Kertomus kasvaa ja kasvaa lisättyjen yksityiskohtien myötä. Kalčikin mukaan erityisesti naiset kertovat kokemuksistaan kertomalla pääasian ensin (Kalčik 1975: 7). Bennett taas havaitsi aineistonsa kertomuksissa viivyttelyä jutun ”pointtiin” – kärkeen – pääsemisessä; kertojat käyttivät paljon aikaa mm. Tapahtumapaikan kuvaukseen ja kertomuksen sisällön arvioimiseen (Bennett 1986: 426). Omassa haastatteluaineistossani tulee esille kumpaakin taipumusta. Joskus ensimmäisessä lauseessa tai viitteessä kertomukseen voidaan paljastaa koko jutun olennaisin osa. Toisaalta, etenkin muisteltaessa yhdessä kaikkien tuntemaa asiaa, saatetaan pohtia juttua juurta jaksan, kertoilla ummet lammet ennen kuin varsinaisesti ”paljastetaan” jutun ydin.

Perhepiirissä kertomuksia ei välttämättä tarvitse toistaa kokonaisuudessaan: ”Nykyään [kertomusta] ei enää kerrota kokonaan – – [tarinaan] viitataan joskus laiskasti – – ” (N30:1-2). Pelkkä kertomukseen viittaaminenkin saattaa tuottaa hersyvät naurut:

- Laura – – no eihän me kauheen usein ees nähä
 Arttu No se on kyllä totta
 Laura Mut sit aina ku nähhään ni, ainahan me ollaan yleensä menossa jonneki tai
 Arttu Mm
 Laura Tai sit mie käyn teillä ja
 Äiti Nii aika vähän te näätte kuitenkin vaikka asutte aika lähekkäin
 Arttu No kerran viikkoon
 Laura Miusta tuntuu et me aina vaa puhutaan lapsuudesta, tai jostakin [paikkakunnan nimi] jutuista, et mitä se ja se teki
 Arttu Tai sun, tai sun miesystävästä, entisestä
 (naurua)
 Laura Sielt vois tulla hyviä kertomuksia (naurua)
 Arttu Nii, siitähän me jutellaan aina ko Lauran entinen miesystävä on tota mun kaveri
 (naurahtelua edelleen)
 Arttu Nin sit me tota jutellaan aina siitä Lauran entisestä miesystävästä
 Laura Ei siksi että minä häntä kaipaisin, mut ku se on niin huvittava tapaus (hurjaa naurua)
 Äiti Voi veljet
 Laura Sen äiti
 (vielä hurjempaa naurua, äännähtelyä)
 Laura No nii ei tarvii ku sanookkaa et äiti, kaikki rupee ihan hysteriseks (naurua edelleen)
 Äiti Et siinä ku sä sanot näin että entinen miesystävä että, tai sen äiti, heti kaikilla välähtää päähän se asia
 Arttu Nii

Äiti   Heti tulee asia
 Laura   -- kuva päähän
 Äiti   Ja joku asia sitte siitä asiast
 Laura   Nii
 Äiti   Ja kaikki rupeaa nauramaan että ai. Ja mä luulen että kaikil on se joku sama asia aina sitte
 (vielä naurahtelua)
 Laura   Oi että
 (siirrytään pohtimaan onko Artun tyttöystävistä kertomuksia; kukaan ei varsinaisesti kertonut kertomuksia Lauran entiseen miesystävään liittyen)
 (H3:41)

Myös Kalčik huomasi naisten keskusteluryhmiä tutkiessaan, että kaikkea ei tarvitse sanoa eksplisiittisesti, viittaus riittää kun muut jakavat saman kokemuksen. Kalčik esittelee käsitteen ydinkertomus (kernel story), millä hän tarkoittaa ”lyhyttä viitettä aiheeseen, keskeistä toimintaa tai tärkeätä dialogin osaa pidemmästä kertomuksesta”. Tämän ytimen ympärille voidaan hänen mukaansa koota pidempi kertomus aina tarpeen ja tilanteen mukaan. Kertomus voi kuitenkin jäädä ytimen tasolle, jos “yleisö jo tuntee kertomuksen ja viittaus siihen katsotaan riittäväksi, tai jos kertomus kerrotaan tukevana kommenttina edelliseen kertomukseen tarkoituksena osoittaa, että kertojalla on samantapaisia kokemuksia”. (Kalčik 1975: 6-7.) Samantapainen periaate pätee myös perhekerptomuksiin. Kertomuksia ei kerrota kokonaisuuksina kun tapahtumat tiedetään tai oletetaan tiedetyiksi, eikä paikalla ole ketään (uutta) henkilöä, jolle asiat pitäisi perinpohjin selvittää.

Yhteiset sanonnat ja viitteet perheenjäsenten tuntemiin kertomuksiin eivät sisällä uutta informaatiota, vaan niiden avulla huolletaan olemassaolevia ihmissuhteita ja pidetään kanavia auki. John Fiske kutsuu tätä Roman Jakobsoniin viitaten faattiseksi viestinnäksi. Fiskeen mukaan tällainen viestintä on hyvin toisteista ja välttämätöntä; jatkuvat viestintä pitää yhteisöä koossa. (Fiske 1992: 29-30)

Myös Stahl on kirjoittanut viitteiden olennaisuudesta kokemuskertomuksissa. Hänen mukaansa osa kertomusten välittämästä informaatiosta on kertojalle tuttua, osa taas uutta asiaa. Nimenomaan näiden kahden tekijän vuorovaikutus – viittaukset jo jaettuun tietoon ja uusien tapahtumien tai yksityiskohtien paljastaminen – luo erityisen intiimiyden tunteen kertojan ja kuulijan välille. (Stahl 1989: 38.)

Pelkkä viittaus kertomukseen riittää siis kun kaikki sen tuntevat. ”Alkuun kertomuksia kerrottiin kokonaisuudessaan, mutta nykyisin niistä on kehittynyt jo niin koodattuja että

lauseenpuolikas riittää palauttamaan ne mieliimme. Kertomuksista on muodostunut perheensisäisiksi sutkauksia ja sananlaskuja” (N10:1). Lentäväksi lauseeksi tai sanonnaksi tiivistyneeseen kertomukseen voidaan viitata samantapaisissa tilanteissa, se muuntaa jaetun kokemuksen verbaaliseksi rituaaliksi (Kotkin & Zeitlin 1983: 91).

– – Pönttömurhaajan taru sai alkunsa kun olimme tuttavaperheemme kanssa hiihtolomareissulla Vuokatilla. Asuimme lomamökeissä joissa oli ulkokuusi. Tuttavaperheessämme oli myös kolme lasta (poikaa) kuten meidänkin perheessä. Minä olin nuorin. Yhtenä iltana patistimme vanhemmat toiseen mökkiin, ja valtasimme itse toisen. Tuona iltana syntyi hirveä pönttömurhaaja, joka huusin reiästä iskee vessassa olevaa pyllyyn suurella lihavecitsellä. Minä pieni uskoin kaiken. Aloin pelätä huusissa käyntiä ja aina ennen istumista katsoin reikään. ”Varo pönttömurhaajaa” on tätä nykyä elävä sutkaus, joka minulle saatetaan huutaa, vaikka menisin ihan tavalliseen vessaan! Juttu on ainakin 15 vuotta vanha. – – (N18:4)

Elämään jääneitä lentäviä lauseita tuli vastauksissa esiin kertomusten yhteydessä, ja noin puolet vastaajista muisti perheessään olleen tiettyjä vakiosanontoja. Toisilla sanonnoilla ja lentävillä lauseilla on taustansa, jota voidaan kerrata kertomuksen muodossa aina tarpeen tullen. “– – Yleensä juttu kerrotaan niin, että joku sanoo ’lentävän lauseen’, ja jos joku ei ole siihen liittyvää tarinaa kuullut, se kerrotaan. – – [sanonnat] ovat käytössä ilman juttukontekstiäkin – –” (N14). Toisten sanontojen tausta taas on jo ajan mittaan unohtunut tai niiden epäillään olevan tuulesta temmattuja, kuten erään perheenisän lausahdus “Näin on marjat sanoi jänis pakkasella” (N10, N23). Sanonnat saattavat sisältää myös elämänviisauksia tai ohjeita, muistuttaa sananlaskuja tai wellerismejä (kuten edellinen); “Kun nuor’ mies nukkuu, se on kun pistäs rahaa pankkiin” (N19), “Sukuunsahan ne suvenpojat tulee”(N21) ja “Takapenkki hiljaa kun etupenkki ajaa”(N18, sanottu autossa lapsille).

Perheen omat sanat ja sanonnat eivät useinkaan avaudu ulkopuolisille, ellei heitä vihitä niiden salaisuuksiin. Harva arvaisi, että eräässä perheessä “kulttuurimaito” tarkoittaa piimää, koskapa perhe oli kerran kesälomamatkallaan Norjassa ostanut “kulturmjölkiä” (=piimää) kevytmaitona (N21). Perheenjäsenille itselleen sanat ja sanonnat taas saattavat tuntua niin itsestäänselviltä, ettei niiden erityisyyttä tai kummallisuutta tulla ajatelleeksi ennen kuin joku perheen ulkopuolinen siitä huomauttaa.

Yksi mieleen tullut lapsuuden aikainen perheen oma sana oli ”kitaleet”, jota luulin pitkään ihan oikeaksi Suomen kielen sanaksi, kunnes joskus (olin silloin jo varmaan koulussa) selvisi, etteivät kaverini ollenkaan ymmärtäneet kitaleitani. Meillä oli jopa lastenhuoneen vaatekaapissa pahvilaatikko, johon äiti oli kirjoittanut kitaleet, ja siellä säilytettiin tietenkin pikkuhousuja. – – (N32)

Monet sanat ja sanonnat syntyvät ikään kuin huomaamatta, mutta perheen yhteisiin harrastuksiin saattaa kuulua myös uusien sanojen keksiminen aivan tarkoituksella.

”– – Lemmikkikissamme erilaiset kutsumanimet ovat mitä moninaisemmat, ’orpo varpasruipeliparka’ ja ’ylimääräinen öpö’ -tyylisiä. Näillä ei ole mitään varsinaista syntyhistoriaa, vaan ne synnytetään hetken mielijohteesta ja verbaalisen ilottelun merkeissä” (N32). Omilla sanoilla ja lempinimillä voidaan luoda läheisyyttä ja hellittelä. Vanhemmilla saattaa olla omia keskinäisiä lempinimiä ja hellittelysanoja, ja myös lapsilla voi olla omaa sanastoa, enemmän tai vähemmän pysyvää.

Erityisesti äidin ja siskon kanssa käytetään välillä ihan omaa kieltä ja todellista sisäpiirin huumoria. Lempinimiä jotka vaihtuvat koko ajan, erilaisia tervehdyksiä, sinänsä merkityksettömiä ”välirepliikejä” jne. Isä on niistä joskus ihan pihalla eikä ymmärrä mitä hauskaa niissä on. Ja on niitäkin jotka on ihan vain siskon ja minun kahdenkeskeistä juttua. Sitten saattaa hävettää jos vahingossa joskus vieraan kuullen käyttää jotain sanontaa. Osa sanoista jää ihan pysyvästi kieleen, erityisesti jotkut lapsena käytetyt sanat joita edelleen käytetään perheessä. Suurempi osa on sitten ihan sattumalta syntyneitä, ja ehkä nopeammin häipyviäkin. (N29)

Zeitlinin ym. ovat huomioineet, että perheen omat sanonnat ja sanat ovat kuin salasanoja, jotka vahvistavat perheen jäsenten jakamaa kokemusta; ne tuovat perheelle mieleen niiden mahdollisesti humoristisen historian. Toisilleen läheiset ihmiset jakavat yhteisen kielen; he alkavat käyttää viittauksia ja suureen osaan keskustelusta liittyy assosiativisia miellelyhtymiä. Samalla keskusteluun tulee uutta syvyyttä ja rytmiä. Perheenjäsenet nauttivat keskusteluista, jotka ulkopuolisen silmissä saattavat vaikuttaa toistavilta, mutta jotka he itse kokevat vivahteikkaana, merkityksellisenä, lukuisia muistoja mieleen palauttavina. Näitä keskusteluja voi pitää eräänlaisena arkipäivän taiteena. (Zeitlin ym. 1982: 146-151.)

3.5. Kertominen yksin ja yhdessä

Perhekertomuksia kerrotaan monesti muun juttelun lomassa keskustelunomaisesti, ei monologeina (vrt. Allen 1990: 236). ”Monta kertaa, kun joku aloittaa kertomaan jotain, muut yltyvät myös muistelemaan. Usein siitä kehittyy aivan kilpailun tapainen, kuka muistaa hauskimman jutun” (N11). Kertomukset voivatkin helposti kuivua kokoon, jos ei useampi innostu muistelemaan: ne saavat uutta väriä ja muistuvat parhaiten mieleen yhdessä muisteltaessa. Kaikille tutun tarinan voi kertoa se joka ensimmäisenä ehtii (N10:1). Kuulija voi myös melko suvereenisti keskeyttää kertomuksen ja jatkaa siitä mihin toinen on jäänyt, ”ryöstää” puheenvuoron:

- Äiti Sen mä muistan aina kun me sit päätettiin sillon, Anna, et tehään Anna meille
- Pihla Mm
- Äiti Ja tota sit mä otin teiät, siitä ei ollu vielä lapsille kerrottu mitää ja sitte me, isä oli matkoilla ja me istuttiin olohuoneessa sohvalla ja kateltii jotai, ehkä kateltiin telkkaria tai sitte oli luettu kirjaa mut et te olitte kumpaki toinen toises kainalos ja toinen toises kainalos ja
- Pihla Mm
- Äiti Sitte mä rupesin siinä kertomaan että, että me nyt ollaan päätetty isän kanssa et, et jos meille tehtäs teille pikkusis, pik, pik, pikkusisko tai veli
- Anna Nii ja Paula sano että miten te voitte sitä tehä ku ei isä oo ees kotona (naurua)
- Äiti Niin, niin Paula sano et ei sitä voi nyt tehdä ku isä ei oo kotona
- Anna Ja sitte Pihla kävi aina sen jälkeen tarkistamassa aina teiän huoneessa että nytkö ne tekee sitä pikkusisko
- Äiti Ja sitte kun minä olin neljännellä kuulla ja odotan Annaa niin sitten oltiin saunassa ja – – (kertoo toisen samaan aiheeseen liittyvän jutun)
- (H1:15)

Toisinaan joku saattaa kertoa kertomuksia pääasiassa yksin. Tällaisia tilanteita syntyy erityisesti silloin, kun muut eivät tunne tilannetta tai kertomusta, esimerkiksi kun isovanhempi tai vanhempi kertoo nuoremmille lasten varhaisvaiheista tai tapauksista vanhoilta ajoilta. Kuulija on voinut kuulla kertomukset aiemminkin, mutta ne eivät samalla tavalla ole muotoutuneet osaksi hänen omaan kokemusmaailmaansa. Tällöin kuuntelijalle jää pääasiassa kyselijän rooli – hän voi pyytää tarkennuksia tai muuten kommentoida kuulemaansa. ”Tarinoita kerrotaan yleensä niin, että minä kysyn äidiltä jotakin ja hän alkaa kertoa näitä ja me kysellä lisää” (N33). Toisinaan kertomukset saattavat myös mennä toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos:

Usein touhuamme omiamme ja mummon puhe luo tasaisen taustääänen, jota ehkä välillä kommentoidaan. Hedelmällisin kertomatilanne on varmaan silloin kun olemme sopivalla tuulella kuuntelemaan jolloin tulee kommentoitua ja kyselyä tarkennuksia – joskus jutut eivät jaksaa kiinnostaa. (N29)

Yleisimmin kertomuksia kuitenkin kerrotaan yhdessä, ja tämä tuli selvästi esille myös haastatteluissa. Usein joku viittasi kertomukseen tai aloitti sen ja toinen jatkoi sitä. Kertoja vaihtui monesti useampaankin otteeseen. Kerrottaessa yhdessä läsnäolijoiden muistot ikään kuin täydentävät toisiaan. ”Kaikki voivat esimerkiksi osallistua samaan kertomukseen, ja on mielenkiintoista, kun yksi muistaa kertomuksesta yhden osan ja toinen täydentää sitä jollain yksityiskohdalla” (N32). Tällä tavalla kerrottaessa tulevat esille myös eri henkilöiden erilaiset mielikuvat ja muistot samasta tilanteesta:

- Pihla Onks Anna kuullu siitä Paulan suhteesta Pave Maijaseen?
 Paula Sekin vielä
 Anna Kyl mä oon siitä on joskus pienenä aina kuullu kun äiti aina kerto siitä että miten Paula metsästi sen nimikirjoituksia ja, kylhän sitä sai aina kuunnellakin
 Paula Sainhan mä sen nimikirjoituksen, mä sain siltä kortinki
 Pihla Mie aina kerron sitä kavereille just että, kuinka mie olin niinku ku myö oltiin siellä konsertissa, urheilutalolla, sitte, sie olit kirjottanu jonku kirjeen missä oli jotain kiiltokuvia ja jotain
 Paula Ja rintamerkkejä oli ja rintaneuloja, jotain (naurua)
 Pihla Sit sie heitit sen sinne lavalle
 Paula Ei ku, se meni niin että ne lopetti keikan ja sit ne jako niitä nimikirjoituksia, ja sit siinä oli hirvee lössi siinä ympärillä ja sit mä en niinku päässy sinne, niinku sillai siihe lähelle. Mä olin muistaakseeni pyytänny siltä jo nimikirjotusta, mä en uskaltanu antaa sitä kirjettä. Sit mä niinku menin siitä pois, ja sitte mä olin vaan silleen että mitäs mä nyt teen, ja sitten heitin sen siitä niinku sen väkijoukon yli niinku sinne
 Pihla Ai jaa (naurahtelua)
 Paula Mut kuitenkin melkein sama, asia
 Pihla Nii. No, mie olin sitte just sillee niinku naureskelin puserooni että luuletsie et se vastaa ja sitten Paula saiki Pavelta kortin ja kyllä mie olin tosi katkera vaikka en mie ollu niin hirvee Pave Maijas-fani (naurua)
 Paula/
 Anna fani etes mutta kuitenkin
 Pihla Nii
 Paula Mullahan oli se aukeama siltä päivältä ku oli se Pave Maijasen kor kir konsertti ni mä olin, kirjoitin just päiväkirjaan silloin mitähän mä olin silloin, joku ehkä joku seitsämän kaheksan vuotta
 Pihla mm
 Paula Nii sit mä olin kirjottanu sinne aina ku, [semmoste]lla kaunolla, lyijykynällä, sit aina ku oli, luki Pave tai Pave Maijanen, tai Pave Maijasen konsertti tai jotain ni ne oli kaikki kultatu, kultatussilla niinku kirjoitettu (naurua) Pave aina sit jatku taas lyijykynällä

(naurua)

sit oli sellasia sydämiä piirrelty sinne. Sit oli aina semmonen lista siellä päiväkirjassa aina niinku muistaakseni siellä lopussa, mistä sit aina sitä saatto muuttaa tai sit siellä oli monta kertaa se eri lista aina että, minä tykkään ja sit siellä oli semmonen hirvee lista aina niinku, kaikki pojat kestä tykkäs ja sit siellä oli aina Pave oli se vakio

(naurahtelua)

ja sit siellä oli joku just joku oma kani ja

(naurahtelua)

semmosia, omat pehmolelut

(naurahtelua)

ja siellä oli aina joku kymmenen nimeä listassa (naurahtelua), vähän jatkunu tuo tyyli kyllä

(naurua)

silleen että minä tykkään...

(H6:21)

Yhdessä muistelu tempaa helposti mukaansa, ja esim. lapsuusmuistojen kohdalla mieleen ryöpsähtävät mielikuvat voivat olla varsin voimakkaita. Tällaisessa tilanteessa sellainen paikalla olija, joka ei kokemusta jaa, voi helposti tuntea itsensä ulkopuoliseksi toisten siirtyessä ajassa taakse päin, innostuessa muistelemaan yksityiskohtia ja tulkitsemaan tapahtunutta.

Vilkko on artikkelissaan kuvannut omaelämäkerrallisen muistelun tunnetta hyvin eloisesti.

Sanan muistan sanominen tuottaa mielihyvää. Samoin kun tuntuu hyvältä koota muistikuvia ja hallita elämäkerrallista mennyttä, lajitella muistoja. – – Muistan kohdistaa katseen minun erityisyyteeni, kääntää sen toisista pois päin. – – Elävä muistikuva antaa luvan muistella, pohtia ja selostaa eteenpäin, sillä pyrinhän edemmäs, syvemmälle muistojen maisemaan. – – En oikein muista minua. Onkohan tämä lainkaan kerrottavaksi kelpaava muisto? Pitäisikö varmistaa läheisiltä, saada muita ääniä mukaan muistoihin? – – Välimatka ’muistelemisen ajan’ ja ’muiston ajan’ välillä lyhenee, kun pääsen taas kiinni välittömään, autenttiseen ja eloisaan kuvastoon. – – Pääsin siis sinne ja takaisin ja nyt puolustan tuon kokemuksen välittömyyttä ja vaikuttavuutta. Muistan, mitä koin. – – (Vilkko 1996: 104-106)

Kuvauksessa on kyse yhden henkilön paluusta menneeseen muistin kautta, siitä mielihyvän tunteesta mitä se tuottaa, mutta myös epävarmuudesta – kelpaako muisto kerrottavaksi. Ihmiset kaipaavat muistoilleen vahvistusta ja tunnustusta. ”Ei riitä, että itse tietää; muidenkin on tiedettävä” (Saarenheimo 1997: 100). Muistaminen ja muistelemine ei välttämättä olekaan yksityistä. Jaettaessa muistoja niiden kertojassa herättämät tunnelmat voivat välittyä selvästi kuulijalle, ja yksityisistä muistoista tulee yhteisiä. Menneeseen voidaan päästä käsiksi myös joukolla, ja yhdessä muistelu saattaa tuottaa

elävämmät mielikuvat ja suurempaa mielihyvää toisten muistaessa asioita, jotka itse on unohtanut, muistojen täydentäessä ja vahvistaessa toinen toisiaan.

3.6. ”Samojen” kertomusten toistuminen

Allenin (1990: 241-242) mukaan kokemukskertomuksia ei kuulu kertoa useaan otteeseen samalle yleisölle, vaikka joistakin ”klassikoista” yleisö saattaakin suvaita ja jopa pyytää toistoa (Stahl 1977b: 25-26). Tätä kerronnan ainutkertaisuuden ”säätöä” kuitenkin rikotaan jatkuvasti, ja perhekertomusten kohdalla on mielestäni mahdollista kyseenalaistaa koko periaatteen olemassaolo. Perhekertomuksia kerrotaan silloin tällöin perheen vieraille, tutuille, lasten kavereille ja uusille perheenjäsenille. Perheen jäsenet saavat näiden tilanteiden kautta kuulla useita toistoja heille jo hyvinkin tutuista kertomuksista. Kertomusten toisto ei kuitenkaan rajoitu vain näihin tilanteisiin; joitakin kertomuksista ei edes lainkaan kerrota perheen ulkopuolella.

Sattumuksia ja tapahtumia kerrataan perheen piirissä usein, ”– – kun joku pyytää että niitä kerrottaisiin, tai pyydetään ’toistoa’ hauskoista tapahtumista”(N4). Eräs vastaaja kertoo lapsuudestaan: ”– – Tarinat olivat meistä aina äärettömän hauskoja: pyysimme isääni kertomaan samoja tarinoita useaan otteeseen uudelleen ja uudelleen, ja joka kerta nauroimme niille yhtä makeasti – –”(N16). ”Se ei haittaa vaikka [kertomukset] tietääkin ennalta. Se vain tuo vettä myllyyn lisää”(N31). Kenenkään ei tarvitse edes pyytää kertomuksia, vaan niiden pariin ajaututaan kuin itsestään. ”Jos koko perhe on koolla, päädyimme yleensä aina jossain vaiheessa menneitten muisteluun – –”(N18). Samankaltainen tilanne saattaa myös innoittaa toistuvasti muistelemaan samoja kertomuksia.

Laura No mut äiti kertoo aina niiku, kun on joku, jotaki tapahtuu niinku, vaikka jouluna kerrot aina sen saman että, pappa kaiversi niitä reikiä kuuseen ja

Äiti Nii-i

Laura ja sit kerrot sen että Arttu joutu, kerran söit niin paljo että Arttu joutu lähtee viemään sinuu lenkille

(naurua)

Äiti Nii, no nuo on kyllä joka joulut kyllä minulla se samat

(naurahtelua)

Laura Niinku, aina jos on semmonen tila..

(naurua)

Äiti Nytkö mä vasta huomaan

Arttu Nii

Laura Ja sie kerrot ne vielä kai (naurahtaa) kaikille niinku jos on niinku

Arttu Erikseen (naurua)

Laura Varmaan Reijoki on jo, äitin mies ni, kuullu se jo, uus mies ni moneen kertaan
(H3:5)

Toiston myötä kertomuksista tulee niin tuttuja, että jo aloituksesta tietää mitä on tulossa. ”Yleensä, kun joku, äiti tai toinen tädeistä yleensä, sanoo ’muistatko sen juhannuksen kun...’ niin tietää mitä on tiedossa” (N7:1). Tuttu aloitus saattaa aiheuttaa kuulijoissa myös torjuvan reaktion:

Yksi, todella monesti ja kyllästymiseen asti kerrottu tarina on sekin äitini kertoma, ja sen verran groteski, että pelkkä vihjauskin siihen suuntaan saa ainakin minut ja Niinan tukkimaan äidin suun. Äiti kyllä yleensä, jotenkin ihmeellisistä mielihaluistaan, tahtoo sen aina kertoa, vaikka päättäväisesti kielämmekin. – – Kun tyttäret (eli siis minä ja Niina) olivat vauvoja, niin heillä oli erilaiset tuotokset. (Tuotoksilla äiti tarkoittaa niitä vaipoista löytyviä juttuja eli kakkaa.) Sanna sottasi ja teki puuromaisia juttuja, mutta Niinalla oli siistejä tummia käkäleitä, ja siksi Niina oli helpompi käsitellä eli vaippa vaihtaa. Viimeksi tämä tarina kerrottiin jonkin ruokakeskustelun yhteydessä – – Puhuimme luullakseni jostain ruuansulatukseen liittyvistä asioista, joka selvästi provosoi äitiä muistelemaan asiaa. Jo aloituksesta ”Niin, kun te olitte vauvoja...” tiesimme molemmat mitä oli tulossa, ja Niina jo ehti toruen sanomaan jotain että ”Joo, joo, äiti, tiedetään, tiedetään!” (N32:3)

Kertomusten toiston kautta muiden kokemuksiin perustuva tapaus saattaa tuntua kuin omalta muistolta, kuten Zeitlinin ym. (1982: 17) eräs haastateltava sanoo: ”– – Jotkut kertomuksista olen kuullut niin monta kertaa, että tuntuu kuin olisin itse ollut paikalla.” Juttujen kertaamisen kautta useampi henkilö voi päästä osalliseksi tapahtumiin, kerronta varmistaa niiden jatkuvuuden. Kerronnalla kerrataan mitä on tapahtunut, mitä kukin milloinkin on sanonut, muistellaan asian laitaa, kiistellään ja tulkitaan. Kertominen yhdessä edellyttää ja paljastaa sen, että monet kertomukset ovat myös kuulijoille ennalta tuttuja: he pystyvät ennakoimaan tulevan repliikin, huudahtamaan jonkin lauseen yhteen ääneen, ”varastamaan” kohokohdan kertomisen itselleen tms.

Dobosin mukaan myös omasta kokemuksesta kumpuaville kertomuksille vakiintuu tietynlainen kerrontatapa jopa siinä määrin, että kertomus saattaa toistua osittain sanasta sanaan (Dobos 1978: 199). Variaation määrää ja laatua on oman aineistoni valossa vaikea luonnehtia, koska en ole haastatellut samoja henkilöitä useampaan kertaan. Toisaalta, vaikka kertomuksen ydinkohdat ja esim. tietyt fraasit voivat toistua melko muuttumattomina joka kerran kertomusta kerrottaessa (vrt. Wilson 1991: 136), kertomukset saavat kuitenkin vaihtelevia sävyjä tilanteen, kuulijoiden ja erityisesti kertojan muuttuessa. ”Kertomusten luonne vaihtelee, riippuen tilanteesta, tarkoituksesta ja

kuulijoista. Jotakin saatetaan jättää pois ja jotakin tuoda tilalle, tai korostaa eri asioita”(N10). ”Kertomukset vaihtelevat tilanteen tunnevärin mukaan”(N25). ”[Kertomukset] ovat Erkon kertomina hauskoja, muiden kertomina moittivia ja paheksuvia”(N13:2).

Perheenjäsenten erilaiset muistikuvat, näkökulmat ja painotukset tulivat hyvin esille niiden kertomusten kohdalla, joita useampi kuin yksi saman perheen jäsen oli kertonut vastauksissaan (vrt. myös luku 4.). Seuraavassa esimerkissä äiti kertoo tapauksesta melko referoivasti, kun taas tytär kuvaa itselleen (aikoinaan) noloa tapahtumaa hyvinkin tarkasti:

Tulimme mummolaan lasten kanssa ja tarkoituksena oli jatkaa kohta – – risteilylle. Lapset menivät kiipeilemään vanhoihin omenapuihin. Kohta kuului kauhea kiljaisu ja vanhempi (n. 7-vuotias) roikkui oksasta shortsien varassa pää alaspäin. Näky oli niin hullunkurinen, että sitä ei voinut nauramatta katsoa. Kyseessä oli kuitenkin ihan vakava asia, jossa olisi voinut käydä huonostikin. Nyt selvittiin vain housujen hajoamisella. Ne käytiin kotona vaihtamassa ja lähdettiin [risteilylle]. (N23: 2)

Toinen vanha tarina on se, kun pienenä tyttönä päätin näyttää vielä pienemmälle pikkuveljelleni kuinka puusta hypätään. Puu oli mummolan vanha ja oksainen omenapuu, joka ikäväkseni yhä vielä seisoo tontillamme muistuttamassa minua tästä nolosta tapahtumasta. Vanhempani poimivat viinimarjoja läheisessä puskassa, mutta liian kaukana näkemään mitä tapahtui. Kysyin veljeltäni, haluaako hän nähdä, kuinka sisko hyppää, aikani uhottuani hyppäsin... ja yhtäkkiä maanpinta roikkui silmieni edessä. Tarkemmin sanottuna roikuin puusta ylösalaisin, enkä aivan yltänyt maahan. Lievätkö paniikki iski minuun, ja huusin apua kuin pieni eläin. Kaikista parhaiten muistan sen hetken kun vanhempani syöksyivät marjapuskien välistä, näkivät minut ja - rupesivat nauramaan. Vihdoin joku sai naurultaan autettua minut pois puun oksasta roikkumasta. Syynä maan vetovoiman uhmaamiseen oli punaisten shortsieni kanttinauha, joka ei takertuessaan oksaan ollut revennyt. (N10: 2)

Kertomuksiin saattaa ajan myötä tulla myös pysyviä muutoksia, joihin kertojat itsekin uskovat. Eräs vastaaja kertoo mummon kertomuksesta lapsenlapsestaan, jossa tämän ikä vaihtelee; ”– – taisi olla aluksi noin vuosi, viime aikoina enää muutama kuukausi – –” (M7:1). Pysyvillä muutoksilla saatetaan tehostaa kertomuksen erityislaatuista. Toisaalta kuulijat kontrolloivat kertomusten muuttumattomuutta tietyssä määrin, korjailemalla virheellisiksi mieltämiään asioita. Erään vastaajan sanoin: ”Variointia esiintyy mutta jokainen tuntuu sen hyväksyvän jos se ei ole kovin rankka muutos. Muutoksenteikijältä voi mennä maine tarinankertojana”(N5).

3.7. Kiistely totuudesta

Perhekertomusten eri kertojat ja kuulijat eivät ole aina samaa mieltä tapahtumien todellisesta kulusta. Ehkäpä eniten neuvotellaan ja kiistellään yksityiskohdista: paikoista, vuosista, nimistä, repliikeistä, painotuksista.

Aina on erimielisyyksiä yksityiskohdista. Joskus kun joku kertoo jutun niin tuntuu ettei se tarpeeksi painota jotain tiettyä kohtaa, jättää pois jotain olennaista ja tekee mieli keskeyttää ja korjata. Joskus on myös erimielisyyttä jonkun tarinan repliikin vakavuudesta: onko se sanottu tosissaan vai leikillään jne. (N29).

Toisinaan erimielisyyttä on myös ”selkeistä” faktoista, mitä todella tapahtui. Ihmisen muisti on valikoiva, ja toiselle mieleen jääneet asiat saattaa toinen muistaa aivan eri tavalla.

Pihla Meillähän oli just kaikki nää salakerho, salakerhot ja sitten tota mie en muista olik se, muistaakseen se oli se salakerhovihko just missä oli kaikki miun ja tota kavereitten ihastukset minkä sitte Paula varasti

Paula En mä muista tuota (naurua)

Anna Meillei ollu pienenä koskaan mitään tommosia...

Paula Mä muistan sen että mä luin sen sun päiväkirjan

Pihla No elä! No niin just

Paula mut emmä tuota muista kyllä

Pihla No se oli se just ku

Paula olik se sitä enne

Pihla Ei ku se oli se ku multa hävis se vihko

Paula Sitä mä en oikeesti varastanu

Pihla No varastithan!
(naurua)

Anna No hei lapset

Pihla Kos, koska se oli vielä just sillee että mie menin äitille kantelemmaa että Paula on varastanu sen (Paula: Nii) ku se oli hävinny. Ja sitte Paula niinku silmät kirkkaana oli just että no en oo vieny sitä että en varmasti oo

Paula en tietenkää

Pihla Ja sitte äiti oli miulle että no sie oot vaan jonneki niinku sen laittanu (Paula: Nii) että koitahan muistella, nii

Paula Piilottanu liian hyvin (naureskelua)

Pihla Nii, ja sitte tuota, no sitte mie olin niinku katkerana kukaa ei usko ja sitte, mie löysin sen Paulan patjan alta
(naurua)

ja Paula on niinku pukkana että en oo vieny

Paula Oot piilottanu sen mun patjan alle varmaan (naurua)

Anna Ei meillä ollu pienenä koskaan mitään tollasia listoja
(H6:22)

Yleensä erimielisyyksien selvittely on pikemminkin leikkimielistä kinastelua kuin riitelyä asioiden oikeasta laidasta. Asia saatetaan ottaa esille yhä uudestaan ja uudes-

taan, vaikka pohjimmiltaan tiedetään, ettei mitään ratkaisua ole odotettavissa – ehkäpä pieni kiistely silloin tällöin piristää mieltä. Etenkin jos kyseessä on painotuserot, voi olla varsin vaikeaa osoittaa, kuka on oikeassa – jos kukaan. Kaikkien muistot voivat olla yhtä totuudellisia, näkökulma ja tapahtumalle annetut tulkinnat vain saattavat olla erilaisia. ”Jokaisella on aina oma subjektiivinen kantansa. Tuttavaperheen vanhemmilla tuntui kyllä olevan joka asiasta erilaiset ’muistan varmasti’ - muistikuvat. Vaimo tosin oli useimmiten oikeassa, tai mistäs sen tietää” (N6).

Toisaalta on myös kerronnan kohteen kannalta epämiellyttäviä kertomuksia, joiden jatkuva toisto saattaa tuntua paitsi kyllästyttävältä myös kiusalliselta ja ärsyttävältä (vrt. luku 4.3.). Yleisimmin kiusallisiksi koetaan esim. entisten heilojen muistelu tai vanhempien usein toistamat kertomukset lasten lapsuudenaikaisista törppöilyistä, erityisesti jos niistä kerrotaan vaikkapa hiljattain tavatulle tyttö- tai poikakaverille.

– – Tämä tarina pomppaa ikäväkseni esiin juuri sellaisissa tilanteissa, jolloin sen viimeisenä haluaisin kuulla (kuten uusien poikaystävien ensivisiitillä). Joskus jaksan jopa itsekin nauraa sille. Itse en kerro sitä koskaan, muut minunkin edestäni. Ensimmäinen kertoja on epäilemättä ollut jompikumpi vanhemmistäni. Sen on, yllätys yllätys, hauska muiden mielestä. (N10:2)

Tainio on artikkelissaan käsitellyt ensivisiittiteemaa, jossa sukuun pyrkivä nuori mies tai nainen joutuu vanhemman sukupolven kiusoittelun kohteeksi tai muuten noloon asemaan. Suvun uuden jäsenen kannalta kertomuksia voidaan kuitenkin pitää enemmänkin läheisyyttä luovana herjana, mutta kertomusten päähenkilöllä on usein tukalammat oltavat: hän joutuu kiusallisen huomion kohteeksi. (Tainio 1996: 12-15.) Vanhempien mielestä kyse voi olla vain siitä että ”asioita on selvitettävä” (H4:8).

Itsensä tavalla tai toisella huonossa valossa esittäviä juttuja harva haluaa muistella, mutta toisista niitä tulee helpommin kerrottua. Holbek mainitsee ”hiekkalaatikkoepisodin”, josta ei hänen mukaansa tule osa ainakaan hänen omaa perhekertomusrepertuaariaansa. ”Olen edelleni häpeissäni siitä. Toisaalta muistelen mielelläni episodeja, joissa muut perheenjäsenet tekevät itsensä naurunalaisiksi.” (Holbek 1990: 105.) Pilkan saa kuitenkin usein takaisin omaan nilkkaan: ”Viimeistään jälkiruokaan mentäessä olen päättänyt vastata isäni ivoihin. Harmi vaan, en tiedä kertoa isästäni juuri muuta, kuin pari juttua.. Ymmärrettävistä ikäteknisistä syistä –” (M1:4). ”– – Joskus [kertomuksia] kerrotaan ilkeilyn vuoksi, jos kertomuksen päähenkilö on paikalla ja kertomus ei ole hänelle eduksi. Kertoja saa yleensä samalla mitalla takaisin, koska kaikista on juttuja, joita niiden päähenkilö ei haluaisi kerrottavan” (N30). Tämän

vuoksi on ehkäpä otollisinta kertoa näitä tarinoita hieman salaviihkaa, silloin kun toinen ei ole paikalla:

– – Samaakin tarinaa tulee varmaan kerrottua eri tavoin riippuen kuulijoista. Sekin vaikuttaa onko kuulemassa muita oman perheen jäseniä jotka saattavat korjailla kertomusta, sanoa ettei se noin ollut jne. Joskus toinen voi myös kieltää kertomasta jotain mitä toinen on juuri aloittamassa. Vaikka omasta mielestä joku juttu on vain hauska/viaton/ei salainen, asianomainen voi kokea sen nöyryyttäväksi. Sellaisen jutun saattaa kuitenkin kertoa silloin kun toinen ei ole paikalla...(N29)

Juuri nolaavista kertomuksista kiistellään eniten; kerronnan kohde kiistää toimineensa typerästi tai näyttäneensä huvittavalta.

– – Jos kerrotaan minun surkeasti päättynyttä hyppäystäni tietysti yritän kieltää kaiken (”Enkä sätkinyt! En ollut huvittava! Ja en varmasti näyttänyt naurettavalta!”) tai jos kerrotaan Jukan uusavuttomuudesta, hän sanoo joka väliin ”Enkä! Ei pidä paikkaansa, Tiesinpäs! Höpöhöpö!” Varsinaista kiistelyä tuo ei ole sillä kyseinen henkilökin tietää aika hyvin että tapahtuma oli juuri tuollainen. Se vain kuuluu kertomuksen juoneen, kiistäminen. (N10)

Useimmiten tarkoitus ei ole saattaa ketään naurunalaiseksi vakavassa mielessä, mutta eräs kertoja huomauttaa, että ”nolausperinteeseen” tottumattomien lasten ja murrosikäisten nuorten kohdalla tämä on joskus ongelmallista, välillä muutoinkin. ”Minun mielestä isä ja äiti haluavat huvitella lasten kustannuksella. En tiedä mihin [kertomuksilla] suoranaisesti pyritään, mutta minusta ne usein nolaavat lasta” (M4). Nämä tapaukset tuntuvat kuitenkin aineistossani olevan poikkeuksia. Yleensä kertomukset ovat pikemminkin muuttaneet aikoinaan traumaattiset kokemukset jutuiksi, jolle voidaan yhdessä jälkikäteen nauraa (Zeitlin ym. 1982: 19). ”– – Vaikka kertomuksissa usein pidetään hauskaa toisen perheenjäsenen kustannuksella, niiden kertominen tuntuu tiivistävän perhettä” (M2).

Periaatteessa perhekertomukset ovat totuudenmukaisia, kertovat todellisista tapahtumista. Totuus saattaa kuitenkin olla väritynyttä, ja kertomuksen merkityksen kannalta totuudellisuudella ei itse asiassa ole suurtakaan merkitystä. Merkitys kytkeytyy pikemminkin kokemuksellisuuteen ja siihen, mitä kertojat ja kuulijat uskovat tai sopivat todeksi.

4. KERRONNAN JA PERHEEN LIIKKUVAT MERKITYKSET

4.1. Kerronnan merkitys

Perhekertomuksilla on mielestäni monia tehtäviä. Niillä pyritään viihdyttämään perheen ja suvun jäseniä sekä perheen vieraita. Perhekertomusten tavoitteena on myös lisätä perheenjäsenten yhteenkuuluvuutta, jaetaan yhteisiä muistoja ja välitetään vanhempien sukupolvien kokemuksia nuoremmille (myös päinvastoin, vaikka harvemmin). Lisäksi perhekertomuksilla haetaan sosiaalista arvonantoa ja hyväksyntää. Perhekertomuksilla voidaan naurattaa, itkettää, nolata, ärsyttää, lohduttaa, lumota, nostaa haikeuden ja kaipauksen tunteita, kyllästyttää ja rikastuttaa toisilleen läheisten (tai lähellä elävien) elämää. Myös perhekertomusten vaikutukset ovat monenlaisia riippuen perheenjäsenten keskinäisistä suhteista sekä kunkin persoonallisuuden rakenteesta. Perhekertomusten vaikutukset voivat olla tilanteeseen sidottuja lyhytaikaisia tunnetiloja ja pinnallisia tuokioita elämässä. Mutta perhekertomuksilla voi olla (ja mielestäni on) paljon syvempiä ja kauaskantoisempia vaikutuksia. – – Lisäksi samankin perheen tietyllä kertomuksella voi olla erilainen vaikutus perheen ja sen jäsenten eri elämänvaiheissa. (N21)

Perheeseen liittyvien kertomusten kerronta ja menneen muistelu on niin tavallista ja itsestään selvää, että niiden tarkoitusta tai merkitystä ei yleensä tulla sen tarkemmin pohtineeksi. Kerronnan yksi aspekti onkin yksinkertaisesti muistojen hengissä pitäminen. ”Nämä jutut ovat vain vanhojen juttujen muistelua, jolla ei erityisesti pyritä johonkin” (N14). Mielestäni tämän taakse kätkeytyy paljon muutakin; voimme pohtia mitkä ovat niitä asioita joita haluamme muistaa ja joista kerromme, miten kertomusten kerronta vaikuttaa kussakin tilanteessa, mitkä ovat kerronnan pidempiaikaiset vaikutukset yksilö- ja perhetasolla ja mikä pitää kerronnan hengissä.

Tiedustelin kyselyssäni vastaajien mielipidettä perhekertomusten kerronnan vaikutuksesta ja merkityksestä, ja niitä pohdittiin vastauksissa usealla eri tasolla. Tilannesidonnaisia syitä kerrontaan ovat vastaajien mukaan esim. halu viihdyttää ja hauskuuttaa – kerronta ajankuluksi. Kertomusten avulla voidaan maustaa puhetta, antaa sopivia esimerkkejä. ”Kyllä perhekertomukset toimivat sosiaalisissa tilanteissa sellaisina täydentäjinä: sopivaan väliin on helppo sujauttaa jokin kertomus. Ihmiset kuuntelevat mielellään kertomuksia! – – ”(N32). Toisaalta monet myös kertovat mielellään. Stahlin mukaan henkilökohtaisia(kin) kertomuksia kerrotaan, jotta tullaan kuulluiksi. Samalla kertojat tarjoavat kuuntelijoille mahdollisuutta läheisyyteen. (Stahl 1989: 27.) Juttujen kertominen ulkopuoliselle edellyttääkin jonkinasteisen luottamuksen olemassaoloa. Vain ”valituille” annetaan sisäpiiriin tietoa ja päästetään heidät osallisiksi perheen salaisuuksiin (Разумова и Квасникова 1998: 115).

Perhekertomuksia voidaan käyttää myös yleisemmin erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Niiden avulla voidaan esittää kommentti meneillään olevaan keskusteluun, myötäelää, jakaa kokemuksia muiden kanssa tai ”epäsuorasti” juoruilla, kertoa mielipide jostain henkilöstä. Kommentointi kokemukseen perustuvan kertomuksen avulla on tietyllä tavalla helppoa ja vakuuttavaa. Kertomuksilla voidaan keskustelussa ottaa kantaa ja paljastaa oma asenne myös sanomatta sitä suoraan. Allenin mukaan tämä tapahtuu esim. valitsemalla kertomus, jonka henkilöiden suhde on samankaltainen kuin aikaisemmin keskustelussa kuvatussa tilanteessa. Kertomuksen merkitys onkin vahvasti riippuvainen vuorovaikutustilanteesta, jossa se on esitetty. (Allen 1990: 237-40.) Erään vastaajan mukaan kertomukset tehoavat paremmin kuin suorat faktat; niiden avulla voidaan yrittää kääntää muiden pää haluttuun suuntaan. Toiseen vaikuttaminen on selkeimmin opettavaisten ja varoittavaisten kertomusten tarkoitus.

Kerrottaessa juttuja perheen ulkopuolella voi tarkoituksena olla paitsi huvittaminen ja kommentoiminen, myös sosiaalisen arvonannon ja hyväksynnän hakeminen. Joskus kertomuksilla taas voidaan pyrkiä laukaisemaan kiperä tilanne (sekä perheen piirissä että muuten) kertomalla omista samankaltaisista vaikeuksista ja ongelmista. Esimerkiksi naiset vaihtavat paljon kokemuksia lapsiin ja heidän kasvatukseensa liittyen.

Perheen piirissä kerronnan tarkoituksena voi yksinkertaisesti olla asioiden pitäminen muistissa: ”[juttuja] kerrotaan jotta muistettaisiin ajan muuttuvan, niitä kerrotaan jotta olisi jotain hauskaa, jotta muistettaisiin ihmisiä joita ei enää ole, että muistettaisiin lapsuus, nuoruus, hyvät ajat tms.” (N4). Kertomuksilla halutaan siirtää tieto siitä millaista oli aikaisemmin, ja usein lapsista on mielenkiintoista tietää, mitä on tapahtunut ennen heidän syntymäänsä. Kerronnalla ”pyritään valaisemaan itse kunkin taustaa ja suhtautumista eri henkilöihin – –” (N6): kerronnalla voi olla perehdyttävä funktio (vrt. Разумова и Квасникова 1998: 115, valokuviin liittyvistä kertomuksista).

Kertomusten avulla voidaan pohtia myös tapahtumien taustoja, miten nykyiseen tilanteeseen on tultu. Tässä mielessä kerronta kasvattaa ymmärrystä: ”– – eri-ikäiset perheenjäsenet ymmärtävät toisiaan paremmin tietäessään toisistaan sellaistaakin, missä eivät välttämättä itse ole olleet mukana – –” (N25). Tämä voi koskea sisarusia, vanhempia, isovanhempia ja kaukaisempiakin sukulaisia. Vanhemman kertomukset omasta lapsuudestaan tai nuoruudestaan voivat tuoda hänet samalle kokemustasolle

lapsen kanssa ja rinnasteisista tapahtumista voidaan kertoa opettavaiseenkin sävyyn; ”tällä tavalla minä asian aikoinaan ratkaisin”.

Kertomuksia voidaan käyttää apuna myös lasten kasvatuksessa. Kerrottaessa siitä miten ennen asiat olivat paljon huonommin monessa suhteessa, saatetaan samalla tarkoittaa, ettei nykyaikana pitäisi valittaa ja tarrautua ”mitättömiin” vastoinkäymisiin. Itse asiassa monet kertomukset opettavat nuoremmalle polvelle selviytymisstrategiaa ja vahvistavat uskoa omaan kykyihin monellakin tasolla (esim. kertomukset siitä kuinka lapsi on pienenä saanut tahtonsa läpi tai kuinka isovanhemmat ovat tehneet rankasti töitä ja vastoinkäymisiä on ollut, mutta niistä on selvitty). Tällainen ’kyllä me pärjätään’ - asenne on tullut erityisen tärkeänä esiin vähemmistöihin kuuluvien perheiden kertomuksissa. Kathryn L. Morganin on pohtinut kirjassaan *Children of Strangers. The Stories of a Black Family* oman perheensä kertomusvalikoimaa. Hänen mukaansa perheen oma folklore oli ”vasta-aine”, jota vanhemmat, isovanhemmat ja isoisovanhemmat käyttivät auttaakseen lapsia pääsemään yli rasismista ruokkimasta itsevihan myrkyistä (Morgan 1980: XIII). Samantyyppinen merkitys kertomuksilla on ollut Amerikassa asuvien puertoricolaisten elämässä. Rina Benmayor, Blanca Vázquez, Ana Juarbe ja Celia Alvarez (1987) ovat artikkelissaan korostaneet kertomusten strategista merkitystä. Ne ovat antaneet historiallista perspektiiviä nykytilanteelle, kertoen vahvuudesta ja nerokkuudesta, joita vaikeista tilanteista selviytyminen on kehittänyt, rohkaisten myös nuorempaa polvea sinnikkyteen ja periksiantamattomuuteen.

Toisinaan kertomuksilla tehdään eräänlaista surutyötä. Joidenkin vastaajien mukaan vaikeiden asioiden käsittely on helpompaa nimenomaan hieman epäsuoraan; ”Negatiivisia tunteita, perheen yhteistä häpeää (?) ja surua on ehkä helpompi käsitellä tarinoiden kautta kuin kertomalla miltä itsestä tuntuu” (N10). Kertomukset voivat olla kertojalle terapeutisia; hän käy tapahtumia läpi muovaamalla niistä tarinoita ja esittämällä niitä yhä uudestaan. Muutama vastaaja mainitsi mummonsensa toistuvasti kertovan rankoista ja vaikeista kokemuksistaan, tekevän niitä kerronnan kautta itselleen ymmärrettävämmiksi ja hyväksyttävämmiksi. Toisissa perheissä negatiivisista asioista taas ei kerrota ollenkaan. Tämäkin on eräänlaista todellisuuden muokkausta – toivotaan asioiden unohtuvan vaikenemisen myötä.

Useimmiten kerrotaan nimenomaan hauskoista asioista. ”Kertomuksista tulee lämmin ja turvallinen olo” (N18). Kertomukset tuovat hyvää mieltä ja ne ilmentävät monesti keskinäistä välittämistä.

– – Tällaisten tarinoiden avulla tehdään maailma mukavammaksi paikaksi elää: kyllä ne luovat turvallisuuden tunnetta pelkällä olemassaolollaan, vaikka harva varmaan huomaa tiedostaa niiden olemassaoloa. Kun monta ihmistä tuntee saman tarinan, he jakavat salaisuuden, jota on lupa levittää eteenpäin. – – (N32)

Useimmin vastauksissa mainittu kerronnan vaikutus olikin perheen tunnesiteiden lujittaminen ja yhteenkuuluvuuden lisääminen, perheen tiivistäminen. ”Perhekertomukset lujittavat perheen yhtenäisyyttä, palauttavat ihania muistoja mieleen ja saavat kaikki aina hyvälle tuulelle” (N8). Yhteenkuuluvuudessa on kyse melko abstraktista asiasta, joka voi olla monenlaisten kertomusten ja tilanteiden taustalla. Kalčik on naisten keskusteluryhmien tutkimuksen yhteydessä todennut huumorin – pääasiassa itseen kohdistetun – yhdistävän ryhmää ja korostavan yhteenkuuluvuuden tunnetta (Kalčik 1975: 5). Myös omassa aineistossani hauskojen kertomusten ja ”naurujuttujen” osuus on suuri. Monet näistä ovat varsin hyvántahtoisia juttuja. Perheenjäsenten välinen kiusoitteluperinnekin on useimmiten harmitonta – toisen nolaamisella perhepiirissä ei tavallisesti ole vakavia tai mieltä pahoittavia seuraamuksia.

– – kertomukset ovat yleensä positiivisia, tilannetta keventäviä ja nolaavia. Mutta niitä ei kerrota siksi, että toista loukattaisiin tarkoituksellisesti, ilkeästi. Ne luovat yhteyden tunnetta perheen välille ja auttavat ulkopuolista ymmärtämään toisen perheen elämää, jos ulkopuoliseen luotetaan, että hänen kuultensa kerrotaan tarinoita. – – (N26)

Moni vastaaja on maininnut, että perheen kanssa voidaan jakaa kipeätkin asiat. Toiset ikävistä asioista muuttuvat ajan mittaan huvittaviksi, mutta tämä ei ole edellytys kerronnalle. ”Perhekertomukset vahvistavat meidän kuuluvuutta johonkin ryhmään, sukuun. Olipa ne hauskoja tai ikäviä, ne yhdistävät meidät suureen jatkumoon” (N27).

Perhekerronnalla luodaan myös rajaa perheen ja ulkomaailman välille.

Perhekertomuksilla pyritään mielestäni korostamaan perheen yhtenäistä historiaa ja muistoja: vaikka asiat olisivat kipeitäkin, ne ovat kuitenkin jotain, jonka voi jakaa perheenjäsenten kanssa ja jotka luovat tietynlaista henkilökohtaisen historian tuntua. Ne myös korostavat henkilön käytöksen sekä aseman erilaisuutta perhepiirissä ja julkisessa elämässä: perheessä tapahtuu sekä puhutaan asioista, jotka eivät ole ulkopuolisten korville tarkoitettuja ja jotka toisaalta vahvistavat perheen sisäisiä siteitä. (N16)

Lujitettaessa kertomuksilla yhteenkuuluvuuden tunnetta, niissä korostuu eräänlainen ”me vs. muut” – ajattelumalli, joka ilmenee joskus jopa muiden kustannuksella

nauramisena. Kertomusten kautta ja niitä kertaamalla perheenjäsenet pääsevät kokemuksiin ja muistoihin osalliseksi. Ulkopuoliselle niillä taas ei ole ainakaan samanlaista merkitystä. Arkipäiväiset tilannekuvaukset saattavat heistä tuntua toisarvoisilta ja perheensisäinen huumori ei välttämättä avaudu. Perheenjäsenille olennaista on nimenomaan omakohtaisuus, kertomuksille ei aseteta erityisiä ”laatuvaatimuksia”; “– – riittää että se on tapahtunut juuri meille. [Jutuilla] vahvistetaan ryhmän sisäistä kiinteyttä” (N34). Kertomusten kutkuttavuutta saattaa lisätä nimenomaan se, etteivät muut niiden päälle ymmärräkään. ”– – Perheen sisällä ne ovat ehkä vitsien tilalla, ovat vähän ’sisäpiirin huumoria’ ja sellaisena jostain syystä hausempaa kuin muut – –” (N29). ”– – Ne tuntuvat hyviltä, että on juuret jossain ja että on sellaisia asioita jotka eivät muille, ulkopuolisille avaudu” (N5). Ulkopuolisuuden rajat taas vaihtelevat sekä perheittäin että tilanteittain. ”Kertomukset vahvistavat tietynlaista yhteenkuuluvuutta: joko koko perheen/lähisuvun tai toisissa kertomuksissa lasten keskinäistä solidaarisuutta” (N17).

Zeitlinin ym. (1982: 16) mukaan kertomukset eivät ole vain raportointia tapahtumista vaan olennainen osa kokemuksia. Kerronnan kautta kokemus saa konkreettisemmän ja vahvistetun olomuodon. Perheet ovat itsekkäitä sen suhteen, mitä he haluavat muistaa ja välittää eteenpäin. Kertomuksilla siis myös rakennetaan ja muutetaan menneisyyttä ja nykyisyyttä. Uusien kertomusten ja muistojen kautta ne saavat aina uusia ulottuvuuksia. Kertomuksilla voidaan myös luoda tiettyä mielikuvaa toisesta – enemmän tai vähemmän tietoisesti. ”– – Tietystä perheenjäsenestä tehdään kertomusten avulla esim. sankari, syntipukki, pelle, prinsessa ym.” (N25). Toistamalla kuvaaviksi koettuja kertomuksia toiselta saatetaan evätä mahdollisuus muutokseen.

Perheen ja suvun piirissä tapahtuvassa kerronnassa on myös ilkeät ja julmat aspektinsa. Kertomuksiin voidaan kanavoida negatiivisia tunteita haluttaessa haavoittaa toista tai yritettäessä saada myös muut tuntemaan kaunaa jotain perheen tai suvun jäsentä kohtaan. Vanhat erimielisyydet saattavat heijastua kertomuksissa yllättävänkin kauan. Ihmissuhteiden muuttuessa – esim. riidan tai eron myötä – voi vaikkapa hyväntahtoinen aviopuolison kiusoittelukertomus saada erilaisen, syvemmin negatiivisen sävyn. Negatiivisten puolien korostaminen tekee ihmissuhteen epäonnistumiset helpommaksi hyväksyä.

Yksilötasolla koettuna perheyhteyden lujitus voi olla joko myönteistä tai kielteistä. Jos perhesuhteet ovat tulehtuneet, vanhojen muistelu voi tuntua veitsen kääntämiseltä

haavassa. Tässä on kyse myös valinnasta ja tahdosta – kenen kanssa yhteenkuuluvuutta yleensä halutaan tuntea, kenen kanssa menneisyyden jakaminen kiinnostaa.

– – Mutta silti perhekertomukset eivät hänen kanssaan suju. Syynä on kenties vanhat kaunat joita muistelut saattaisivat nostaa esille. Niillä ei ole mitään käyttöä, eikä niitä tarvita siihen merkitykseen, jonka koen perhekertomuksilla olevan: läheisyys, viihtyvyys, yhdessäolo ja jonkinlainen positiivinen minäkuuvan kehittyminen, joka muistojen/kertomusten kautta muodostuu. (N17)

4.2. Kerronta eri elämänvaiheissa

Perhekertomusten kerronta on usein (suuremmassa tai pienemmässä määrin) osa jokapäiväistä kanssakäymistämme. Kertomusten luonne ja tulkinnat sekä kerronnan intensiivisyys vaihtelevat kuitenkin eri aikoina ihmisten elämänvaiheiden ja kiinnostuksien mukaan.

Joissakin perheissä vanhemmat ovat kertoneet lapsuutensa tapahtumista ”satuina”, joiden toisto on vähentynyt tai niille annetut merkitykset ovat muuttuneet lasten varttuessa. Toisaalta kerronta saattaa myös lisääntyä lasten kasvaessa, kun he alkavat itsekin ottaa osaa muisteluun.

Kun asuimme [yhdessä] ja minä ja sisareni olimme murrosiässä kertomuksia kerrottiin ehkä eniten. Äiti muisteli mielellään sitä kun me olimme lapsia, ja toisaalta omaa nuoruuttaan. Lapsena meille kerrottiin eri kertomuksia, perheen repertuaari muuttui ajan kuluessa. – – Osa vanhoista kertomuksista karisi kerronnasta uudempien tieltä, joidenkin jäädessä ’evergreeneiksi’. – – (N30)

Lapsuudenkodissa kertomukset ovat osa arkielämää ja -askareita. Kyselyyni vastanneista suuri osa on viime vuosien aikana muuttanut kotoaan pois, ja kerrontatilanteet ovat vähentyneet. Joskus kohtaamisten harveneminen on minimoinut myös vanhojen muistelun. Ajoittaiset kohtaamiset ovat sen verran hektisiä, että kerronnalle ei löydy aikaa – on niin paljon muutakin yhteistä tekemistä ja menemistä. Toisaalta kertomukset voivat olla tärkein yhdistävä tekijä sisarusten välillä tilanteessa, jossa muutoin ollaan ajautettu eri suuntiin. ”Tarinat ovat osa jutustelua, johon kaikki osallistuvat. Veljeni ja siskoni välillä lapsuuden muistelu on jotenkin yhdistävää ja nostalgista. Muutoin olemme kovin erilaisia, lapsuus on helppo ja luonnollinen puheenaihe” (N18).

Monien vastaajien mukaan kerronta on lisääntynyt juuri nyt kun lapset ovat lähteneet maailmalle. Kun perhettä tavataan pitkästä ajasta, on mukava muistella yhteisiä juttuja. ”Nyt kerrotaan enempi perheen yhdessäolosta, kun ollaan niin harvoin yhdessä” (M3).

“– – Kun minä olen käymässä äidin luona – aina kerrotaan jotakin muistoja lapsuuden ajasta” (M6). Ruth Finneganin mukaan perheen hajotessa muistoja voidaankin unohtuksen sijaan vaalia entistä tarkemmin ja jopa liioitella. Yhteiset traditiot voivat säilyä ja vaikuttaa kauan senkin jälkeen kun ihmiset jo luulevat irrottautuneensa perhesiteistään. (Finnegan 1994: 119.) Perheenjäsenten väliselle yhteisyydelle luodaan jatkuvuutta muistelun kautta. ”Nyt viimeaikoina on puhuttu enemmän, kun lapset ovat lentäneet pesästä. Se on pääosin muistelua siitä, kun me tytöt olimme pieniä. Kaikillehan on kuitenkin suuri muutos, kun perhe ei asu yhdessä.” (N11).

Useissa tutkimuksissa on todettu, että kokemuksiin pohjautuvia, elämänhistoriallisia kertomuksia syntyy ja niiden kerronta elää nousukautta juuri muutos- ja kriisitilanteissa (Finnegan 1994: 118; Virtanen 1982: 176). Tällainen vastaajien usein mainitsema muutostilanne on jonkun perheenjäsenen kuolema. “Koirakertomusbuumi oli silloin kun edellinen koirani kuoli. Silloin muistelimme koirani tempauksia melkein joka lauseessa. Ehkä tavallaan pyrimme käsittelemään tapahtumaa näin” (N10). Kertomuksilla voidaan tehdä surutyötä, mutta toisinaan kuluu jonkin aikaa ennen kuin kuolleeseen perheenjäseneseen liittyvistä asioista pystytään puhumaan. ”Isän kuoleman jälkeen emme oikein osanneet puhua mistään. Oli kai vaikea olla ’perhe’, kun sen vaikuttavin persoona oli kuollut. Kuitenkin muutaman vuoden kuluttua muistelimme valtavasti ja intensiivisesti isää” (N18).

Myös (avio)erot saavat ihmiset muistelemaan vanhoja aikoja tai vaikkapa kertomaan negatiivisesti värittyneitä tarinoita ihmissuhdekuvion eri osapuolista. Toisaalta erot voivat myös supistaa kertomusvalikoimaa tai vaientaa: menneitä ei välttämättä haluta muistaa laisinkaan.

Lapsena kuultuja kertomuksia en muista, ja koska vanhempani erosivat ollessani kolmentoista, ei meillä ole puhuttu menneitä perheensisäisiä tapahtumia sen jälkeen. Tosin omia kommelluksiani kuulen edelleen ja osa niistä on kerätty omaan vauvakirjaani. (N19)

Muutkin elämän taitekohdat – esimerkiksi koulun lopettaminen, sairaus, eläkkeelle jääminen – saattavat kirvoittaa muistot ja kertomukset mieleen. Muutosten ei tarvitse olla edes kovin radikaaleja. Vaikkapa lapsen ensimmäinen hammas, koulun aloittaminen tai murrosiän ensi merkit saattavat herättää vanhemmat huomaamaan kuinka iso hänen ”vauvastaan” on jo tullut ja muistelemaan aikaa, jolloin tämä oli pieni.

Kerronnalla pyritään Katja Hyryn mukaan luomaan jatkuvuutta ja järjestystä kaaostilaan. Erityisesti vanhat ihmiset haluavat kerronnalla antaa merkitystä eletyn elämän tapahtumille ja liittää tapahtumia merkitykselliseksi kokonaisuudeksi nykyhetken kanssa. (Hyry 1995: 1.) Kerronnan mahdollista korostumista vanhuusiässä on aineistoni pohjalta vaikea arvioida vastaajien nuoren iän vuoksi. Joitakin mainintoja iän myötä lisääntyneestä muistelusta löytyy.

Kerronta on ehkä muuttunut nyt juuri viime aikoina niin, että isä ja äiti ovat tietoisesti, perinteensiirtämismielessä, kertoneet jotain asioita meille, tyttärilleen, jotta ne säilyisivät. Ehkä heidän elämänsä loppupuolen lähestyminen sen aiheuttaa. (N32)

Myös nuoret saattavat ryhtyä kyselemään vanhemmiltaan menneistä, kun tajuavat näiden vanhenemisen, ja menettämisen ja tarinoiden katoamisen pelko konkretisoituu. Monet vastaajista ovat huomioineet kerronnan luonteen muuttumiseen ajan myötä. Vanhempien ei esimerkiksi tarvitse suodattaa ”lapsilta kiellettyä aineistoa” enää pois, tai he voivat kyllästyä kertomaan samoja juttuja yhä uudelleen. Eräässä perheessä on huomattu isän menneen kertomuksissaan vähitellen astetta pidemmälle lapsuuteen. Saattaakin olla, että perheen lapsista vanhemmat ja nuoremmat kuulevat vanhemmiltaan erilaisia juttuja. Vanhemmilla – kuten perheen piirissä yleensäkin – saattaa olla erityisiä intensiivisen kerronnan kausia, tai joku lapsista voi erityisesti kysellä kertomusten perään, mikä innostaa vanhempia runsaampaan kerrontaan.

Erään vastaajan mukaan ”lapset nauttivat [kertomuksista] pieninä ja sitten taas aikuisiksi vartuttuaan” (M7). Murrosiässä, kun nuoret yrittävät irrottautua vanhemmistaan ja mahdollisesti kapinoivat heitä vastaan, vanhempien ”lässytykset” ja useaan kertaan kuullut jutut monesti vain ärsyttävät, mutta alkavat taas myöhemmin kiinnostaa ja se kehdataan myöntääkin.

Joo, muutoksen onnellisesta lapsuudesta kapinoivan ja kaiken kieltävän teini-iän kautta kunnioittavaan ja jopa rakastavaan aikuisuuteen olen käynyt läpi suhteessa perheeseeni. Tätä nykyä taas ikävöin välillä isää ja äitiä, kun vielä kymmenen vuotta sitten olin hieman häpeissäni, jos minun piti tunnustaa perhe perheekseni. Tämä nykyinen perheeni (mies ja kissa) taas on läpäissyt joitakin kriisejä ja niiden myötä tullut olennaiseksi osaksi elämäni. – – (N32)

Tässä on kuitenkin yksilöllisiä eroja, sillä toisilla murrosikään usein kuuluvaan minuuden etsimiseen ja rakentamiseen liittyy voimakas kiinnostus omaa ja perheen menneisyyttä kohtaan.

Iän lisääntyessä ja elämäntilanteiden vaihtuessa tuttuihin kertomuksiin saatetaan suhtautua uudella tavalla, ja eri aspektit niissä tuntuvat tärkeiltä.

Iän myötä tulee kiinnitettyä ehkä huomiota eri asioihin. Jotenkin kertomuksista on ehkä tullut tärkeämpiä. Ne muodostivat tavallaan siteen välillemme. – – Olen huomannut että siskolleni tarinoiden merkitys on kasvanut oman perheen ja lapsen myötä. (N18)

Ajan myötä myös kertomusvarasto elää ja uusiutuu. Joistakin tilanteista tietää heti, että niistä tullaan vielä puhumaan, toisista sattumuksista taas muotoutuu kertomuksia vasta kun samantapainen tilanne toistuu ja tuo tapauksen mieleen. Omat lapset tuovat uuden sarjan kertomuksia entisten rinnalle, ja jotkut vanhoista kertomuksista unohtuvat ajan mittaan.

4.3. Kerronnan herättämät tunteet

Perhe rakentuu entistä enemmän perheenjäsenet toisiinsa liittävien tunnesuhteiden varaan (ks. Jallinoja 1984: 38), ja suhteet tiettyyn osaan sukua ovat monesti toisia läheisemmät. Tämä vaikuttaa myös siihen, mistä osasta sukua kerrotaan. Voisikin sanoa, että emootiot siirtävät perheperinnettä: kertomuksia omaksutaan niiltä sukulaisilta, joihin suhtaudutaan positiivisesti ja joihin tunnetaan halua identifioitua. Jos suhde on ristiriitainen, voivat kertomuksetkin tulla torjutuiksi, tai niihin suhtaudutaan eri tavalla.

Emotionaalisuus on yksi oman elämän muistelun ja kerronnan keskeisimpiä tekijöitä (Vilkko 1995: 160). Kertomuksiin liittyvät tunteet ovat tärkeitä erityisesti niiden merkitysten kannalta. Käsittelen seuraavassa kertomusten vastaajissa herättämiä tunteita, niiden heijastumista kertomuksissa ja vastauksissa, sekä vastaajien suhdetta heistä itsestään kertoviin tarinoihin. Tässä luvussa informanttini ovat erityisen paljon äänessä itse, koska juuri heidän pohdintojensa kautta välittyy kaikkein parhaiten kertomuksiin kullakin liittyvät muistot ja tunnot.

Uudemmassa versiossa kyselystä tiedustelin vastaajilta heidän lempikertomuksiaan: mitä juttuja he mieluiten kuulevat tai kertovat ja miksi. Lempikertomusten läheisyydelle ja tärkeydelle vastaajat ovat antaneet useita syitä, vaikka niitä on uskoakseni melko vaikea eksplikoida. Lempikertomukset voivat olla vastaajalle eräänlainen voimanlähde, muistuttaa nostalgisoiden ”ihanasta” lapsuudesta tai vaihtoehtoisesti parempaan

suuntaan muuttuneesta tilanteesta. Joskus lempikertomuksia ovat nimenomaan hyvän tuulen pisaran sisältävät kertomukset, jotka vaikkapa koomisuudellaan saavat aina iloiselle mielelle.

Ei ehkä [ole] varsinaisia lempikertomuksia, mutta jotkut tulevat muita useammin mieleen, ja näitä hui kauhea -tyyppisiä juttuja tulee ehkä kerrottua useimmin, joskus myös ulkopuolisille. Hyviä ovat sellaiset, joissa on jotain tahatonta komiikkaa. (M9)

Myös onnellisia aikoja muistellaan mielellään. Tähän voi kiinteästi liittyä mielihyvä ja halu kokea sitä uudelleen käymällä läpi hyvää oloa tuottaneita tai tuottavia tilanteita. Vaikka negatiivisia muistoja ei varsinaisesti haluttaisikaan sulkea pois, niiden tahallinen kertaaminen tuntuu turhalta, eikä ole ainakaan sitä kaikkein rakkainta muisteluaineista.

Minä pidän lapsuuteeni, lähinnä varhaislapsuuteeni liittyvistä kertomuksista. Tuolloin kaikki oli niin onnellista ja hyvää (myöhemmin kotona oli kaikenlaisia vaikeuksia). Lapsuustarinoista hehkuu turvaa, onnea ja lämpöä. Lapsuustarinat ovat pitkälle juuri edellä mainittuja Roopeen ja tuttavaperheeseen liittyviä tarinoita ja myös muihin kyläläisiin. Yksi suosikkitarinani on veljeni mielikuvituksellinen lentomatka – – Samoin toinen veljeeni liittyvä tarina, jossa hän ajoi Roopen auton ojaan. – – Huvittavaa minusta on juuri se, että Arttu pelastaa itsensä ja tapahtumaan syytön Taneli löytää itsensä ojan pohjalta. Veljeeni liittyvät tarinat ovat aitoja, elämänmakuisia ja oikeasti hauskoja siksi niistä pidän. Veljeni oli oikeasti ihan mahdoton. Pidän myös veljeni alusvaatteiden piilottelutarinoista, joita erityisesti äitini kertoo. Ehkä pidän veljeeni liittyvistä tarinoista ennen kaikkea siksi, että minulla ja veljelläni on läheiset välit, vaikka hyvin erilaisia ihmisiä olemmekin. Lapsuus on kuitenkin vahva tunneside välillämme. Kiusoittelemme leikkimielellä toisiamme ja muistelemme menneitä. Jouluna huomasin, että ”Aliasta” pelatessamme käytimme vihjeissä hyvin usein sisäpiirijuttuja esim. Roopella oli tämä auto jne. (N18)

Joihinkin kertomuksiin liittyy vahvoja henkilökohtaisia miellelyhtymiä, jotka tekevät niistä tärkeitä yksilön identiteetin rakennusaineina (ks. luku 4.4.). Niitä kerrottaessa muodostetaan kuvaa omasta historiasta, menneisyydestä, kasvamisesta omaksi itsekseen. ”Ihmisillä saattaa olla tarve kertoa elämänsä ainakin lähimmilleen voidakseen tuntea että heidät nähdään – ja nimenomaan löytääkseen kuvioita” (Mazzarella 1997: 35).

– – Nämä tarinat ovat minulle tärkeitä, koska ne ovat minulle niin omakohtaisia: Olin 1v. 2 kk. vanha kun äiti lähti [toiselle paikkakunnalle] opiskelemaan. Jouduin olemaan äidistä erossa jopa 2 viikkoa, mihin olin aivan liian pieni. Tosi ajattelematonta äidiltä, mutta minkäs teet. Löysin pari vuotta sitten kesämökin vintiltä vauvakirjani, johon äiti oli kirjoittanut n. kuukausi ennen [opiskelemaan] lähtöä. Se meni jotenkin näin: *Olimme laulutilaisuudessa, ja Ilona-vauvakin istui äidin sylissä ja tapaili laulun sanoja sininen vihko kädessään. /- / mm. ”Hiljaa, hiljaa joulunkellot kajahtaa...”* Mummi hoiti minua sillä aikaa kun äiti oli [opiskelemassa], ja kertoi myöhemmin useaan kertaan, miten kiltti olin ollut ja olin illalla pyytänyt mummia laulamaan em. laulua. Aamulla

mummi löysi minut huoneestani nojailemasta pinnasänkyä vasten ja laulamasta ”hiijaa, hiijaa”. Omassa mielessäni olin varmaan äidin sylissä. Pidän tarinasta, vaikka liikutun kyyneliin melkein aina kun siitä tulee puhe. Kun ei ole symboleja, niin musiikki tuo läsnäolevaksi sen mikä on poissa. Lapsena se oli minulle selviytymiskeino. – – Vastaavan tarinan kertoi Anna-täti, joka oli seurannut kun minä olin yrittänyt kaikin keinoin päästä mukaan isojen serkkujen leikkeihin, mutta aina minut lempattiin pois. Lopulta olin luovuttanut ja lähtenyt yksin kävelemään viljapeltoon. Olin niin pieni, että muuta ei näkynyt kuin vana siellä missä kävelin – ja lauloin. (N34)

Eri elämänvaiheissa ihmiset voivat pitää eri kertomuksia tärkeinä, tai tulkita samoja kertomuksia uudella, kyseiseen elämänvaiheeseen sopivalla tavalla. Pienenä (ja suurempanakin) kertomusten kuunteluun voi kullakin liittyä halu tuntea omaa henkilökohtaista historiaansa – ”millainen olin pienenä” – ja myöhemmin syvyysuunta kenties laajentuu kauemmas perhettä ja sukua kohti.

Lempikertomukseni ovat vaihdelleet elämänvaiheitteni mukana. Alle 10-vuotiaana mieluisimpia kertomuksia olivat kertomukset ”miusta pienestä vauvasta” – Siis äidin ja isän kertomat muistot ja tapaukset omasta varhaislapsuudestani. Ne tuntuivat läheisiltä ja kenties en-tietoisesti halusin varmistua kahdesta asiasta: (1) miten tärkeä olen vanhemmilleni ja (2) Olenko varmasti vanhempieni lapsi?! Tämä liittyy pohdintoihini satujen todellisuudesta. Eläydyin hyvin voimakkaasti satuihin, jotka kertoivat orvoista, löytölapsista ja vaihdokkaista. Mietin, mistä olen tullut. Hieman vanhempana ja kasvuvuosiinani mummin kertomukset Laurista, sota-ajasta ja hänen (mummin) omasta lapsuudestaan valtasivat ’lempikertomusten’ paikan. Halusin tietää em. asioista. Ne avasivat uuden syvyysuunnan tietoisuudessani. Minua myös kiehtoi oppia tuntemaan ukkini, jota en voinut koskaan tavata. Koin Laurin salatulla tavalla ”sukulaissielukseni”. Kirjeet, päiväkirjat (L:n) sekä mummin kertomukset maalasivat minulle kuvan ihannemiehestä – Sellaisesta, jollaisen halusin löytää rinnalleni.

Aikuistumisen ja itsenäistymisen myötä yksittäisten lempikertomusten nimeäminen on tullut vaikeammaksi. – – (N21)

Tärkeäksi koetuilla kertomuksilla voidaan rakentaa ja vaalia tärkeiden ihmisten, mahdollisesti jo kuolleiden, muistoa. Kertomusten kautta menetetty tai kaukana oleva perheenjäsen saadaan uudestaan lähelle. Huomattavaa on, että lempikertomukset eivät aina ole niitä kaikkein toistuvimpia, vaan voimakkaimmin mieleen painuneita. Sellaisina ne eivät välttämättä vaadi useita toistokertoja. Muistot halutaan kenties säilyttää yksinomaan itsellä niiden henkilökohtaisuuden ja tärkeyden takia.

Isääni liittyvät kertomukset ovat minulle tärkeitä, koska minulla ei ole kuin hajanaisia muistoja hänestä. Ne pitävät yllä muistoa kuolleesta henkilöstä, ja ovat hyvin intiimejä perhekertomuksia. (N30)

Lempikertomukseni ovat [koiraani] liittyviä. Koska [koirani] oli hyvin rakas minulle. Se eli 13 vuotta kanssani. Se ostettiin kun olin 8 –vuotias ja koska

asuin maalla ainoana lapsena perheessä, siitä oli minulle suoranaista seuraa. Tein sen kanssa pitkiä lenkkejä metsässä ja juttelin sille. Ja se kuunteli. (N31)

Lempikertomukset saattavat myös kuvata läheisiä ihmisiä erityisen osuvasti, tai ilmentää perheenjäsenten välistä läheisyyttä ja välittämistä. ”– – Nyt siitä on tullut lempitarinamme. Se kuvaa isän hellittämätöntä huolta siitä mitä meille tapahtuu – –” (N34:4).

Usein kertomuksissa on tärkeää nimenomaan läheisyys. Vanhempien kertomukset lapsista viestivät rakkautta ja lasten tekemien asioiden tärkeyttä, ja toisaalta vanhempien tai isovanhempien kertomukset heidän omasta lapsuudestaan tuovat heitä lähemmäksi lasten kokemusmaailmaa. Kuuntelijat eläytyvät toisinaan hyvinkin voimakkaasti kertoja-kokijan asemaan ja kertomukset jäävät elämään lapsenkin mielessä. Hän saattaa ryhtyä pohtimaan, miltä esimerkiksi vanhemmasta tuntui pienenä kertomuksen kuvaaman tapahtuman aikana, ja nämä kuvitelmat voivat siirtyä myös leikkeihin.

– – Kun mummin tarinoiden maailma oli merkittävä osa lapsuus- ja nuoruusmiljöötäni, on myös em. sankaruusaspektilla ollut vaikutusta kasvuuni ja kehitykseeni. Entisaika ihanteineen heijastui moniin leikkeihin (mm. Roolileikkeihin Jaana-serkkuni – – kanssa). Useimmat mielikuvitusleikkini (niitä oli useita pitkäaikaisia) ja muutamat kouluaineeni saivat vivahteita ja tapahtumia mummin kertomuksista. Toisaalta menneisyyttä ihannoiva ilmapiiri sai herkän mieleni ehkä liiankin täyteen ensin samastumista, myöhemmin vaikeasti sovitettavia ristiriitoja oman maailman- ja elämäkuvani muodostamisessa. – – (N21:15)

Joihinkin kertomuksiksi päätyneisiin tilanteisiin ja/tai itse kertomuksiin liittyy voimakkaita tunnetiloja. “– – Muisto huvittaa minua, vaikka pystyn vaivatta palauttamaan mieleeni sen hetken voimakkaat tunnetilat” (N21:3). Joistakin asioista kerrotaan aina uudelleen nimenomaan niihin liittyvän tunnelatauksen vuoksi. Jaetuilla voimakkailla tunnetiloilla on yhdistävä vaikutus.

Pihla Tuo, no miten siusta, ku just on semmosia tarinoita mitä kerrotaan niinku, niinku aina uuestaan vaikka ne ois kuultuki. Mikä niissä on se, et just et miks ne elää niinku?

Äiti En tiiä

Pihla Et onks se just sitä

Äiti Niin sitä on ihan semmoset tietyt, tietyt jutut mitä, et onko ne sitte sellasia mitkä on niinku, esimerkiks äidille jäänyt semmoset kaiket, joko ne on, tunteisiin vetovi, vetoavia et on se on ollut sellanen hetki joka on puhutellu äitiä, kauheesti

Pihla Mm

Äiti Et just esimerkiks se hampaitten tulo ja sitte ne ku ne kiroilujutut mitä te, mitä on teistä kerrottu kanssa et ku sä sanoit saakeli sillon ku mä meinasin just sanoa ite ja. Et siinon siinku semmosia niinkun sem-

- mosii elämyksiä. Ja se juttu mitä mä kanssa kerron oon paljon kertonu ku sä rupesit laulamaan sitä elämä on kaunis elämä on kaunis sittenkin ku oli katastrofiyö, muistatsä sen jutun ku Paulal oli korvatulehdus ja
- Pihla Mm
- Äiti oli valvottu monta yötä sinä sen Timo-vauvas kanssa ja minä Paulan kanssa ja isä oli Oulussa. Ja soitettiin keskellä yötä sinne Ouluun isälle ja huudettiin kaikki puhelimeen me istuttiin lattialla, Paula huus täysillä ja minä itkin ja sinä itkit ja, ja mä soitin Jukalle että tälläst täält kotonta kuuluu. Se kysy et täytyyks sinne tulla mä sanoin että en tiedä, paiskasin puhelimen kiinni ja sit me istuttiin lattialla kolmestaan ja sit sä alotit sieltä nyyhkytyksen lomasta et, ”elämä” sitä Kari Rydmanin laulua
- Pihla Joo
- Äiti Elämä on kaunis, elämä on kaunis (nyyhkytystä matkien)
(naurua)
- Se oli aivan ihanaa. Mä pääsin jaloilleni sillä.
- Pihla Mmm
- Äiti Kappasin sut kainaloon ja, sit mä itkin ilosta, enkä enää masennuksesta. Sit me pärjättiin, ei sen Jukan tarvinnu tulla. Ja se Paulasta on sit samanlainen kertomus ku aamulla puin teitä tarhaan ja oli kama, isä, Jukka lähti aina eeltä töihin omin nokkineen ja te jaitte siihen mulle, ja mun piti keretä opettamaan ja oli kauhea kiire ja mitään löydy ja lapanen hukas ja sukka hukas ja kaikki solmus ja, ja sit mä heitän kaikki perkeleet ja saatanat ja vitut siinä ja
- Pihla Mmm
- Äiti Ja tota, Paula ottaa sitte minua polven kohalta kiinni ja sanoo että äiti minä rakastan sinua kuitenkin
(naurahtelua)
- ni se on kans sellanen mikä (Pihla: Mm) pysäyttää ja. Et ne on niit semmosii lempikertomuksia.
- (H1:112-113)

Monelle ovat jääneet pysyvästi mieleen myös surulliset tai katkeruutta sisältävät muistot. Nämäkin ovat hyvin tunnepitoisia kuvauksia, mutta eri tavalla kuin lempikertomukset. Ne ovat tilannekuvia, joita ei saa mielestään pois vaikka niin toivoisikin (muistojen taakasta, vrt. Saarenheimo 1997: 89-94). Äitini muistaa ”ikuisesti” lapsena kokemansa vääryyden; kuinka hän pienenä piilotti nukkensa pienemmiltä siskoilta ja vierailta, mutta hänen äitinsä antoi sen sieltä muille leikkeihin ja kolhittavaksi. Muisto sisältää eräänlaista katkeruutta ja elää edelleen, vaikka mummo sanoo hyviltelensä asiaa monilla uusilla nukeilla saadakseen lapsen unohtamaan tapauksen (H8:22). Eräessä toisessa haastattelussa taas mietitään pitkään toisen haastateltavan äidin lähtemistä, menettämisen tunteita ja katteettomia lupauksia, jotka jäivät vuosiksi lapsen mieleen ja edelleenkin värittävät kuvaa äidistä.

- Pihla Muistatteks työ että ois omat vanhemmat kertonu niinku lapsuudesta että mitä työ ootte pienenä tehny tai sanonu?
- Saara Ei
- Tekla Ei mulle, katos, mulle ei...

- Saara Ei mitään, ei mitään
- Tekla Kato kun tuota, katos minä olin, ku minä olin silloin isän kuollessa semmonen viien vanha, ni minä olin kuuen vanha ku se minun äitin hippas sinne Ussaan
- Pihla Nii
- Tekla Nii
- Pihla ...sie menit mummolaan sitten silloin?
- Tekla Mie olin siellä, katos myö asuttiin silloin (Pihla: Mm), silloin kun isän kuoleman jälkeen myö muutettiin [mummolaan] asumaan, siihen samaan joukkoon. Mm. Ja siitä se, siitä se meiän muori lähti ja jätti meiät siihen.
- Saara Muistan kun Maariin päivänä, silloin ol niin kau, mahottoman kaunis ilma
- Tekla Kaunis ol päivä
- Saara Nii ol
- Tekla Ja ukki läks viemään
- Saara Nii
- Tekla Siinä näky se ku, siitä läks siitä talosta semmone, talavitie
- Pihla Mm
- Tekla Pitkin pelto
- Saara Nii
- Tekla ja sitten men siihen [tielle]. Siinä, siinä ku huiskutti sitä, että tuolla se mennöö
- Saara Ja Olli Muhosen hautaiset ol
- Tekla Ka sitä en kyllä Olli Muhosesta, Olli Muhosen hautaisista tiä
- Saara ..äiti koetti maanitella jotta Leila menis, eihän ku...
- Pihla No tajusko sitä silloin, siekin kuuen vanhana että...?
- Tekla Minä tajusin sitä sillä tavalla että se kerran sano mulle, että hiän lähtöö nyt (Pihla: Mm). Että hiän kohta lähtöö. Ni silloin minä rupesin hirmuttomasti itkemään minä itkin kauheesti, minä muistan niin selvästi. Ku myö asuttiin, ei asuttu siinä piärakennuksessa vaan siin ol semmonen niin sanottu väentupa.
- Pihla Mm
- Tekla Jossa ol vähän kaikennäkösii. Myö asuttiin silloin siellä
- Saara Siellä puolellako
- Tekla Sillä, sillä puolella asuttiin
- Saara Ahaa
- Tekla Meil ol se viimeinen, viimeinen kammar ol siinä ja sitten siinä tuvassa.
- Saara Ahaa
- Tekla Mhh. Nii. Ja siellä se, siellä ku minä rupesin sitte hirmusesti itkemään ni se sano, elä nyt ih, elä ihmeessä itke että, eihän se oo kymmenen vuotta on hyvin lyhyt aika että, minähän tulen sitte takasin ku minoon kymmenen vuotta ollu siellä.
- (naurua)
- Ja tämä jäi kuulkee minun lapsen mieleen nyt jälakeen päin ku minä ajattelen että. Se ol sillä tavalla että minä tietysti, minä tietysti itellen siitä semmosen lohun sain että no eihän se nyt oo kymmenen vuotta, menköön.
- Pihla Mm
- Tekla Kun kymmenen vuotta ol kulunu niin minähän olin jo iso tyttö. Vaan sinä vuonna, minä vuotin koko vuen. (Pihla: Mm) Että millonka se

tulloo. Katoppas ku myö ei tietty sitten, se ol toistakymmentä vuotta ku myö ei tietty

Saara Ei pitänyt yhteyttä

Tekla Ei yhtään yhteyttä, hävis kertakaikkiaan sinne

Pihla Niin

Tekla Nii, ni minä silloin justiinsa sen kymmenen vuos ku, kymmenen vuotta ku minulle meni. Minä vuotin. En minä sitä kyllä kellekään virkkana

Pihla Mm

Tekla Vaan sitten, sitten ku se vuos ol mennynnä ni sitten sanoin sille miun Elina-tätilleni että, eipä se tullukaan vaikka se lupas. Nii. No se ol semmonen. Jos minä oikein sanon, sanonko minä, no ei se nyt niin hirveen tuhmasti oo sanottu. Minä sanosin että, se ol ihminen joka men aina siitä mis, missä aita ol matalin. Siis ei mittään vastoinkäymiä se ois, ei. Se ol aina. Niinku ihmiset on. On niitä koko ajan.

(H10:26-27)

Tiedustelin vastaajilta myös sitä, miten he kokevat itseensä liittyvät kertomukset: kuvaavatko ne heitä hyvin, ja vastaavatko ne heidän omia muistojaan. Joistakin kertomuksista vastaajat sanovat ärsyyntyvänsä (vrt. luku 3.7.), vaikka suurin osa kertomuksista lienee melko neutraaleja tai positiivisia.

Jotkut kertomukset itsestäni koen täysin turhiksi; miten kyseiset tarinat jaksavat pysyä äitini tai siskoni mielessä, niissä kun ei omasta mielestäni ole mitään mielenkiintoista. On ärsyttävää, jos minulle sattuneista tapahtumista kerrotaan kerta toisensa jälkeen sama kertomus siitä poiketen mitä todella tapahtui. (N30)

– – Luultavasti tarina alkaa kohta tympiä sen kertojaakin, ja minua se on ärsyttänyt aina, koska se antaa nykyisestä itsestäni väärän kuvan. Ystäväni eivät hekään jaksu olla ikuisesti hämmästyneitä siitä, että minä olen joskus tupakoinut ahkerasti! (N32:5; ks. s. 44)

Jos ärsytyskynnys ylittyy tarpeeksi, ja kertomuksen toisto vain jatkuu, voi henkilö ruveta jopa välttelemään tilaisuuksia, jossa tietää kertomuksen aina tulevan esille.

Aina kun (siis joka ikinen kerta) menimme kyläilemään mummoni luokse, isäni kertoi hississä saman jutun. Ensin hissiin astuessa ihmiset liikehtivät levottomasti, mutta napin painalluksen jälkeen kaikki alkavat hiljentyä. Silloin se tulee. ”Mertasen Jarilla on hirmuisen isot hörökorvat” sanoo isä sorauttaen r-kirjaimet matkien minun ärrävikaani pienenä. Isästä tämä on hirmuisen huvittavaa. En ole vielä tähän päivään mennessä ymmärtänyt miten minä olisin voinut sanoa jotain isoista korvista koska Jarilla oli nimenomaan pienet korvat. Isäni pitää itsepintaisesti kiinni sanonnasta. Jossain vaiheessa en suostunut enää menemään hissiin yhdessä isäni kanssa vaan juoksin portaat ylös viidenteen kerrokseen. Isäni jopa suuttui tästä ilmeisesti koska menetti mahdollisuuden esittää taas lausahduksen uudestaan. (M4:1)

Toisinaan asennoituminen ärsyttäviin kertomuksiin kuitenkin muuttuu iän myötä suvaitsevammaksi. ”Omat muistot vastaavat pääosin sitä mitä muutkin kertovat, yksityiskohdista voi olla erimielisyyttä. Kiusalliset tai nolot jutut, jotka koskevat itseä eivät pienempänä olleet mukavaa kuultavaa, mutta nyt niihin suhtautuu täysin hyväntahtoisesti – –”(M9). Aikaisemmin nolostuttaviksi koetut kertomukset eivät tunnu enää niin maata kaatavilta, ja vanhemmille suodaan kepeämmin kertomusten toiston tuottama mielihyvä.

Miksi kerronnan kohteita ärsyttäviä kertomuksia sitten jatkuvasti kerrotaan? Voi olla kyse siitäkin, että toisen ärsyttäväksi kokema kertomus on toisen mielestä vain lempeää kiusoittelua tai hellyyden ja läheisyyden osoitusta, eikä hän näe syytä muuttaa tai lopettaa kertomista toisen pyynnöistä huolimatta. Kyse voi olla myös persoonallisuuden eroista; toisista pelkkä huomion (ja rakkaudenosoitusten) keskipisteenä oleminen tuntuu kiusalliselta, joistakin se tuntuu luonnolliselta vain tai nimenomaan perhepiirissä.

En juurikaan muista itseäni liittyviä kertomuksia. Sellaisia ”lässyn lässyjä” kyllä: kuinka olin niin pieni keskonen sairaalassa, että hoitajat sanoivat sormieni olleen kuin nuppineulat... tai kuinka pienenä kävelin – – Hämeenkatua ja soitin reippaasti huuliharppua ja isä oli ylpeä minusta...Jotenkin hävettävä olo tulee kun sellaisia kertoivat. Toisaalta hyvä olo, mutta jotenkin vaivautunut. Sitä vain nauroi hermostuneesti. (N31)

En halua tulla nolatuksi enkä myönteisissäkään kertomuksissa suuren joukon huomion keskipisteeksi. (Siis kertomusten henkilönä.) Mutta tutussa joukossa

koen myös itseeni liittyvät kertomukset luontevana osana perhekertomuksia ja keskustelua. Mielenkiinnolla vertailen omia muistojani ja mielikuviani toisten kertomiin versioihin. Useammin kertomuksissa ja muistoissa on vivahde-eroja. Välillä toisten kertomia on mahdoton sovittaa omiin kokemuksiini. Vaikka mielessäni luotan omaan versiooni, voin myös hyväksyä toisenlaisten versioiden olemassaolon. (N21)

Morganin mukaan hänen äitinsä välitti kertomuksilla lapsille tietoa asioista, jotka heidän hänen mielestään *kuului* tietää, pitivät he siitä tai eivät, hyväksyivät tai eivät. Lisäksi Morgan uskoo äitinsä muokanneen kertomuksia omien tarkoituksensa mukaan. ”Tiedän, että sanon teistä asioita, joita ette itsestänne halua kuulla, mutta kuka olisi parempi kertomaan teille kuin oma äitinne?” (Morgan 1980: 44.) Vanhempien mielestä epämiellyttävien kertomusten toisto voi siis olla myös kasvattavaa.

Vaikka vanhempien hellällä äänellä kertomat jutut saattavat tuntua kiusallisilta, voi ihminen samalla nauttia niistä ikään kuin salaa. Kaikista meistä lienee kuitenkin mukava tunne olla rakastettu.

Eivät kaikki kertomukset minusta vastaa todellista minua, ja joskus koen kiusaantuvani, kun menneisyydestäni puhutaan. Jollakin tavalla tunne on silti ristiriitainen; olen toisaalta myös ylpeä siitä, että niin pienimuotoisesti olen ollut ja olen yhä joillekin ihmisille niin tärkeä, että minusta voidaan kertoa kertomus. (N32)

4.4. Kertomukset identiteetin rakentajina

Pertti Alasuutarin mukaan ”menneen ajan aktiivinen käyttö oman minäkuvan ja identiteetin muodostamisessa ja muovaamisessa on tullut entistä tärkeämmäksi yksilöityvälle, itsensä yhteisöstä erillisemmäksi tuntevalle nykyihmiselle” (Alasuutari 1989: 77). Identiteetti käsitteenä onkin yhä useammin juurtunut osaksi arkikeskustelua, ja yleistetyssä psykologisessa ajattelussa lapsuus nähdään aikuisen minuuden luonnollisena perustana (Gullestad 1996: 2). Yleensä ihmiset eivät kuitenkaan pysähdy sen tarkemmin miettimään identiteetin rakentumista tai sen tuottamista kerronnan ja keskustelun kautta.

Kerronnan avulla työstetään menneisyyttä. Identiteetti ei ole ”totuus” tai ”olemus”, joka jostakin löydetään, saadaan, annetaan tai omaksutaan, vaan kysymys on elämänmittaisesta rakentamisen ja purkamisen prosessista (Koivunen 1996: 98). Se on eräänlaista neuvottelutyötä, jossa ei ole lopullisia ratkaisuja. Kun ihminen muotoilee kokemuksesta kertomuksen, hän samalla jäsentää tapahtunutta, antaa sille muodon ja oman tulkintan-

sa. Kokemukset rakennetaan tiettyyn rajaan asti kerronnan kautta. Mutta vaikutus on dynaaminen ja kahdensuuntainen; samaan tapaan kuin ihminen rakentaa ja muuttaa menneisyyttään, myös muistot muuttavat häntä itseään. (Gullestad 1996: 14.) ”Kun me luomme tarinoitamme, ne samalla muuttavat meitä” (Kenyon 1994: 196). Omien kokemusten ja niistä muotoiltujen kertomusten lisäksi prosessiin vaikuttavat läheisten kertomukset. ”Elämäntarinamme – ja sen myötä identiteettimme – tasapainottelee ympäristön kertomusten ja omien kertomustemme välillä. Identiteetin luovat sanat. Sanat eivät kuvaa olemassaolevaa minää – ne valmistavat minän.” (Mazzarella 1995: 25.)

Itseys on monissa yhteyksissä kuvattu menneisyyden ja nykyisyyden välisenä jatkumona, jossa oleellista on ns. punaisen langan löytäminen, koherentti elämän kuvaus. Kyse ei kuitenkaan yleensä ole säröttömästä jatkumosta, vaan ”itseyyden teoriassa” on kaksi puolta: sen täytyy käsittää sekä pysyvyyttä ja ainutkertaisuutta että vaihtelevuutta ja monimuotoisuutta (Langenhove & Harré 1993: 82). Ei ole olemassa yhtä kyseenalaisyttämatonta ja elämän läpi samana pysyvää identiteettiä, joka ilmenisi yhtenäisenä elämäntarinana. Esim. Saarenheimo on viitannut ajatukseen elämäntarinasta eräänlaisena kertomuskokoelmana:

En pidä tarpeellisena olettaa tälle kertomuskokoelmalle mitään varsinaista sisäistä vastinetta, sisäistä elämäntarinaa, vaan otaksun, että kerrotut tarinat ovat eri tavoin suhteessa sekä sisäistettyyn mielikuvastoomme että kulttuurissa eläviin diskurssimuotoihin. Myös tarinoiden suhde identiteettiin vaihtelee. En pidä edes mahdollisena poimia kerrottujen tarinoiden joukosta ydinkertomusten joukkoa, jonka kautta tutkija ohjautuisi tutkittavan aidon minän tai aidon identiteetin jäljille. (Saarenheimo 1997: 76.)

Kerrottavaksi valitut kertomukset kuvaavat kuitenkin jossain määrin sitä ihmissuhdeverkostoa, jossa ne liikkuvat: mitä kertoja haluaa itsestään tai läheisestään tuoda esiin kyseisenä hetkenä tai toistuvammin. Tulkinnat vaihtelevat eri aikoina; ihmisellä on useita muuttuvia representaatioita itsestään (ks. Langenhove & Harré 1993: 95). Gary Kenyon korostaakin, että elämäntarinaa on mahdotonta ymmärtää täydellisesti, koska me elämme edelleen keskellä sitä emmekä näe elämän kokonaisuutta. ”Kokonaisuutta katsotaan aina jostain osasta käsin, koska tarina on kesken”. (Kenyon 1994: 197.)

Myös perhekertomuksissa käsitellään identiteetin kysymystä; niillä määritellään (yhä uudelleen) yksilön suhdetta toisiin ihmisiin (Holbek 1990: 111). Kertomusten avulla rakennamme myös omaa (enemmän tai vähemmän pysyvää) identiteettiämme ja valikoimme edelleen asioita, joita kerromme itsestämme muille. Identiteetti voi

hahmottua eri tavalla suhteessa eri henkilöihin, ja toisten kertomukset toimivat oman kokemuksemme ja muistimme jatkona. Perhekertomusten ja niiden kerronnan voidaankin ajatella olevan keskustelua ja neuvottelua paitsi perheenjäsenten kesken, myös kukin itsensä kanssa. Ne ovat eräänlaisia työkaluja minäkuvan hahmottamisessa ja rakentamisessa.

Vanhuuspsykologiassa on havaittu, että vanhuuteen elämänvaiheena liittyy lisääntynyt tarve arvioida elettyä elämää kokonaisuutena (ks. esim. Hyry 1995; Kenyon 1994). Oman menneisyyden hahmottaminen ja sen liittäminen nykyhetkeen ei kuulu kuitenkaan yksinomaan ikääntyville ihmisille; se on tärkeä osa kaikkia ihmisten elämänvaiheita. Myös nuoremmilla ihmisillä on menneisyytensä, jota he peilaavat nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Menneisyyden ja henkilökohtaisen historian käsittely aktuaalistuu tietenkin voimakkaammin joissakin vaiheissa elämää (kerronnan intensiivisyydestä eri elämänvaiheissa, ks. luku 4.2.). Esimerkiksi muutostilanteissa voidaan erityisen innokkaasti pyrkiä suhteuttamaan mennyttä nykyiseen ja tulevaan. Eräs haastateltava kertoi, että hänelle kertomukset tulivat tärkeäksi nimenomaan silloin kun hän rupesi etsimään omaa itseään, kun halusi tietää mihin kuuluu (H7:82). Kertomukset voivat myös aktuaalistua ”maailmalta kotiin tullessa”, vanhoja valokuvia katsellessa ja vanhoja päiväkirjoja selaillessa. Monet asiat tuntuvat tuolloin symbolisoivan lapsuutta tai jotain tiettyä aikaa omasta elämästä (H5:55). Tällöin oma historia tulee konkreettisesti esille ja katsauksia menneeseen luodaan herkemmin.

Vaikka yhtenäistä ja kaiken kattavaa identiteettiä ei olisikaan olemassa, uskon Mazzarellan (1995: 25-28) tavoin, että ihmisillä voi olla elämässään johtoajatukset (tai mahdollisesti useampia johtoajatuksia), jonka he ovat muovanneet muiston, kertomuksen tai mielikuvituksensa pohjalta, ja johon he palaavat myöhemmissä vaiheissa tulkitessaan elämänsä eri tapahtumia. Mazzarella (1995: 27-28) kuvaa poikansa johtoajatusta seuraavasti:

Poikani Ville sanoi: ”Sinä ja isä kerrotte aina sitä tarinaa kun te veitte minut pienenä eläintarhaan. Minä näin leijonat ja simpanssit ja karhut ja kaikki, ja kotimatalla te kysyitte mistä minä olin pitänyt eniten. Minä olin miettinyt vähän aikaa ja vastannut sitten: ’Varpusista’, ja silloin te nauroitte oikein sydämen pohjasta kumpikin. Mutta minä olen huomannut että olen oikeastaan aina ollut sellainen – joka tilanteessa minä panen merkille aivan jotain muuta kuin sen mitä minun ilmeisesti kuuluisi panna merkille, ja silloin ihmiset joko nauravat – tai harmistuvat.

Samaan tapaan eräänlaisen johtoajatuksen sisältää seuraava katkelma, jossa vastaaja tulkitsee kahden kertomuksen merkitystä itselleen:

– – (sisko muisti minun erehdyksessä pyytäneen kiinalaisia lakritsoita kioskilta ennen teatteriin tai elokuviin menoa, kun tarkoitus oli pyytää englannin lakritsaa) – – Etäisyyttä on nyt niin paljon, että juttu vain huvittaa, ja se huvittaa lähinnä siksi, että alan muistaa jotain tilanteesta, ei siksi että se muuten olisi kovinkin hulvaton. Juttu myös kuvaa minua kai aika hyvin: olen aina ollut tahattoman kohelo pentu. Toinen lempijuttuni on niillä rajoilla ettäkö se olisi vain tahatonta kömpelyyttä. Olimme kylässä – – vetkuttelin kai äitini mielestä iltpalan kanssa liian kauan ja minun olisi täytynyt joutua jo nukkumaan. Äitini hoputti minua “Pistäpä se leipäpala nyt äkkiä poskeen...” ja ennen lauseen loppua leipä oli poskessani, voipuoli ihoa vasten ja kysyin “Ai tähänkö poskeen?” Nyt kuulostan mielestäni ärsyttävän näsäviisaalta lapselta. Toisaalta tunnen jutun kuvaavan minua siinä, että en pidä vielääkään siitä että minua yritetään työntää johonkin suuntaan. Jos niin tehdään, alan vaistomaisesti peruuttaa. En selviytynyt varmastikaan yhtään nopeammin nukkumaan kuin hoputtamatta. – – (N17)

Perheiden piirissä keskitytään Mazzarellan mukaan paljon korostamaan eroavaisuuksia eri perheenjäsenten välillä. ”Aloitamme ehkä panemalla merkille taipumuksia mutta antaudumme vaaraan lopulta valaa rooleja.” Mutta jos oma rooli – johtoajatus – tuntuu rajoittavan, sen voi myös pyrkiä murtamaan. ”Voi aloittaa katsomalla onko muita muistoja tai kertomuksia joihin voi samastua”. (Mazzarella 1995: 28-29.) Ihmisellä voi itse asiassa olla eräänlainen varasto johtoajatuksia, joista joku kuvaa häntä osuvimmin toisessa, toinen toisessa kontekstissa.

Ihmiset suorittavat jatkuvasti valintoja sen suhteen, mitä kertomuksia he haluavat toistaa ja mistä tapahtumista kertoa. Erityisesti lapsuusiässä vanhempien kertomuksilla on vielä suuri vaikutus identiteettiin, ja se voi jatkua läpi elämän muodossa tai toisessa. Vanhemmat voivat vaikuttaa kertomuksillaan esimerkiksi siihen, kehen lapsi samastuu. Mazzarella kertoo olleensa ”isän tyttö” ja samastuneensa paljossa häneen ja hänen näkemykseensä maailmasta. ”Sekä hän itse että äitini olivat osaltaan vaikuttamassa tähän: he antoivat minun ymmärtää, että muistutin juuri isääni, että hänen laillaan olin epäkäytännöllinen aina avuttomuuteen asti.” (Mazzarella 1996: 16.)

Kertomuksissa heijastuvat myös tytöille ja pojille asetetut – mahdollisesti erilaiset – odotukset ja toiveet. Tytöistä kerrotaan enemmän suloisia kertomuksia, ei ”ainakaan mitään kovin härskejä tai rumia juttuja” (N25), ja pojista kerrotaan heidän kummelluksistaan ja kuinka he ovat osoittaneet ”miehuuttaan”. Kerrotaan siis sukupuolen mukaan

tyypillisiksi katsotuista tapauksista, mutta myös päinvastoin – nimenomaan poikkeuksista puhutaan paljon.

Monen vastaajan mielestä erot tyttöjä ja poikia kuvaavissa jutuissa ovat pienempiä kuin esimerkiksi erot naisten ja miesten välillä kertojina. Kertomuksilla voi kuitenkin yksilötasolla olla kauaskantoisia seurauksia suhteessa sekä minuuteen että perheeseen ja sukuun.

Perhe ja suku on ihan jees. Tykkään touhuta äidin, isän ja veljen kanssa, mutta en vietä heidän kanssaan kauheasti aikaa. Sukujuhliissa on joskus hirmu hauskaa, mutta äidinpuoleisessa suvussa ei arvosteta naisia samalla tavalla kuin miehiä, mikä on äidin kannalta vittumaista. Itsekin koen että veljeäni ja minua kohdellaan eri tavalla ja [sukulaisten luona] vieraillessani minulle tulee adrenaliinit päälle, kun ukkojen kanssa pitää pitää puolensa. (N34)

Kertomukset (esimerkiksi vanhempien kertomina) saatetaan kokea rajoittavina tai vääristelevinä. Negatiivisia kertomuksia voidaan käyttää välineenä, tai niitä voidaan kertoa ajattelematta toisen tunteita, mutta samalla ne usein etäännyttävät perheenjäseniä toisistaan. Kerronnan muuttumisella positiivisemmaksi voi olla erittäin suuri vaikutus myös ihmisen identiteettiin.

Pihla – – onks ne sit vaikuttanu jotenki omaan kuvaan, niinku siihen käsitykseen mitä itestä on ni onks ne vaikuttanu, esimerkiks nää vanhempien kertomukset?

Jatta No on vaikuttanu muhun ainaki tosi paljon. (naurahtaa) – – Ku muhun on vaikuttanu siinä mielessä ku meiän äiti kerto musta murrosiässä ku mul oli hirveen vaikee murrosikä, must tuntu että mun elämä meni niinku raiteilta en mä tiä onks se sen paremmin menny sen jälkeenkään mutta (naurahtaa), niinku sillee et se kerto aina vaan negatiivisia juttuja, niinku aina just semmosia juttuja niinku että, että niinku minä sain niinkun suunnilleen mielitelemällä arvosanoja, niinku hyviä arvosanoja koulussa ja, niinku jotain niinku tämmösiä, mitkä mun mielest oli niinku kielteisiä. Ja mul oli hirvee niinku, niittenki kautta semmonen niinku. Mut sit se muuttu, sit meiän piti rupes kertomaan niinku toisenlaisia juttuja sitte jossain vaiheessa. Ni sit se niinku, mä he selvästi huomasin et se jotenki huojensi mun mieltä, et just semmosia et mä olin tosi ihana lapsi ja mä olin tosi aurinkoinen lapsi ja kaikki aina tykkäs musta ja. Niinku tämmösiä juttuja (naurahtaa) mitä se ei ollu koskaan aikasemmin kertonu. Mä olin meiän mummon suosikki ja (naurahtaa), niinku jotain. Et sem, et ne kyl ne niinku mun mielestä ne vaikuttaa ihan mielettömästi. Ja just siihen et ku mä, mä en kokenu tuntevani, niinku kuuluvani meiän perheeseen, et mä koin enemmän et mä kuulun siihen [ystäväni] perheeseen (naurahtaa). Sit mun piti jotenki rakentaa se suhde niinku meiän perheeseen, et oon mä kuitenkin niinku siis biologisesti (naurahtaa) kuulun siihen. – – (H7:85)

Vaikka elämäkertomuksia rakennetaan osittain muiden kautta ja heidän avullaan, muiden tulkinnat voidaan myös jättää huomiotta. Mazzarellan (1996: 16) mukaan ”omaksi itseksi kasvamiseen kuuluu myös se, että ottaa kantaa muiden luomiin mielikuviin omasta itsestä, että päättää, mihin haluaa myöntyä ja mistä haluaa vapautua.” Aina ei pidetä tavasta, jolla läheiset rakentavat omaksi koettua menneisyyttä, puuttuvat siihen ja esittävät siitä tulkintojaan. Tällöin kerronta koetaan ärsyttävänä ja omaa yksityisyyttä ja itseyyttä loukkaavana.

Ihmiset voivat tehdä valintoja myös sen suhteen, kehen haluavat identifioitua. Toiset perheen ja suvun jäsenet koetaan sukulaissieluiksi, toisiin halutaan pikemminkin ottaa etäisyyttä. Läheisimmäksi tunnettu henkilö, samaistumisen kohde, ei välttämättä löydy ydinperheestä, vaan voi olla vaikkapa isoäiti.

- Terttu – – ja Arja kärsi siitä hiuksistaan sitte ja, siitä erilaisesta ulkonäöstään hirveen kauan ku, se oiko niitä hiuksiaan papiljotilla ja muuta – –
- Pihla Nii sitähan se aina kerto kuinka se niitä hiuksia suoristeli
- Terttu Joo, joo. Kato ku semmoneha mullaki ennen oli että mun piti ihan leikata pois ku en mä saanu suoraks sitä, silloin lapsena. Et se oli hirveen kihara. Ja sillä Sandralla oli kihara tukka et. Mä oon hirveen paljon periny siltä semmosta ku mä joskus mietin niitä kaikkia asioita ni. (Pihla: Mm) Minussa on hir, enemmän Sandraa ku äitiäni. Ritu on taas sit tullu äitiin. Sandrallahan oli paksu harmaa tukka silloin, niin kauan ku minä muistan semmonen iso nuttura täällä niskassa ja (Pihla: Mm). Muis ootsä nähny sit Sandraa, sä et oo nähny joo ollenkaan. On mulla valokuvia, mun pitää joskus näyttää sulle. Se oli hyvin persoonallinen, semmonen kauniisti vanhentunu mummo. Mitä se oli jotain 86 ku se kuoli. 86-vuotias. Yhen kerran elämässään oli sairaalassa viikon, vähän ennen sitä kuolemaansa ja, sit ku se pääs sieltä kotiin ni, muutaman päivän päästä se kuoli sitte.
(H8:28-29)

Peilattaessa omakuvaa kertomuksiin omasta ja muiden menneisyydestä, voidaan tähän valita useampiakin väyliä. Pohdittaessa itseyyttä (tällainen olen, tällainen haluaisin olla) voidaan joko luoda jatkuvuutta suhteessa menneisyyteen – tällainen olin ja olen edelleen – tai tehdä erotteluja – tällainen olin nuorempana, mutta en ole enää; se ei vaikuttanut tulevaisuuteeni. Tärkeä osa kertomuksia onkin niihin liittyvät kommentit ja arviot tapahtuman merkityksellisyydestä, vihjeet siitä kuinka kuulijan tulisi ne tulkita. Esimerkiksi seuraava vastaajan äidin suosima kertomus nuorimman veljen erilaisuudesta jo lapsena saa hänen itsensäkin hiljaisen hyväksynnän.

Meidän perheessämme on kolme lasta ja kaikki ovat poikia. Vaikka me olimme syntyneet toinen toisensa jälkeen ja meidän välissä on vain 1-1,5 v. iän ero – me olemme tosi erilaisia luonteeltamme. Minä olen lapsista nuorin ja olen vähän poikkeuksellinen – minun elämäni on tosi erilainen kun veljien elämät. Ja

sen mukaan äitini aina kertoo, että jo pienenä lapsena minulla olin vähän erikois ”kohtalo”. – – Tämä kertomus myös kerrotaan, kun minä olen siellä vieraillemassa ja se on hauska esimerkki kohtalosta veljien lapsille kun ne kysyvät: miksi setä on niin erilainen. (M6)

Useimmiten ihmisten mieliin jäävät parhaiten nimenomaan kertomukset heistä itsestään. “Eniten juttuja liikkuu varmaan minusta, tai niitä olen eniten kuullut” (N9). Tämä liittyy kertomusten omakohtaisuuteen ja tärkeyteen itsen kannalta.

Miia – – no en mie tiiä, onhan siinä se että pistää asioita niinku sanoiks ni ne jollain tavalla jo, emmie nyt osaa sanoa. No ainaki miust se on hieno tieteenki että tietyt asiat että niitä todellaki säilytetään koska, totta kai ku koko ajan mennään eteenpäin ni muistot, ne vaan yksinkertaisesti hälvenee. Että ei muista ja sitte, tieteenki niinku oma historia auttaa ymmärtämään sua ihmisenä tässä hetkessä, sen takia must on tärkeetäki että, että näitä näistä myö ollaan kauheesti puhuttu ja opittu ymmärtää, että mitä se kaikki, ja oppinu ymmärtää et minkä takia niinku tää on, meiän elämä on menny tällaseks. Ja sitte ihan niinku henkilö, niinku itemme, tietää vähä että minkä takia on tämmöne ihminen mitä (naurahten), mitä on – – että kai sitä on sen verran egoistejaki myö ollaan aina (nauraen) että, aina me halutaan jotenki vaan puhua sitte itestämme en tiiä minkä takia. Kai sitä samalla oppii ymmärtää enemmän, enemmän ja enemmän itteesä. Onhan se hauska just verrata niinku, ku me ruvetaan kertoo jotain juttuja että millä tavalla Senni muistaa sen ja millä tavalla mie muistan sen. (H5:57)

Vaikka identiteetti käsitettäisiin osittain pirstaleisena ja monikasvoisena, on ihmisille kuitenkin tärkeää tuntea omaa historiaansa, omata eräänlainen muistojen varasto, johon voi myöhempiä kokemuksia ja muistoja suhteuttaa. Lapsi kokeekin yleensä tärkeiksi tilanteet, jossa hänelle kerrotaan millainen hän oli pienenä. (Vrt. Saarenheimo 1999, luennot Joensuussa 26.11.)

– – Äitini kertomat lapsuuteeni liittyvät tarinat koen aitoina ja lämpiminä, ja vaikka en itse kaikkea muistakaan uskon tarinoihin ja haluan kuulla ne aina uudelleen ja uudelleen. Itse asiassa olen usein kysynyt äidiltä, minkälainen olin lapsena, milloin opin kävelemään, mitä tein ja sanoin jne. Olin vähän pettynytkin, kun äiti ei paljoakaan muistanut. Olen lapsista nuorin ja äidillä oli minun syntyessäni paljon kiireitä ja tekemistä. Olisin niin mielelläni kuullut, miten reagoin maailmaan, mitä sanoin, mitä tein... (N18)

Miia Mutta, mutta sitä mie oon monesti miettinyki ja se must ois niin hauska aina äidiltä yrittää saaha onkii että mil, mimmonen sit on ite ollu lapsena ku
Senni Joo
Miia mullon jotenki sellanen olematon olo välillä että (Senni: Mm), että mie, että mie en oo ollu varmaan koskaan kenenkään tiellä, mullon
Senni mullon kans
Miia semmonen olo, että mua ei varmaan oo ollu olemassakaan
Senni Mullon kanssa

Miia Ja se että mie oon ollu hirveen kiltti – – (H5:13)

Ruth Beharin mukaan elämäkerran arvo onkin siinä, että se synnyttää eräänlaisia ruumiillistuneen tiedon muotoja, jonka kautta aikuinen ”minuus” [(adult) self] voi löytää ja vahvistaa yhteyttä lapsuuden ”toiseen” [(childhood) other] (Behar 1996: 237).

Monet vastaajista ovat mieltäneet kertomukset tärkeiksi itseymmärryksen väyliksi. ”Jotkin tarinat varmaan selventävät monille myös, että ’miksi minä olen tällainen’” (N32). ”Yleensä kertomukset kertovat meidän luonteesta jotakin, jonka on voinut nähdä jo lapsena ja ne auttavat ymmärtämään kerrottavasta jotakin” (N26). Kerronnan kautta saatetaan siis päästä kohti parempaa itsetuntemusta, mutta ne auttavat myös ymmärtämään muita, tai niiden kautta voidaan luoda tiettyä kuvaa jostain ihmisestä (vrt. luku 2.5.).

– – Toisaalta tarinoiden kautta on joistakin henkilöistä muodostunut tietty kuva, vaikka kyseistä henkilöä ei olisi koskaan edes nähnyt. Äitini avomiehen ex-vaimo on eräs näitä myyttisiä tarinahahmoja. Tästä salaperäisestä Ailista tiedän hyvin paljon, erityisesti siitä kuinka hän Pekan (äidin avomies) nappasi ja kuinka heidän elämänsä oli äärimmäisen sotkuista ja omituista. Itse asiassa olen puhunut tästä Ailista jopa veljenikin kanssa, vaikka emme kumpikaan häntä tunne. Aili on ajatuksissamme huvittava kummajainen, josta puhumme kun jollakulla menee huonosti, kun jonkun asiat ovat vähän niinkuin Ailin. – – (N18)

Käsitykset ihmisistä muuttuvat usein ajan mittaan. Myös tapahtumille voidaan kertomusten kautta antaa vaihtelevia tulkintoja eri elämänvaiheissa ja tilanteissa. Näin ’materiaalisesti’ samaa tapahtumaa kuvataan usealla eri tavalla, ja se voi saada eri merkityksiä, jotka eivät mitkään ole ’vääriä’ (Langenhove & Harré 1993: 96). Wilson korostaakin sitä, että kertomuksilla ei ole tiettyjä pysyviä merkityksiä edes niiden kertojalle. Kertoja rakentaa omaa elämäänsä kertomusten kautta ja esittää sen muille. Kuulijalle kertomusten merkitys saattaa olla aivan toinen, mutta myös hänelle ne voivat toimia oman elämän jäsentelyn apuna. (Wilson 1991: 145.)

Menneisyyden kautta voidaan siis hahmottaa nykyhetkeä ja tulevaisuuttakin. Muistot ja kertomukset ovat apuna etsittäessä näkymiä moniulotteiseen todellisuuteen ja omaan tulevaan. Vaikka menneisyydestä ei voi tarkalleen ottaen vapautua, sen voi valjastaa käyttövoimaksi uudennlaisille haluille, toiveille ja suunnitelmille (Alasuutari 1989: 84).

Vierastan kuitenkin tässä yhteydessä käsitettä elämän *hallinnasta*. Elämä ei suinkaan aina ole – eikä sen pidä olla – loogista ja hallittua, ja kuten Saarenheimo kirjoittaa,

elämänhallinnan ei tarvitse koskea elämän kokonaisuutta. Hänen muisteluryhmänsä ihmisille ”ei näytä olevan tarpeellista konstruoida lineaarista, kausaalista elämänkertomusta. He kykenevät sietämään elämän sekalaisena sarjana enemmän tai vähemmän hallittuja tapahtumia ja tapahtumaketjuja ja ajoittaista kaaostakin.”

(Saarenheimo 1997: 196.) Itseyden ja koherenssin tunne voi kuitenkin syntyä ja olla olemassa ajoittaisemminkin, ja myös yksinkertainen ja mutkaton omasta elämästä tietoiseksi tuleminen voi karkottaa hämmennystä ja edesauttaa itseymmärrystä (ks. Kenyon 1994: 197, 202). Omat ja muiden hajanaisenkin kokonaisuuden muodostavat kertomukset selkeyttävät ajatuksia ja luovat minäkuvaa. Ne ovat olennainen osa kokemaamme elämää. ”Ajattelun mallien, kerronnan tapojen ja elämänselitysten osuutta siitä, mitä on ’elämä’, ei voi mitata. Todellisuutta ja sen tulkintoja ei voi kiistatta erottaa toisistaan.” (Vilkko 1997: 50.)

4.5. Perheen tuottaminen ja ylläpitäminen kertomuksilla

Muistelu on erilaista eri perheissä ja eri ajanjaksoina; toisissa kerrotaan paljon ja tasaisempaan tahtiin, toisissa kerronta on huomaamattomammassa osassa tai se keskittyy tiettyihin ajankohtiin. Tarinat saattavat elää hyvinkin kauan tai vain lyhyen hetken, ja kerronta voi keskittyä faktoihin tai olla enemmän huumoripainotteista leikinlaskua. Uskon kuitenkin, että kaikissa perheissä kerrotaan jonkinlaisia kertomuksia, vaikka sitoutuneisuus menneeseen vaihtelee sekä yksilö- että perhetasolla.

Aineistoni antaa viitteitä siitä, että vanhemmat ihmiset eivät välttämättä ole kuulleet samassa määrin kertomuksia varhaislapsuudestaan kuin nuoret; heidän vanhemmillaan ei ehkä ole ollut aikaa, mahdollisuuksia tai halua kertoa kullekin lapselle tämän ensi vaiheista. Lapsuus ja sen merkitys identiteetin kannalta on nykyään saanut entistä suuremman painoarvon (vrt. Gullestad 1996). Aikaisemmin omaelämäkerrallinen muisti saattoi tiukemmin alkaa ajasta, jonka kukin itse muistaa. Kertomukset, joita yleisemmin kerrottiin, liittyivät kenties enemmän kaukaisempaan menneisyyteen, suvun muiden jäsenten historiaan.

Samaan tapaan kuin kertomuksia käytetään yksilöllisen identiteetin ja minuuden rakennusaineina, perhekertomukset ryhmän yhteisenä kertomusvarastona myös tuottavat perhettä ja hahmottavat sen rajoja; ketkä ovat osa perhettä, mitä on me, mikä meitä yhdistää ja onko meillä jatkuvuutta eri aikaulottuvuuksissa (menneisyys, nykyi-

syys, tulevaisuus). Perhe- ja sukuhistorialla luodaan tätä jatkuvuutta: nuoret tehdään osallisiksi menneestä, ja vanhemmat tulevasta nuorempien suvun jäsenten kautta. Kertomuksilla myös luodaan ja ylläpidetään ryhmäidentiteettiä; ne vahvistavat yhteenkuuluvuuden tunnetta ja muotoilevat eri henkilöiden rooleja ryhmän sisällä. Kokemuksen tai kerronnan kautta muotoutuva osallisuus jaettuun menneisyyteen rakentaa osallisuutta nykyiseen ryhmään.

Yhdessä muistelemisessa ei välttämättä ole tärkeää jonkin tietyn tapahtuman tai tilanteen muistaminen. Muistamisen kohde voi olla myös mennyt aika sinänsä; tunne yhteisestä menneisyydestä on tärkeää (vrt. Saarenheimo 1997: 121). Tämä menneisyys rakentuu sekä yhteisten muistojen että kerronnan myötä sellaisiksi tulleiden kautta. Yksilö suhteuttaa omia muistojaan yhteisiin, ja tekee eräänlaista sovittelutyötä näiden välillä. Saarenheimo on huomannut keskusteluryhmiä tutkiessaan, että joistakin oman tarinan elementeistä saatetaan olla valmiita luopumaan, jos yhteinen tarina koetaan jollain tavalla palkitsevammaksi (Saarenheimo 1999, luennot Joensuussa 26.11).

Perheen piirissä toistuvat kertomukset luovat olemassaolollaan turvallisuutta ja jatkuvuuden tunnetta. Ne ilmentävät usein läheisyyttä, hellyyttä ja ylpeyttä perheenjäsenistä. Kerrontaa käytetään rakennettaessa perheenjäsenten luonnekuvia, yleensäkin hahmotettaessa oman perheen kuvaa. Kertomuksissa käsitellään suvun jäsenten yhteisiä piirteitä, kerrotaan selviytymisistä, nostatetaan yhteistä ”kyllä me pärjätään” henkeä. Negatiivisilla kertomuksilla taas voidaan sulkea joitakin henkilöitä suvun tai lähipiirin ulkopuolelle. Osa kertomuksista sisältää nimenomaan rajanvetoa meidän ja muiden välillä; vertailua, erilaisuuksien etsimistä ja rakentamista. Ryhmäidentiteettiä voidaan tuottaa myös mullaamalla ja heille nauramalla, vaikka nauraa voidaan toki myös itsellekin.

Muutokset perheen rakenteessa muuttavat myös kerrontaa. Sekin sopeutuu ja sopeuttaa uuteen tilanteeseen. Kerronnan kautta voidaan yhteisyyteen palata ja pitää perhettä koossa edes ideatasolla, vaikka perhe käytännössä olisi jo hajaantunut eri tahoille. Kertomukset auttavat ymmärtämään kuinka nykytilanteeseen on tultu, jäsentämään monimutkaistakin perhe-elämän verkostoa.

Uusperheiden kohdalla kertomusten merkitys saattaa jopa korostua: ihmisillä voi tällöin olla erityinen tarve vahvistaa perhettä, määritellä sen rajoja, tai jopa ratkaista riitoja

kertomusten avulla. Esimerkiksi lapsen kiintymystä voidaan tavoitella kertomalla toisesta vanhemmasta tai hänen suvustaan negatiivisia juttuja. Lienee kuitenkin perhekohtaista, onko (uus)perheiden kertomusten tarkoituksena levittää vai supistaa perherakennetta. Todennäköisesti kerronnassa elää useita kerroksia, jotka eri tavalla huomioivat perheen moninaiset ulottuvuudet.

Kerrottaessa tehdään myös tiedostettuja tai tiedostamattomia valintoja sen suhteen mistä osasta sukua kerrotaan ja minkälaisia kertomuksia. Valinnat koskevat myös kuuntelua: kenen toivotaan kertovan itselle juttuja ja ketä jaksetaan kuunnella. Kiinnostukseen vaikuttaa se, kehen halutaan identifioitua ja kenet halutaan osaksi läheistä perhepiiriä. Kullakin perhe ja suku voi omassa mielessä jakaantua eräänlaisiin pää- ja sivuhenkilöihin ihmisten toisiinsa tunteman läheisyyden mukaan, ja tässä asetelmassa voi ajan mittaan tapahtua muutoksia (vrt. Goodwin 1994: 38-39).

Monesti ihmisillä onkin erityisen läheiset välit nimenomaan tiettyyn osaan sukua. Esimerkiksi toisen vanhemman varhainen kuolema voi vaikuttaa siihen, ettei tämän puolen tarinoita kuulla juuri lainkaan. Usein periaatteelliset mahdollisuudet kuulla suvun eri puolten tarinoita ovat samat, mutta jonkun sukuhaaran kertomukset nousevat silti tärkeimpään asemaan. Esim. Eeva Peltonen (1997a: 106) on kirjoittanut tietävänsä äitinsä lapsuudesta ja haaveista huomattavasti enemmän kuin isän. Tilanne on samanlainen myös omalla kohdallani.

Jotkut perheen perinteet eivät ole saaneet sanallista muotoa, mutta jatkavat silti kulkuun sukupolvelta toiselle. Nämä asiat siirtyvät ikään kuin itsestään; kun omassa lapsuudenkodissa asiat on tehty tietyllä tavalla, tätä tapaa pidetään myöhemminkin kyseenalaistamattomana, luonnollisena. Esimerkiksi tietyt ruoat halutaan tehdä niin kuin ne on aina kotona tehty, muutoin ne eivät maistu yhtä hyvältä. Nuoret parit voivat kinastella yllättävän paljon vaikkapa siitä, mitä jouluna *kuuluu* syödä ja mihin aikaan, missä vaiheessa joulupukki tulee (jos on tullakseen) ja mihin aikaan mennään saunaan. Mazzarella on kirjoittanut miehensä hämmästyttävästä välinpitämättömyydestä hänen itsestäänselvinä pitämiään sunnuntaikävelyitä kohtaan:

Mentyäni naimisiin totesin ällistyneen hämmästyneenä, ettei miestäni tippaakaan kiinnostanut lähteä sunnuntaikävelylle. Minun vanhempani olivat aina käyneet sunnuntaikävelyllä. Minä luulin että sunnuntaikävelyt vääjäämättä kuuluvat avioliittoon, kotielämään. (Mazzarella 1995: 57)

Perheen piirissä on asioita, joista ei puhuta, mutta niihin liittyvät tiedot ja tunteet kuitenkin välittyvät muille. Katarina Eskola on artikkelissaan (1997) käsitellyt äidin kuolemaa ja siihen liittyviä suruntunteita, joista suvussa on vain harvoin puhuttu ääneen. Eskolan mukaan myös vaietut, salatut tai mykistetyt tarinat vaikuttavat suvun jäsenten ajatuksiin ja toimintaan. ”Kertomattomatkin kertomukset ovat läsnä ja vaikuttavat piilotetuinkin. Suvun eetos säilyy ja välittyy niissä ja niiden kautta.” (Eskola 1997: 81.) Samantapaisia huomioita on tehnyt John Byng-Hall (perhe)terapeutina toimiessaan. Salassa pidettyjen tarinoiden mielikuvasto voi olla niin voimakas, että perheenjäsenet alkavat toteuttaa niitä uudelleen vaikenemisesta huolimatta (Byng-Hall & Thompson 1990: 223).

Monissa suvuissa ylläpidetään arvostuksia ja toistetaan kertomuksia, jotka toimivat sukupolvesta toiseen suhteutuspintana, johon suvun jäsenet vertaavat omia ratkaisujaan. Kertomukset jättävät jälkensä suvun jäsenten reagointi- ja tulkintatapoihin. (Eskola 1997: 62.) Vaikutus on olemassa vaikka yksilö tietoisesti haluaisi toimia vastakkaisella tavalla: oma perhe jatkaa olemassaoloaan taustalla. Omia ratkaisuja ja toisia perheitä peilataan aina lapsuusperheeseen.

Byng-Hall on todennut, että lapsuudessa kerrotut kertomukset tuntuvat niin voimakailta totuuksilta, että niiden muuttamisella olisi varsin syvällisiä seurauksia: ”Minun pitäisi muuttaa kuva itsestäni ja perheestäni” (Byng-Hall & Thompson 1990: 217). Tarvittaessa kertomuksia voidaankin nimenomaan pyrkiä muuttamaan: jos kertomuksilla on lamaannuttava, negatiivinen vaikutus, niitä voidaan muokata uuteen uskoon, ja tätä kautta vaikuttaa koettuun todellisuuteen (vrt. Byng-Hall & Thompson 1990: 224).

4.6. Muistin merkittävyys – häilyvä ja elävä mennyt aika

Muistaminen ja kertominen nivoutuvat prosesseina tiiviisti yhteen ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Joskus näitä onkin vaikea erottaa: mikä on kokemusta, mikä muistoa, mikä omaa tai toiselta kuultua kertomusta siitä.

Emmehän me ylipäätään voi kertoa mitään muistoa – ainakaan kertoa sitä usein – ilman että se kuluu, ilman että ennen pitkää huomaamme, että itse asiassa muistamme vain oman kertomuksemme ja että alkuperäinen kokemus on luisunut syrjään. Niin, joskus voimme alkaa ihmetellä, onko tuota alkuperäistä kokemusta koskaan ollutkaan. Jos on huolissaan muistojensa aitoudesta, ei pidä kirjoittaa omaelämäkertaa. Jos on huolissaan muistojensa aitoudesta on ehkä loppujen lopuksi viisainta pitää muistot kokonaan itsellään? (Mazzarella 1995: 49-50.)

Harva kuitenkaan tietoisesti valitsee muistojen säilyttämisen yksin itsellään ja itseään varten tarkoituksenaan vaalia niiden oletettua aitoutta. Juuri kerronnan avulla ihmiset tekevät itseään näkyväksi sekä itselleen että muille. Pukiessamme ajatuksemme ja muistomme sanoiksi ne saavat konkreettisemmän muodon ja mahdollisesti muiden hyväksynnän. Muistot ja kokemukset muuttuvat todellisemmiksi kerronnan kautta.

Muisti onkin diskursiivisessa psykologiassa nähty läpikotaisin vuorovaikutuksellisenä toimintana. Aina kun ajattelemme menneisyyttä, sitä jäsennetään dialogina joidenkin ihmisten kanssa, ja tässä keskustelussa tuotetaan, ylläpidetään, puolustetaan, kyseenalaistetaan tai kumotaan erilaisia versioita menneisyyden tapahtumista. (Saarenheimo 1997: 68.) Kertomusten kerronta ei siis ole niinkään tapahtumien peräkkäin asetelua vaan menneisyyden aktiivista työstämistä (ks. Komulainen 1998: 158). Myös muisti mukautuu tulkintaan (vrt. Fentress & Wickham 1992: 35).

Perhekertomusten kohdalla tulee selkeästi esiin muistojen tuottaminen ja muokkaaminen perheenjäsenten välisissä keskusteluissa. Toisten muistot vahvistavat tai kumoavat asiat, joihin liittyvät muistikuvat ovat itsellä hämäriä. Ilman tätä vahvistusta muistot voivat ajan myötä lipua kauemmaksi ja tuntua epätodellisemmilta. Kerronnan kautta osaksi omaa muistiamme tuodaan myös ihmiset ja tapahtumat, joista meillä ei ole henkilökohtaisia kokemuksia tai mielikuvia.

Mielestäni hedelmällisin, aidoin ja rikkain kertomistilanne syntyy yhteisten kokemusten ja muistojen ympärille. – – Yhteiset ’kokemukset’ ja muistot ovat voineet syntyä ed. kertomistilanteen myötä. Esim. mummin kertomat sota-ajan muistot ovat pikkuhiljaa tulleet ’minun muistoikseni’. (N21)

Aino Sinnemäen mukaan kuvakulttuurilla ja –järjestelmillä ylipäättänsä ja erityisesti valokuvalla on tässä muistojen jakamisen prosessissa merkittävä osuus. (Sinnemäki 1997: 246-247.) Myös haastateltavani ovat huomanneet valokuvien yhteydessä kerrottuja kertomuksien luoman kokemuksen illuusion: ”Usein ku katselee valokuvasta tai kuulee vanhempien puhuvan ni, pitää omina muistonaan sit – –” (H3:12).

Toisinaan raja omien muistojemme ja toisten kertomusten välillä on hyvin häilyvä – koettu ja kerrottu kytkeytyvät tiiviisti yhteen. Alunperin toisen kertomana kuultu tapaus voi alkaa huomaamatta tuntumaan aivan kuin omalta muistolta.

– – Eräs tarina jota en millään olisi muistanut, saati uskonut, että olisin sanonut kuvatun kaltaista (siskoni muisti minun erehdyksessä pyytäneen kiinalaisia lak-

ritsoita kioskilta ennen teatteriin tai elokuvaan menoa, kun tarkoitus oli pyytää englannin lakritsaa). Nyt kun olen tarpeeksi pitkään totutellut juttuun, se alkaa tuntua mahdolliselta. Aivan kun muistaisin taas tuon puolipilvisen kevättalven päivän. Ainakin muistan mikä kioski se oli missä tämä tapahtui. (N17)

Toisaalta on kyse myös siitä, miten muisti tulkitaan: voiko sanoa muistavansa asioita, joita ei ole kokenut. Peltonen kirjoittaa artikkelissaan muistojen ja muistien sodasta lähtevänsä siitä, että ”meillä sotia kokemattomillakin, jopa sotien aikaan syntymättömilläkin voi olla ja on sotiin liittyvä(ä) muisti(a)” (Peltonen 1997b: 91). Mazzarella kertookin olevansa aivan varma, että muistaa sotavuosien ilmahälytykset: ”eikä kukaan koko maailmassa saisi minua uskomaan ettei se ole totta, ellen olisi syntynyt vasta sodan päätyttyä” (Mazzarella 1995: 20). Hän lainaa myös kirjailija Ulla-Lena Lundbergiä, joka kertoo saaneensa virikkeitä historiallisiin romaaneihinsa istuessaan viisivuotiaana isoäitinsä kahvipöydän alla kuuntelemassa aikuisten juttelua: ”Minulla on henkilökohtaista muistitietoa, joka on peräisin hyvän matkaa 1800-luvun puolelta, yksinkertaisesti siksi, että niin pienelle ei kukaan ollut vielä sanonut, että ihminen voi muistaa vain sellaista mitä on itse kokenut” (Mazzarella 1995: 19).

Eräässä haastattelussa keskustellaan vanhempien kertomisen vaikutuksesta muistoihin ja siitä, missä vaiheessa yleensä on mahdollista alkaa muistamaan itse koettuja asioita.

- Isä   Sellasia muistoja joillakin varmaan on että ne muistaa sen perusteella että vanhemmat on kertonu että sie teit sitä ja sitä. Miulla on ainaki omat muistot nii hatarat et tuota, millon lieneekään ensimmäiset omat muistot. Todella että sitä on sitten vaan kerrottu et tuota sie teit sitä taikka sie sanoit tätä.
- Julia   Mut mummihan muisti kyllä paljon ja kerto paljon ja.
- Isä   Nii
- Äiti   Nii et ne on varmasti sulla paljon sitten semmosia ni jääny niistä mieleen että oot kuullu niitä vähän vanhempana.
- Julia   Kyl miullon kans
- Isä   Mie aina vähän epäilen sitten teitä toisiaki ku työ muistelette niitä (naurua)
- neljä ja viis vuotiaina tapahtuneita tapahtumia juu mie muistan sen että ku miullei oo mittään muistikuvaa neljä-viis-vuotiaana
- Julia   Kyllä jotkut asiat voi muistaa – –
- (H9:24)

Itselläni ensimmäiset ”varmat” muistot liittyvät verrattain myöhäiseen eli päiväkotiaikaan. Tosin minulla on mielikuva makaamisesta lastenvaunuissa puun alla lehtiä ja niiden välistä pilkottavaa taivasta katsellen, mutta uskon tämän olevan pikemminkin jostain luettu tai kuviteltu tunnelmakuvaus kuin todellinen muisto. Useimmista mielesäni olevista lapsuuden tapahtumista on itse asiassa jälkikäteen todella vaikea sanoa,

muistanko itse kyseisen hetken, vai muistanko ja kuvittelenko tapahtuman siihen liittyvän kerronnan kautta.

Muistin moninaisuus tuli monella tapaa esille vertaillessani minun ja siskoni vastauksia ja haastatellessani siskojani, äitiäni ja mummoani. Olen lisäksi pyytänyt kumpaakin siskoani ja äitiäni lukemaan siskoni ja minun kirjalliset vastaukset, ja kertomaan mitkä kertomuksista he muistavat kuulleen. Huomasin kirjoittaessani muistavani lapsuudesta parhaiten kertomuksia, joissa olin itse pääosassa. Muistakin kertomuksista minulla oli mielikuvia, mutta huomattavasti hämärämpiä. Ja siskoni kirjoittamat kertomukset lapsuuden ajastamme kertoivat vain hänestä itsestään. Joitakin ylös laittamiani kertomuksia lapsuuden touhuistani siskoni eivät muista edes kuullensa. Olemme voineet kuulla hieman erilaista kertomusvalikoimaa, niin kuin eräs toinen vastaaja epäili oman perheensä kohdalla tapahtuneen. Joitakin kertomuksia kerrotaankin eniten juuri kertomuksen päähenkilölle tai tilanteissa, joissa hän on läsnä. Meidän perheessämme on myös joitakin kertomuksia, joita nuorin siskomme ei ollut lainkaan kuullut. Kenties siksi, että ne liittyivät aikaan, jolloin hän ei ollut vielä syntynyt. Jotkut kertomuksista taas ovat sisarten keskisiä muisteluja.

Yleensä ottaen ihmiset muistavat parhaiten juuri heihin itseensä liittyvät kertomukset. Kirjallisesti kyselyyni vastanneiden kertomuksista 35% kertoi heistä itsestään, 13% heidän sisaruksistaan ja 22% heidän vanhemmistaan. Kertomukset omasta itsestämme painuvat helpoiten mieleemme ja muistamme ne kaikkein yksityiskohtaisemmin. ”Ei [ole] ketään tiettyä josta kerrotaisin enemmän [kertomuksia], kyllä kaikki saa siitä osansa. Tietysti muistan vain itseeni liittyvät” (M4). Kaukaisista sukulaisista on vaikea muistaa kertomuksia, koska niissä on vähemmän kiinnekohtia omaan todellisuuteemme. Kertomalla itsestämme pääsemme myös hetkeksi huomion keskipisteeksi ja tunnemme itsemme tärkeiksi (Dégh 1985: 105); ehkä koemme olevamme oman elämämme sankareita.

Joissakin aineistoni kertomuksissa herätti huomiota yksityiskohtien tarkkuus ja niiden merkityksellisinä esiin tuominen. Nämä olivat yleensä henkilökohtaisia muistoja, joiden tapahtumia kertojat varmaankin elivät uudestaan mielissään. Kuvauksissa ovat läsnä myös tilanteisiin liittyvät mietteet ja tunteet. Yksityiskohtien muistelu tuo ajassa kauemmaksi siirtyneen tapahtuman taas lähemmäksi kertojaa, ja saattaa toimia muistikuvan totuudenmukaisuuden vahvistajana.

Eräissä haastattelussa lapsen ensimmäistä purukuminostosmatkaa muisteltaessa tärkeää osaa näyttelee nimenomaan purkkapaketin tarkka kuvaus: nelionmuotoiset purukumit oli pakattu kahden tyynyn pakkauksiin. Yleensä pakkauksen purkat olivat erivärisiä (vaaleanpunaisia, vihreitä ja keltaisia), ja tämä paketti maksoi 20 penniä (H9:26). Tämä kuvaus tuo muistoja mieleen myös muille saman purukumiajan eläneille. Kuulijan kannalta yksityiskohdat eivät kuitenkaan aina ole tärkeitä. Jos ne eivät palauta hänelle omia muistoja mieleen, hän ei välttämättä välitä siitä, oliko päähenkilöllä päällään tummansininen vakosamettimekko vai kukallinen kellohame. Kertojalle yksityiskohdan mieleenpalauttaminen tuottaa kuitenkin mielihyvää. Se auttaa rakentamaan elävämpää kuvaa menneestä (vrt. Saarenheimo 1997: 175), tuo mieleen poismenneet hetket, ihmiset ja tunteet.

Toisaalta kerronnassa myös unohdetaan ja sekoitetaan paljon yksityiskohtia, ihmisiä ja paikkoja. Aineistossani on lukemattomia esimerkkejä siitä, kuinka eri perheenjäsenet muistavat asioita hieman eri tavalla. Jopa vanhempien mielissä lapset menevät yllättävän helposti sekaisin – kenelle mikin tapaus nyt sattuikaan...

Äidillä oli oma kertomusrepertuaarinsa, minulla ja [siskollani] omamme, joka oli meillä osin yhteinen. Aina emme muistaneet, kummalle kertomuksen tapaus loppujen lopuksi oli edes sattunut. Äitikin sotki monta kertaa meidät omissa kertomuksissaan. – – Loppujen lopuksi ei minulle ja siskolleni ole aina niin väliä, jos meidät kertomuksissa sotketaan; huomautamme asiasta ja kertomus jatkuu. Suorat asiavirheet tietysti ärsyttävät. (N30)

Vertailllessani omia kertomuksiani ja äitini kommentteja niihin, tuli selkeästi esiin ”selkeiden” muistikuvien pettävyys ja suhteellisuus. Monessa tapauksessa sotken itselleni ja siskolleni tapahtuneet asiat: luulen tehneeni juttuja, jotka ovat itse asiassa siskoni tekosia ja päinvastoin. Useat lapsuuteeni liittyvistä kertomuksista olen alunperin kuullut juuri äidiltäni. Yllättäen hän ei muistanut ollenkaan muutamaa kertomusta, joista olen hyvin varma, että juuri hän on ne minulle kertonut.

Pihla – – no sit mie muistan sen et sie oot kertonu sellasta et ku teille tuli jotain vieraita ja mie olin niinku muutaman vuoden ehkä tai alle, ja sit et ku mie sitä lintuu niinku osotin ja sanoin että, et tota et ”vittu lentää”

(hiljaisuus)

Äiti Mä muistan jotakin sellasta mut mä en muista sit, se on et, kenen se oli ja miten mut, en mä muista sitä enää. Et osahan on semmosii kertomuksii mitä, mitä säkin oot tos puhunu mitä mä en, en mä oo muistanukaan enää aikoihin.

Pihla Mm. Mulle taas ne on jotenki jääny mieleen

Äiti Joo, niin varmasti joo. En mä sitä muista. Että miten se niinku oikeesti meni. Oliko se tosiaan noin.
(H1:134)

Eräaseen kertomukseen äidin kokemuksista olen lisännyt oman sanontani, jonka äiti koki itselleen täysin vieraaksi. Joskus taas olen suvereenisti yhdistellyt useampia äidin kertomia juttuja uudenlaisiksi kokonaisuuksiksi. Itse en näitä muutoksia huomaa. Meidän lasten iäkiä ja tapausten tarkkoja ajankohtia on minusta erityisen vaikea muistaa.

Samantapaista ajoittamisen ja paikantamisen ongelmallisuutta tulee esiin myös muissa vastauksissa ja haastatteluissa. Muisteltaessa samaa kertomusta mummosta, tämä saattaa kertojien mielissä olla tapahtumahetkellä 5-6 tai 8-9 -vuotias (N21:10, H9:79). Kerrontatilanteisiin liittyikin usein neuvottelua päähenkilöiden i'istä, tapahtumapaikoista ja -hetkistä.

Äiti No työ ootte varmaan sen kertonukkin. Mutta seki oli nii semmonen spontaani tilanne että se oli sinänsä huvittava et tuota. Oltiin Tampereella isän

Julia Tädin

Äiti Tädin luona siellä ja tuota, meillä oli tarkoitus sitte lähtee vielä käymään isän serkun luona sinä iltana kylässä ja lapset vähän söi siinä iltapalaa ennen lähtöä ettei nyt heti oo kylässä nälkä sitten toisessa paikkaa ni. Tanja tietysti vähän hitaasti siinä söi sitä voileipää ni mie sit hoppuuttelin no, syöhän nyt äkkiä se, eiku pistä se leipä äkkiä poskeen että jou'utaan lähtemään. (Läpsäyttää poskeensa) Tähänkö poskeen?

(naurua)

Oli semmonen vähän, yli kaks vuotias.

(naurua)

Tanja Niin vähänkö?

Äiti Niin vähän

Tanja Ku mie oon aivan varma et mie muistan et mie istuin tuossa jääkaapin eessä korkeella jakkaralla ja tälvään sen leivän..

Julia Ei myö täällä, ei se oo täällä, se on Tampereella

Äiti Ei, se on Tampereella

Julia Mie muistan, mie olin siinä paikan päällä kanssa kyllä sillon

Äiti Et tuota, mulle jäi se kyllä ihan hyvin mieleen, et se oli, siitä sen huomaa että lapsille täytys puhua sillä tavalla kun tarkoittaa.

(H9:23)

Tyttäret ovat myös kirjallisissa vastauksissaan kertoneet samasta tapahtumasta. Jutun ydinkohdat säilyvät samoina, mutta juonen kannalta merkityksettömämmät yksityiskohdat ovat alttiita muutoksille.

– – Olimme kylässä (minä tosin muistan tapauksen niin, että olimme olleet kotona omassa keittiössä, mutta äitini todistaa, että olimme kylässä, ja siksi ta-

paus oli merkittävämpi), vetkuttelin kai äitini mielestä *iltapalan kanssa* liian kauan ja minun olisi täytynyt joutua jo nukkumaan. – – (N17)

Pikkusiskoni Tanja oli 2-vuotias, kun perheemme oli yö-kylässä isäni tädin luona Tampereella. *Ennen Särkännimeen lähtöä* söimme leipää” – – (N21:12).

Joskus muistoja ja kertomuksia menneestä pyritään muuttamaan tahallisesti. Yleensä tämä ilmenee liioitteluna, jolla korostetaan tapahtumien merkityksellisyyttä tai erikoisuutta tavalla tai toisella. Kertoja voi myös muuttaa tarinaansa sen mukaan, miten olisi *toivonut* asioiden tapahtuneen. ” – – Jossain ’suuressa’ tapahtumassa, josta kerrotaan, saatettiin nuorempana väittää olleensa mukana, vaikei se ehkä totta ollutkaan” (M9).

Yleensä kaikkein helpoimmin muistetaan toistuvia prosesseja – kuinka ”aina” tehtiin jotakin tai kuinka joku ”aina” sanoi tietyn asian. Kuitenkin myös jotkut voimakkaita tunteita herättäneet yksittäiset tapahtumat voivat jäädä lähtemättömästi mieleen (vrt. Peltonen 1996: 24). Hajujen tai tuoksujen mieleen tuovat muistot ja viitteet niistä saattavat olla hyvinkin voimakkaita (tutut tuoksut tunnistetaan), mutta näitä usein henkilökohtaisia tuntemuksia ja muistoja voi olla vaikea pukea sanoiksi ja jakaa muiden kanssa.

Kertomusten merkitysten kannalta katsottuna totuudenmukaisuudella ja muistojen tarkkuudella ei yleensä ole suurta merkitystä. Kyse on asioista, joita ei voi mitata objektiivisesti: ihmiset kertovat elämästään, siitä mikä on heille arvokasta (ks. Benmayor, Vázquez, Juarbe & Alvarez 1987: 198). Kertomukset voivat olla kertojalle tosia olematta sitä ”objektiiviselta” kannalta katsottuna. Gullestadin mukaan fakta-fiktio dikotomia onkin mahdollista sivuuttaa, koska muisto voi olla epäautenttinen yhdestä ja autenttinen toisesta analyttisestä näkökulmasta katsottuna (Gullestad 1996: 33).

Näin ajateltuna muistot eivät siis ole kopioita aiemmin koetuista tilanteista, ja yhden totuuden sijasta on olemassa useita totuuksia. Merkityksellistä ei olekaan se, mitä ihmiset muistavat tai unohtavat, vaan miten he tietyissä tilanteissa käyttävät eri asioita osana henkilökohtaista kerrontaansa (Langenhove & Harré 1993: 96). ”Se mikä meissä ja muistoissamme on jatkuvaa, eivät ole samanlaisina säilyvät yksittäiset mielikuvat. Pysyvää on niiden toistuva uudelleen kokeminen ja rekonstruointi” (Vilkkö 1997: 47). Tärkeää on menneisyys sinänsä – sekä yhteinen että kunkin oma – ja sen kokeminen kokonaisuutena, jolloin pienet asiat joko menettävät merkitystään tai nousevat hämmästyttävän keskeiseen osaan.

Muistamisen prosessissa on usein korostettu kykyä unohtaa, valita ja hylätä kokemusten tulvasta muistettava ja kerrottava (ks. esim. Peltonen 1996: 24). Tällöin muistaminen tai unohtaminen voitaisiin ikään kuin valita. Menneeseen paneutuminen voi olla myös elämänvaihekysymys; kiinnostus muistelemiseen voi kohota esimerkiksi iän myötä. Bruce Ross on huomauttanut, että lapset ovat tulevaisuusorientoituneita: vaikka heillä voi olla lukuisia henkilökohtaisia muistoja, he eivät ole valinneet muistamista samalla tavalla kuin aikuiset. Jotkut lapselle yhdentekevistä muistoista saattavat kuitenkin tulla ihmiselle tärkeiksi myöhemmin elämässä. (Ross 1991: 196.)

Jotkut haastateltavistani kertovat valinneensa muistamisesta tai pikemminkin muistelemisesta kieltäytymisen. ”Ihminen ilmeisesti haluaa muistaa vaan ne hauskat asiat ja mukavat asiat – ja unohtaa sitte ne ikävät asiat” (H3:39). Myös mummoni mukaan pitäisi ainakin yrittää muistella lähinnä hyviä asioita. ”Ja must tuntuu et ihmisellä on semmonen valikoiva muisti et se, on määrättyjä asioita mitä se ei halua muistaa. – Sit joku, jostaki ne pulpahtaa sit joskus aina esille. Tahdosta huolimatta.” (H8:56) Jotkut tapahtumahetkellä nololta tai vaikealta tuntuvat asiat voidaan myöhemmin pukea tarinan muotoon ja nauraa niille, mutta kuten Mazzarella huomauttaa, joitakin todella vaikeita asioita emme kerro kenellekään. ”Pahimmassa tapauksessa emme jaksa kertoa niitä edes itsellemme.” (Mazzarella 1995: 44.) Psykologisessa mielessä kyse on tällöin muistojen torjumisesta ja muistamisesta kieltäytymisestä.

Muistaminen tai muistamisesta kieltäytyminen ei olekaan aina tahdonalaista, vaan se voi yhtä lailla tapahtua huomaamatta, alitajuisesti. On myös aste-eroja totaalisen muistojen torjumisen ja valikoivan välinpitämättömyyden välillä (ks. Ross 1991: 212). Esimerkiksi tietyt aikakaudet elämästä jäävät kuin luonnostaan muistelussa vähemmälle huomiolle. Keski-ikästä kerrotaan huomattavasti vähemmän kuin lapsuudesta. Kenties tuohon vaiheeseen liittyy enemmänkin mahdollisten omien lasten tarkkailu ja heidän tekemisistään kertominen.

Tarkasteltaessa ihmisten muistamia asioita, huomio kiinnittyy myös äkkiseltään katsottuna merkityksettömien tapahtumien jäämiseen mieleemme. Virtanen on huomannut, että vaikka kertomuksilla etsitään kokemukselle mielekkyyttä ja suoritetaan valintaa muistamisen ja unohtamisen välillä, tämä ei välttämättä merkitse että ihmisen mieleen jäisivät koko elämälle suuntaa antavat, merkittävimmät tapaukset – vaikka

näinkin voi käydä. ”Ihminen näyttää usein unohtavan tavattoman tärkeitä asioita ja muistavan varsin merkillisiä yksityiskohtia.” (Virtanen 1982: 177.) ” – – On monia tärkeitä asioita, joita muisti ei päästä ulos juuri niiden tärkeyden vuoksi; toisaalta on asioita, joita muistetaan mutta niitä ei pidetä tärkeinä, vaikka ne todellisuudessa olisivatkin tärkeitä” (Roos & Vilkkonen 1980: 67). Myös perhekertomusten aineksiksi päätyy merkityksettömiltä vaikuttavia tapahtumia. Finneganin mukaan tapaukset saavuttavat kuitenkin kerronnan myötä symbolista syvyyttä (Finnegan 1994: 117) ja tulevat näin uudella tavalla kertojille ja kuulijoille merkityksellisiksi.

5. LOPUKSI

Muistelu ja perhekerronta ovat useille tuttuja, mutta arkikielessä ei perhekertomuskäsitettä tunneta. Sen sijaan puhutaan jutuista, tarinoista, muistamisesta ja muistelusta. Kuten Saarenheimo on huomauttanut, muistelu on osa tavallista arkielämäämme, eikä siihen useinkaan erityisesti ryhdytä. ”Se on pikemminkin luonnollinen ajattelun, mielikuvituksen ja puheen elementti.” (Saarenheimo 1997: 23.) Osalle kyselyyni vastaajista kertomukset ovatkin vain ”kuuluneet asiaan”, eivätkä he aikaisemmin ole pohtineet niiden olemassaoloa sen kummemmin. Nekään vastaajat, jotka ovat tiedostaneet kertomusten olemassaolon ja mahdollisesti pohtineet niiden merkitystä omalle perheelleen, eivät yleensä ole mieltäneet kertomuksia erilliseksi kerronnan tai sisällön kategoriaksi tai edes perhehistoriaksi. ”Puhtaiden” kertomusperinteen lajien erottaminen toisistaan on yleensäkin mahdotonta, ja kuten Stahl sanoo, lähilajien erottaminen on joskus myös turhaa (Stahl 1989: 13). Perhekertomukset ovat lähellä muistelua ja kokemuksekerrontaa, ja elämänhistoriallisissa haastatteluisissa esille tuleva aineisto koostuu yleensä erilaisista persoonallisista kertomuksista (ks. Hyry 1995: 6).

Tarinat ja muistelu niveltyvät arkisessa keskustelussa tiukasti toisiinsa; vakiintuneet kertomukset, erilaisten tilanteiden ja entisaikojen yleinen muistelu sekä lyhyet viittaukset tapahtumiin vuorottelevat puheenvuoroissa joustavasti. Ulkopuolisen on joskus vaikea sanoa, mitkä kertomuksista ovat usein toistettuja ja perheen jäsenten mieliin jollakin tavoin koodiutuneita. Taajan frekvenssin kertomuksissakin on aste-eroja sen mukaan, miten usein niitä toistetaan ja miten hyvin ne jäävät ihmisten mieliin. Jonkun kertojan repertuaariin vakiintuneita kertomuksia voi olla muiden vaikea toistaa, vaikka ne olisivat heille hyvinkin tuttuja.

Vakiintuneen kerronnan ja yleisemmän muistelun erottamisen tekee vaikeaksi myös se, että muistoillakin on tapana ajan myötä kaavamaistua (Brandes 1975: 15). En ole tutkimuksessani ottanut näiden erottelemista tavoitteekseni, vaan tarkastelen perheen piirissä tapahtuvaa muistelua laajassa kontekstissa. Kerronnallinen todellisuus asettuu vaikeasti luokiteltavaksi, eikä tämä luokittelu ole ensiarvoista kerronnan elämän ja merkitysten kannalta. Kuten Lauri Honko (1980: 25) toteaa, perinnettä käyttävät ihmiset eivät ole kiinnostuneita lajeista vaan viesteistä. Perhekerronta ei oikeastaan ole kerronnan laji lainkaan perinteisessä mielessä, ja perheen piirissä tapahtuvaa monimuotoista muistelua ja merkityksenantoa tarkastelemalla voidaan asettaa kyseenalaiseksi nämä rajanvedot yleisemminkin. Tavoitteenani ei ole ollut määritellä perhekerronnalle rajoja, vaan ymmärtää sitä todellisuutta, johon tämä kerronta kuuluu, ja josta se saa merkityksensä.

Saarenheimon mukaan nykyisin ajatellaan turhan usein, että elämän jäsentäminen on narratiivista, kokonaisten tarinoiden kertomista. Hänen mielestään pitäisi huomioida myös rytminen, toistava muistelun tapa. Muistelu koostuu vain osittain ns. Hyvämuotoisista tarinoista, joilla on selkeä rakenne, jotka ovat usein kerrottuja ja tässä mielessä rituaalinomaisia. Kaikki tarinat eivät ole valmiiksi hahmottuneita, vaan ovat vasta hakemassa muotoaan. (Saarenheimo 1999, luennot Joensuussa 26.11.) Perhekerronnalle on tyypillistä nimenomaan kaavamaistuneiden tarinoiden ja yleisemmän muistelun eläminen rinnakkain ja limittäin.

Omiin kokemuksiin pohjautuva kerronta on hyvin yleistä. Perinteisenkin kertomusperinteen tutkijat ovat huomanneet ihmisten mieltymyksen kertoa paitsi omista kokemuksistaan myös muista teemoista oman elämänsä kautta (Bennett 1985: 87; Dobos 1978: 170-172; Hyry 1995: 1). Nykykertojalle oma tai tuttavan kokemus onkin luonnollinen lähtökohta kerronnalle (vrt. Holbek 1990: 108). Kertomukset pohjautuvat kuitenkin paitsi elettyyn elämään, myös kulttuurin käsitteisiin ja odotuksiin mm. siitä, millainen on hyvä elämä ja millainen on hyvä tarina. Dégh on huomauttanut, että kokemuskertomusten kerronta on sosiaalinen tapahtuma, jolla on omat sääntönsä ja strategiansa. Kerrontatavan täytyy pysyä paikallisen etiketin ja tradition muovaaman viitteellisen kehyksen rajoissa”. (Dégh 1985: 104.)

Perhekerronta antaa tilaa myös arkipäiväiselle muistelulle, eikä sen puitteissa olla niin kriittisiä arvioimaan kerronnan yleistä kiinnostavuutta. Perhekertomusten kohdalla käsite ”kerronnan arvoinen” onkin hieman mutkikas, koska kerrottu tapahtuma sinänsä saattaa tuntua kovin merkityksettömältä etenkin ulkopuolisen silmissä. Kyse on kuitenkin myös siitä, minkä kertojat ja kuulijat (yhdessä) kokevat tärkeäksi. Boatrightin mukaan kertomusten syntyminen ja elämisen edellytys onkin nimenomaan se, että ne tyydyttävät kerronnan osapuolten emotionaalisia tarpeita (Boatright 1958: 2).

Perhekertomukset aktuaalistuvat moninaisissa tilanteissa niin arjessa kuin juhlassakin; vanhemmat kertovat lapsilleen ja toisilleen, isovanhemmat lapsenlapsilleen, sisarukset keskenään ja toisinaan kertomusten pariin ajaudutaan isommalla porukalla. Kerrontaryhmien ohella myös kerronnan funktiot vaihtelevat. Perhekerronnan muodot ovat erilaisia eri näkökulmista – paikasta, ajasta, tilanteesta – tarkasteltuna. Voidaankin puhua eräänlaisesta kerronnan kaleidoskoopista, jonka kuviot ovat jatkuvassa liikkeessä.

Samaan tapaan vaihtelee myös perheen ja suvun merkitys, sekä se mitä suvuksi ja perheeksi kulloinkin mielletään. Aineistossani tulee esiin nykyisen perhekerronnan keskittyminen ydinperheeseen. Perhepiirin pienentyessä se ei kuitenkaan menetä merkitystään, vaan kaikkein läheisimpien arvo korostuu. ”– – Ehkä juuri suvun puutteen vuoksi koen perheeni: äidin, veljen ja siskon tärkeäksi. – – Kyllä iän myötä perheen arvostus on voimistunut ja tuntuu hyvältä, että vaikka ei ole sukua, on lähellä oma pieni, mutta rakas perhe – –” (N18). Vaikka elämme yksilöä ja yksilöllisyyttä korostavassa maailmassa, monentyyppiset ja muuttuvat perhesiteet ovat edelleen tärkeä osa meitä, identiteettiämme ja kuulumistamme johonkin jatkumoon.

Perhekerronta on yksi keino ilmentää ja ylläpitää yhteisyyden tunnetta. ”Silloin tuntee yhteyttä sukuun ja perheeseen kun heistä eli meistä kerrotaan juttua ja tutut ovat pääosissa” (N7). Toisaalta kerronnan tai sen vähäisyyden kautta voi tulla ilmi myös yhteisten tekijöiden vähäisyys tai puuttuminen kokonaan. ”Perhepiirissä on eniten kertomuksia kanarialinnuistamme, koska muita yhdistäviä asioita ei ole” (N13).

Useimmiten perhe toimii eräänlaisena taustajoukkona, jonka merkitys aktuaalistuu ja korostuu ajoittain, erityisesti kriisi- tai muutostilanteissa ja joissakin elämänvaiheissa.

Tavallisissa oloissa perheen arvo ja oma historia on huomaamattomammassa roolissa, vaikka tieto sen olemassaolosta, oman elämän ”kehyksistä”, koetaankin tärkeäksi.

Monien suhtautuminen perheeseen muuttuu ja yleensä syvenee oman varttumisen ja itsenäistymisen myötä. Perheestä irrottaudutaan, mutta siitä löydetään samalla uusia ulottuvuuksia, ja kerronnan sisältämät ajat jatkavat eloaan rinnakkain.

Elämän muutosten myötä suhteeni perheeseen ja sukuun on muuttunut hyvinkin ratkaisevalla tavalla. – – Tapahtuneita muutoksia voisin kuvailla käsitteillä ‘etäisyys’ ja ‘haikeus’. – – Voimakkaasta haikeudesta huolimatta en haluaisi muuttaa ajan kulkua. Ehkä ajan salaisuus on se, että minussa on kaikki elämäni ajat sisäkkäin. Tulevaisuuskin. (N21)

Alasuutari (1989: 75) onkin huomauttanut, että ”vaikka menneisyys on eräässä mielessä menetettyä, jo käytettyä aikaa, se kuitenkin elää ja vaikuttaa nykyisyyteen ja tulevaisuuteen muistelemisen ja kertomusten välityksellä”. Tässä mielessä meidän olisikin syytä irrottautua sellaisesta yksioikoisesta todellisuuskäsityksestä, johon ei kuulu ajassa taaksepäin siirtyminen tai useiden aikatasojen samanaikaisuus, ja joka hahmottaa muistelemisen yksiselitteisesti ”menneeseen siirtymisenä” tai ”muistoissa elämisenä” (vrt. Saarenheimo 1997: 50). Muisteleminen tulisi käsittää pikemminkin perustavanlaatuisesti tavaksemme hahmottaa maailmaa ja oloamme siinä, itseämme.

– – Muistaminen on herkeämätön, spontaani prosessi. Eräässä mielessä muistaminen on tapamme olla olemassa. Muistaminen on elävänä olemista ja tiettyssä mielessä: elävää oloa. Vaikka onkin mahdollista varta vasten ryhtyä muistamistyöhön, niin kyseessä on erityistapaus. Tosiasiassa jokainen muistaa alati ja herkeämättä, halusi tai ei. (Määttänen 1996: 19.)

Puhuttaessa muistamisesta ja muistojen mieleen painamisesta korostetaan usein tietoa tunteiden sijaan. Tällöin kuitenkin unohdetaan kokija, kokemus, muistamisen tunne ja muistamisen subjektiivinen merkitys (vrt. Määttänen 1996: 10, 19). Perheen muistelu-kerronnasta puhuttaessa olisi tärkeää huomata kerrontaan ja muistamiseen liittyvien tunteiden oleellisuus. Ne motivoivat sekä muisteleminen että kertomatta jättämiseen.

Arttu Se on niin kiva muistella jälkikäteen, ainaki mukavia asioita
 Laura Nii
 Arttu ja sit on kiva että kuulee
 Äiti Kai se on semmost yhtenäistää sit sen perheenki vielä että, tää on niinku meidän perhe ja täs meidän perhees on tapahtunu tällasta
 Laura Niinku ei niitä juttuja sit kukaan muu ymmärrä
 Äiti Nii että moni, joku toinen vois ajatella et mitäs huvittavaa nyt tossakin asias, voi olla joku mitätön asia
 Laura nii just (nauraen)
 Äiti Että onkos tuossa nyt jotaki huvittavaa
 Laura (nauraen) Pihlakki voi aatella että ompas noilla tyhmiä juttuja

Arttu Nii
 Äiti Ompas noilla tyhmät jutut
 (naurua)
 että onks se et se lähentää niitä ihmisiä sit keskenään kanssa
 Kaija Varmasti
 Äiti ne yhteiset tapahtumat
 Arttu Sit on hauska kuulla mitä on lapsena tehny ku ite ei sitä oikein tiedä
 mitä on tehny
 Kaija Joo
 Arttu äiti kertoo, sit vielä ku äitin kaveri kertoo
 Kaija Joo
 Arttu sit on tulee ihan eri vaihtoehtoina
 Kaija Just
 Arttu Just tulee näkökannat ja kaikki – –
 (H3: 40)

Muistelemisessa on tärkeää myös sen uutta luova ja mielikuvituksellinen aspekti. Jokaisessa muistamisessa ja kerronnassa muisto luodaan tai se syntyy uudelleen (Määttänen 1996: 20). Ehkä tässä onkin muistamisen jännityksen ja viehätysten salaisuus. Muistelemisen ei ole pelkän kertaamisen tai nostalgisen kaipuun sija, vaan se suhteuttaa asioita toisiinsa, yhdistelee niitä ennalta arvaamattomalla tavalla, näyttää ne aina uudessa valossa (Vilkko 1997: 47). Walter Benjamin onkin korostanut muistamisen merkitystä elämän ja ympäristön käsittämisessä ja tulkinnassa: ”Koettu tapahtuma on aina rajallinen, ainakin kokemisen piiriin rajoittuva, mutta muistettu tapahtuma on rajaton, koska se on vasta avain kaikkeen ennen olleeseen ja jälkeen tulevaan” (Benjamin 1989: 68). Muistaminen ja kerronta voidaankin tässä mielessä ajatella useita aikaulottuvuuksia yhdistäviksi todellisuutta suuremmiksi asioiksi, joiden kautta eletylle elämälle annetaan uusia ja vaihtelevia merkityksiä.

LÄHTEET

AINEISTOLUETTELO

Vastaukset kyselyyni:

Yhteensä 43 vastausta. Vastaajista 34 naista (N1-N34) ja 9 miestä (M1-M9).

Haastattelunauhut:

- H1 nainen, 46 vuotta, haastattelu 26.1.1997, haastattelun kesto n. 2 tuntia 15 minuuttia
- H2 nainen, 75 vuotta, haastattelu 27.1.1997, haastattelun kesto 10-15 minuuttia
- H3 ryhmähaastattelu 29.1.1997, läsnä perheen äiti (53 vuotta), kaksi lasta (24 ja 28) sekä äidin ystävätär, haastattelun kesto 1 tunti
- H4 ryhmähaastattelu 1.2.1997, läsnä vanhemmat (47 ja 50) ja kaksi lasta (18 ja 21), haastattelun kesto 1 tunti
- H5 ryhmähaastattelu 22.9.1998, haastateltavana kaksi sisarusta (25 ja 26), haastattelun kesto n. 1,5 tuntia
- H6 ryhmähaastattelu 26.10.1998, haastateltavana kaksi sisarusta (16 ja 22), haastattelun kesto hieman alle tunnin
- H7 ryhmähaastattelu 23.1.1999, haastateltavana kaksi sisarusta (15 ja 28), haastattelun kesto n. 1,5 tuntia
- H8 nainen, 69 vuotta, haastattelu 27.1.1999, haastattelun kesto 1 tunti
- H9 ryhmähaastattelu 7.3.1999, läsnä vanhemmat (55 ja 61) ja kaksi lasta (25 ja 31), haastattelun kesto 2 tuntia
- H10 ryhmähaastattelu 31.3.1999, haastateltavana kaksi toisilleen sukua olevaa naista (76 ja 89), haastattelun kesto n. 2 tuntia

Haastattelut tutkielman tekijän tekemiä haastattelua H2 lukuun ottamatta, joka on haastateltavan tyttären tekemä. Aineisto on tutkielman tekijän hallussa. Tutkielman valmistuttua se on tarkoitus luovuttaa SKS:n Joensuun perinnearkistoon.

LÄHDELUETTELO

Ahola 1993: Suvi Ahola, Naiset päiväkirjojen kirjoittajina. – Ulla Piela (toim.), Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista, s. 99-110. Tietolipas 127. Helsinki: SKS.

Alasuutari 1989: Pertti Alasuutari, Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmauksena. – Pirkko Heiskanen (toim.), Aika ja sen ankaruus, s. 75-85. Helsinki: Gaudeamus.

Allen 1990: Barbara Allen, Personal Experience Narratives: Use and Meaning in Interaction. – Elliot Oring (ed.), Folklore Groups and Folklore Genres, s. 236-243. Toinen painos, 1. painos 1989. Logan: Utah State University Press.

- Allen & Montell 1982: Barbara Allen & William Lynwood Montell, *From Memory to History. Using Oral Sources in Local Historical Research*. Nashville, Tennessee: The American Association for State and Local History.
- Apo 1995: Satu Apo, Teemakirjoittaminen. Perinteentutkimuksen 'näkymätön' aineistonkeruumenetelmä. – Satu Apo, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisesta kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta s. 173-186. Helsinki: Hanki ja jää.
- Baldwin 1975: Karen Lois Baldwin, *Down on Bugger Run: Family Group and the Social Base of Folklore*. Ph.D. diss., University of Pennsylvania.
- Behar 1996: Ruth Behar, *The Girl in the Cast*. – Marianne Gullestad (ed.), *Imagined Childhoods. Self and Society in Autobiographical Accounts*, s. 217-239. Oslo: Scandinavian University Press.
- Benjamin 1989: Walter Benjamin, Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta. Toimittaneet Markku Koski, Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto ja Tutkijaliitto.
- Benmayor, Vázquez, Juarbe & Alvarez 1987: Rina Benmayor, Blanca Vázquez, Ana Juarbe & Celia Alvarez, *Stories to live by: continuity and change in three generations of Puerto Rican women*. – Ralph Samuel and Paul Thompson (eds.), *The Myths We Live By*, s. 184-200. London: Routledge.
- Bennett 1986: Gillian Bennett, *Narrative as Expository Discourse*. – *Journal of American Folklore* Vol. 99, No. 394, s. 415-434.
- Boatright 1958: Mody C. Boatright, *The Family Saga as a Form of Folklore*. – Mody C. Boatright, Robert B. Downs & John T. Flanagan, *The Family Saga and Other Phases of American Folklore*, s. 1-19. Urbana: University of Illinois Press.
- Brandes 1975: Stanley H. Brandes, *Family Misfortune Stories in American Folklore*. – *Journal of the Folklore Institute* Vol. 12, s. 5-17.
- Byng-Hall & Thompson 1990: John Byng-Hall & Paul Thompson (interviewer), *The Power of Family Myths*. – Ralph Samuel and Paul Thompson (eds.), *The Myths We Live By*, s. 216-224. London: Routledge.
- Camitta 1990: Miriam Camitta, *Gender and Method in Folklore Fieldwork*. – *Southern Folklore* Vol. 47, Num. 1, s. 21-31.
- Dégh 1985: Linda Dégh, "When I Was Six We Moved West..." *The Theory of Personal Experience Narrative*. – *New York Folklore* Vol. XI, Nos. 1-4, s. 99-108.
- Dobos 1978: Iona Dobos, *True stories*. – Linda Dégh (ed.), *Studies in East European Folk Narrative*. Publications of the American Folklore Society, Bibliographical and Special Series Vol. 30, s. 169-205. Philadelphia: American Folklore Society.
- Eskola 1997: Katarina Eskola, *Varhain kuolleiden äitien verhottu muisto*. – Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto*. Kirjoituksia menneen elä-

misestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, s. 60-87. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Eskola & Peltonen 1997: Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Fentress & Wickham 1992: James Fentress & Chris Wickham, *Social Memory. New Perspectives on the Past*. Oxford: Blackwell.

Finnegan 1994: Ruth Finnegan, *Family Resources and Experiences*. – Ruth Finnegan & Michael Drake (eds.), *From Family Tree to Family History. Studying Family and Community History 19th and 20th Centuries, Volume 1*, s. 104-127. Cambridge: The Cambridge University Press and The Open University.

Fiske 1992: John Fiske, *Merkkien kieli: johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.

Goodwin 1994: Joseph P. Goodwin, *My First Ex-Lover-in-Law: You Can Choose Your Family*. – *Southern Folklore* Vol. 51, Num. 1, s. 35-47.

Gullestad 1996: Marianne Gullestad, *Modernity, Self, and Childhood in the Analysis of Life Stories*. – Marianne Gullestad (ed.), *Imagined Childhoods. Self and Society in Autobiographical Accounts*, s. 1-39. Oslo: Scandinavian University Press.

Holbek 1990: Bengt Holbek, *The Family Anecdote: Event and Narrative*. – Lutz Röhrich & Sabine Wienker-Piepho (eds.), *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Honko 1980: Lauri Honko, *Kertomusperinteen tutkimustavat ja niiden tulevaisuus*. – Pekka Laaksonen (toim.), *Kertojat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60, s. 18-38. Helsinki: SKS.

Hufford, Hunt & Zeitlin 1987: Mary Hufford, Marjorie Hunt & Steven Zeitlin, *The Grand Generation: Memory, Mastery, Legacy*. Introduction by Barbara Kirshenblatt-Gimblett. Washington: Smithsonian Institution.

Hyry 1995: Katja Hyry, *Elämänhistoriallinen kerronta tutkimuskohteena*. – *Elektroloristi* 1/1995 ISSN1237-8593 URL: http://www.joensuu.fi/~loristi/1_95/hyr.195.html

Häggman 1996: Kai Häggman, *Johdatus perhehistoriaan*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Jallinoja 1984: Riitta Jallinoja, *Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin*. – Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja ja Harriet Strandell, *Perhe, työ ja tunteet*. Ristiriitoja ja ratkaisuja, s. 37-110. Porvoo: WSOY.

Jallinoja 1985: Riitta Jallinoja, *Johdatus perhesosiologiaan*. Porvoo: WSOY.

- Kaivola-Bregenhøj 1988: Annikki Kaivola-Bregenhøj, Kertomus ja kerronta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 480. Helsinki: SKS.
- Kalčík 1975: Susan Kalčík, "...like Ann's gynecologist or the time I was almost raped". Personal Narratives in Women's Rap Groups. – *Journal of American Folklore* Vol. 88, No. 347, s. 3-11.
- Kartovaara 1994/1995: Leena Kartovaara, Perheen rakenne ja sen kehitys. – *Suomalainen perhe*, s. 10-28. Väestö 1994:5. Tilastokeskus: Helsinki. Toinen painos.
- Kenyon 1994: Gary Kenyon, Oman tarinan kertomisen merkityksestä. – *Gerontologia* 8(4): 196-204.
- Kilpi 1994: Eeva Kilpi, Rauhaa ja kasviksia. – Leena Reiman (toim.), Äiti meitä hyvin ruokki. Ruokamuistoja ja reseptejä, s. 75-83. Helsinki: Kääntöpiiri.
- Kirshenblatt-Gimblett 1989: Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Authoring Lives*. – *Journal of Folklore Research* Vol. 26, No. 2, s. 123-149.
- Koivunen 1996: Anu Koivunen, Emansipaatio. – Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, s. 77-109. Tampere: Vastapaino.
- Komulainen 1998: Katri Komulainen, Naisten naissuhteet. Kerrottu ja puhuteltu sukupuoli itsenäistymiskertomuksissa. – Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, s. 153-185. Tampere: Vastapaino.
- Koskijoki 1997: Maria Koskijoki, *Esine muiston astiana*. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54, s. 269-285. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kotkin & Zeitlin 1983: Amy J. Kotkin & Steven J. Zeitlin, *In the Family Tradition*. – Richard M. Dorson (ed.), *Handbook of American Folklore*, s. 90-99. Bloomington: Indiana University Press.
- Kähkönen 1990: Tiina Kähkönen, *Perhealbumikertomus. Julkaisematon perinteentutkimuksen pro gradu -tutkielma*. Joensuun yliopisto. Suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
- Langenhove & Harré 1993: Luk van Langenhove & Rom Harré, *Positioning and Autobiography: Telling Your Life*. – Nikolas Coupland & Jon F. Nussbaum (eds.), *Discourse and Lifespan Identity. Language and Language Behaviors Series* vol. 4, s. 81-99. Newbury Park: Sage Publications.
- Latvala 1998: Pauliina Latvala, *Kuinka tutkia perhehistoriallista aineistoa folkloristiikan näkökulmasta?* – *Elore* 1/1998 ISSN 1456-3010 URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_98//lat198.html

- Makkonen 1993: Anna Makkonen, ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” Lajitietoisuus naisten omaelämäkerroissa. – Ulla Piela (toim.), *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*, s. 9-34. Tietolipas 127. Helsinki: SKS.
- Mazzarella 1995: Merete Mazzarella, *Täti ja krokotiili*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Mazzarella 1996: Merete Mazzarella, *Miten ihminen kasvaa omaksi itsekseen*. – Ryhmätyö 1/1996.
- Mazzarella 1997: Merete Mazzarella, *Oman elämän kirjoittamisesta – ja muiden*. – Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, s. 25-36. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Miller 1997: Kim Miller, *All in the Family: Family Folklore, Objectivity and Self-Censorship*. – *Western Folklore Vol. 56 (Summer and Fall 1997), No. 3 & 4*, s. 331-346.
- Morgan 1980: Kathryn L. Morgan, *Children of Strangers. The Stories of a Black Family*. Philadelphia: Temple University Press.
- Määttänen 1996: Kirsti Määttänen, *Muisti ja muistamisen tunnot*. – Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.), *Muistikirja. Jälkien jäljillä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 80, s. 10-25. Helsinki: Kirjapaino Oy Like.
- Määttänen & Nevanlinna 1996: Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.), *Muistikirja. Jälkien jäljillä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 80. Helsinki: Kirjapaino Oy Like.
- Palin 1997: Tutta Palin, *Kuvia menneisyydestä. Muistojen tuottamisesta 1800-luvun loppupuolen säätyläiskulttuureissa*. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, s. 254-268. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen 1997a: Eeva Peltonen, *Perunkirjoitusta*. – J. P. Roos & Anna Rotkirch (toim.), *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien Sosiologiaa*, s. 96-117. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen 1997b: Eeva Peltonen, *Muistojen sodat – muistien sodat*. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, s. 88- 142. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen 1996: Ulla-Maija Peltonen, *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: SKS.
- Raninen-Siiskonen 1999: Tarja Raninen-Siiskonen, *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 766*. Helsinki: SKS.
- Разумова и Квасникова 1998: И. А. Разумова и О. И. Квасникова, *Семейная фотография в контексте быта и традиционных представлений (на*

материале устной словесности). – Фолкклористика Карелии 1998: 105-115. Педрозавадск.

Roos & Vilkkö 1980: J. P. Roos & Anni Vilkkö, Suomalaisten elämä elämäkertakilpailun valossa. – Sosiaalipolitiikka 1980. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja, s. 67-95. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.

Ross 1991: Bruce M. Ross, Remembering the Personal Past: Descriptions of Autobiographical memory. New York: Oxford University Press.

Saarenheimo 1997: Marja Saarenheimo, Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saarenheimo 1999: Marja Saarenheimo, ”Ei me mitään tarinoita kerrota - vai kerrotaanko?” - otteita vanhojen naisten ryhmämuistelusta. Luento Joensuussa 26.11.1999 tapahtumassa ”Nainen lähellä mutta kaukana. Seminaari vanhasta naisesta suomalaisessa kulttuurissa”.

Saarinen 1993: Tuija Saarinen, Heikan Jussin huumori Herralan kylän perinteen valossa. Julkaisematon folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Folkloristiikan laitos.

Scheiberg 1990: Susan L. Scheiberg, A Folklorist in the Family: On the Process of Fieldwork Among Intimates. – Western Folklore 49 (April 1990), s. 208-214.

Sherman 1986: Sharon R. Sherman, ”That’s How the Seder Looks”: A Fieldwork Account of Videotaping Family Folklore. – Journal of Folklore Research Vol. 23, No.1, s. 53-70.

Sinnemäki 1997: Aino Sinnemäki, Isän varjo, enon kuva ja äidin läsnäolo. Neljä elokuvaa valokuvista, muistista ja menetyksestä. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, s. 235-253. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sloan 1999: Bernie Sloan, These Keys...Written Personal Narrative as Familylore and Folk Object. – Library Trends Vol. 47, Issue 3, s. 395-414.
(Tulostettu Academic Search Elite- tietokannasta 29.7.1999. Sivunumerot 1-14 viittaavat tähän tulosteeseen.)

Stahl 1977a: Sandra K. D. Stahl, The Oral Personal Narrative in Its Generic Context. – Fabula 18, s. 18-39.

Stahl 1977b: Sandra K. D. Stahl, The Personal Narrative as Folklore. – Journal of the Folklore Institute Vol. XIV, No. 1-2, s. 9-30.

Stahl 1983: Sandra K. D. Stahl, Personal Experience Stories. – Richard M. Dorson (ed.), Handbook of American Folklore, s. 268-276. Bloomington: Indiana University Press.

Stahl 1989: Sandra Dolby Stahl, Literary Folkloristics and the Personal Narrative. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

- Strandell 1991: Harriet Strandell, Vilken familj? Om sociologiska användningar av familjebegreppet. – Panu Pulma (red.), Den problematiska familjen, s. 83-98. Historiallinen arkisto 97. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Tainio 1996: Liisa Tainio, Arkikertomukset kulttuurisen tietämyksen välittäjinä. – Naistutkimus – Kvinnoforskning 2/1996, s. 11-29.
- Vilkko 1995: Anni Vilkkko, Lukijaelämää. – Elina Haavio-Mannila, Tommi Hoikkala, Eeva Peltonen & Anni Vilkkko (toim.), Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus, s. 157-172. Helsinki: Gaudeamus.
- Vilkko 1996: Anni Vilkkko, Muistan kuinka... Elämäkertamuistelemisesta elämäntakirjoituksissa. – Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.), Muistikirja. Jälkien jäljillä. Tutkijaliiton julkaisusarja 80, s. 98-113. Helsinki: Kirjapaino Oy Like.
- Vilkko 1997: Anni Vilkkko, Kertoa itsensä. – Naistutkimus – Kvinnoforskning 2/1997, s.47-50.
- Virtanen 1982: Leea Virtanen, Henkilökohtainen kerronta. – Irma-Riitta Järvinen ja Seppo Knuutila (toim.), Kertomusperinne. Tietolipas 90, s. 171-205. Helsinki: SKS.
- Vuorinen 1997: Pihla Vuorinen, Perhekertomukset merkityksen (k)antajina perheelle ja sen jäsenille. – Elektroloristi 2/1997. URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_97/vuo297.html
- Wilson 1991: William A. Wilson, Personal Narratives: The Family Novel. – Western Folklore Vol. 50, No. 2, s. 127-149.
- Wilson 1994: William A. Wilson, Afterword: It all depends on What You Mean by Family. – Southern Folklore Vol. 51:1, s. 73-76.
- Yerkovich 1983: Sally Yerkovich, Conversational Genres. – Richard M. Dorson (ed.), Handbook of American Folklore, s. 277-281. Bloomington: Indiana University Press.
- Yocom 1980: Margaret R. Yocom, Fieldwork in Family Folklore and Oral History: A Study in Methodology. Ph.D. diss., University of Massachusetts.
- Yocom 1997: Margaret R. Yocom, Family Folklore. – Thomas A. Green (ed.), Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music and Art. Volume I A-H, s. 278-285. Oxford: Clio.
- Zeitlin 1979: Steven J. Zeitlin, Americans Imagine Their Ancestors: Family Stories as a Folklore Genre. Ph.D. diss., University of Pennsylvania.
- Zeitlin 1983: Steven J. Zeitlin, "An Alchemy of Mind": The Family Courtship Story. – Western Folklore Vol. 39 (January 1983), No. 1, s. 17-33.

Zeitlin, Kotkin & Baker 1982: Steven J. Zeitlin, Amy J. Kotkin & Holly Cutting Baker, A Celebration of American Family Folklore. Tales and Traditions from the Smithsonian Collection. New York: Pantheon Books.

LIITE 1: KYSELYLOMAKE

Tervehdys Sinulle kyselyni tavoittama henkilö!

Teen perinteentutkimuksen pro gradu -tutkielmaani Joensuun yliopistoon perheeseen liittyvistä kertomuksista, ja kerään tutkimusaineistoa erityyppisistä suvun ja perheen sisällä kerrottavista jutuista ja tarinoista. Toivoisin sinun muistelevan kuulemiasi ja/tai kertomiasi kertomuksia, ja vastaavan seuraaviin kysymyksiin. Voit vastata joko kirjallisesti/kirjeitse tai e-maililla. Aluksi kerron kuitenkin hieman enemmän aiheestani.

”Perhekertomukset” liittyvät sinulle läheisiin ihmisiin, joita tavalla tai toisella pidät perheenäsi. Kertomuksia kerrotaan usein juuri perheen tai suvun piirissä. Ne voivat kertoa yhdelle tai useammalle henkilölle sattuneista tapahtumista, jotka kertomusten myötä ovat tulleet muillekin tutuiksi. Kuulija saattaa jo ensimmäisestä lauseesta tietää mitä tuleman pitää.

Kertomukset eivät välttämättä muodosta mitään yhtenäistä ”perheen historiaa”, vaan voivat kertoa ihan yksittäisistä tapahtumista ja asioista, joilla on merkitystä perheen jäsenille/suvulle. Tarinat saattavat toisaalta jopa ärsyttää joitakuuta, eikä niiden sisällöstä aina olla yhtä mieltä.

Tässä kertomuksia joidenkin perheiden varastoista. Niiden ei ole tarkoitus olla minkäänlaisia mallikappaleita, mutta ehkä ne tuovat mieleesi kuulemiasi kertomuksia ja virittävät sinua ”tunnelmaan”.

Äiti ja isi olivat yhtäaikaan opiskelemassa [eräässä kaupungissa], ja usein isä kertookin siitä ajasta, kun hän ja äiti alkoivat seurustelemaan. Äiti ja isi olivat molemmat omien koulujensa oppilaskunnan puheenjohtajia, ja tutustuivatkin sitä kautta. Isin lempitarinoita onkin se, kuinka hän yritti salaa päästä tyttöjen asuntolaan illalla tapaamaan äitiä. Asuntolan valvoja oli tiukka vanhapiika, joka oli hyvin tarkka työssään. Äidin asuintoverit olivat kuitenkin mukana juonessa ja päästivät isin sisään asuntolaan, kun valvoja ei ollut näköpiirissä. Kuitenkin juuri kun isä oli päässyt sisälle eteiseen valvoja tulikin nurkan takaa ja yllätti isän. Isän täytyi juosta karkuun, eikä hän päässyt äidin luo sinä iltana. Onneksi kuitenkin valvoja ei tuntenut isää, eikä kukaan joutunut ikävyyksiin. Tosin valvoja tämän jälkeen pyrki olemaan entistäkin tarkkaavaisempi.

- - tässä jo tutuksi tullessa ruokapöydässä isäni tapaa kertoa minusta ja pikkuveljestäni seuraavaa: Isä oli juuri opettanut minulle ja veljelleni mankin (monkey) ja mopon eron - mopo on isompi. Tulimme sitten veljeni ja isäni kanssa kioskille, jonka edustalla joku nahkatakkijätkä diivaili joillekin itseään vähän nuoremmille tytöille hienolla isolla moottoripyörällään. Pikkuveljeni käveli moottoripyörän viereen ja tuijotti sitä vähän aikaa (ja se jätkä myhäili ilmeisen tyytyväisenä)... Sitten hän huusi: ”Isi! Onks tää sit manki vai mopo.”, johon minä että: ”Hölmö! Kato nyt minkä kokoinen se on! Selvä mopo!” ... tytöt olivat alkaneet kikattamaan hulluina ja jätkä oli häipynyt kaksipyöräisineen.

Mummo on kertonut paljon tarinoita miehensä suvun, lähinnä sisarien puolelta. Yksi näistä oli tapaus, jolloin siskot olivat pyytäneet heiltä rahallista osallistumista sukulaisen lahjaan juhliin, jonne oli kutsuttu kaikki sisaret perheineen ja jälkipolvineen, mutta ei mummoa ja hänen lapsiaan ja lapsenlapsiaan. Mummo vielä varmisti, ettei kyseessä ollut erehdys, mutta

kutsua ei tosiaankaan ollut aikomus esittää. Mummo totesi silloin, ettei rahaakaan tipu, jos ei kutsuvieraiksikaan kelvata. Kertomus heijasteli sitä, ettei mummo tunne papan suvun koskaan oikein hyväksyneen häntä, tai että he pitivät häntä jotenkin alempiarvoisena maalaistaustansa takia. Kertomus ei itsessään ollut mitenkään hurjan vakava.

(Kirjasta Merete Mazzarella: Täti ja krokotiili, 1995:)

”Muistatteko kun Martin ja minut piti rokottaa ja miten me peloissamme mekastimme lääkärin odotushuoneessa? Ja isä lopulta karjaisi: ‘Ellette käyttäydy kunnolla saatte häipyä täältä!’ Emmehän me mitään muuta halunneetkaan kuin häipyä sieltä, joten me vaikenimme silkasta hämmästyksestä.” ”Muistatteko kun Martin oli neljän ja minä kuuden ja koko perhe oli kutsuttu päivälliselle isän esimiehen, suurlähettiläs Gartzin luo ja isä oli ankarasti sanonut meille, ettemme missään tapauksessa saa arvostella ruokaa. Ensin tulikin jotain pateeta ja sitten forellia, ja me tosiaan istuimme tuppisuina. Mutta kun lopuksi pöytään kannettiin valtavat kulholliset mansikoita, silloin Martinilta pääsi: ‘Kuule Merete, en minä enää uskonut, että me saataisiin mitään näin hyvää.’” ”Muistatteko kuinka huolestunut isä aina oli? Kun vieraat olivat lähdössä kotiin, hän seiso i aina ulko-ovella ja sanoi: ‘Varokaa nyt ettette vain kompastu portaissa’” ”Niin, ja kun äiti pesi ikkunoita, isä seiso i koko ajan vieressä ja sanoi: ‘Varo ettet vain putoa’ --” ”Ja jos lämpöpatterit olivat talvella liian kuumat, hän oli varma että verhot syttyisivät palamaan.”

Toivoisin sinun nyt miettivän lähipiiriäsi ja vastaavan seuraaviin kysymyksiin - vaikkapa erilliselle paperille. Jos sinulla on jo omakin perhe, voit ajatella lapsuudenkotiasi tai omaa perhettäsi tai kumpaakin.

a) Kerro aluksi

- 1) oletko mies vai nainen, ja minkä ikäinen (nimeä ei tarvitse mainita, jos et halua)
- 2) keitä perheeseesi (mahd. entiseen ja nykyiseen) kuuluu ja minkä ikäisiä he ovat
- 3) asuuko perheesi vielä yhdessä (vai ovatko esim. lapset muuttaneet pois)
- 4) mistä olet kotoisin
- 5) vanhempiesi ammatit (ja mahd. omasi)

b) Kirjoita ylös muistamiasi perhekertomuksia, joita olet kuullut lähinnä omassa tai sinulle muulla tavoin läheisessä perhe/sukulaispiirissä.

Kerro myös kustakin muistisi mukaan (jos asia ei jo kertomuksessa tule ilmi)

- kenen olet kuullut kertomusta kertovan ja kenelle, keitä oli paikalla
- kenestä se kertoo
- kenen luulisit kertoneen kertomuksen ensimmäisenä, ja minkä ikäisenä itse kuulit sen ensimmäisen kerran
- minkä uskot olleen kertomuksen tarkoituksen ja vaikutuksen tilanteessa/tilanteissa joissa sitä on kerrottu
- mihin kertomus liittyi, mistä tuolloin keskusteltiin
- millainen kertomus oli (hauska/positiivinen/totinen/negatiivinen/surullinen...?)

Sitten perhekertomuksiin liittyviä yleisempiä kysymyksiä. Mieti vaikka mieleesi tulleita kertomuksia ja niiden kerrontatilanteita. Voit myös kernaasti antaa esimerkkejä kysymysten kohdalla.

c) Kerrontatilanteista ja kertomuksista:

- 1) Kuka teillä kertoo eniten tämäntyyppisiä perheeseen liittyviä kertomuksia (lapset/vanhemmat/äiti/isä/mummo...), ja millainen kokoonpano (kertoja[t] + kuulijat[t]) on hedelmällisin kertomuksia kerrottaessa? (Voit mainita esimerkkejä erilaisista tilanteista.)
- 2) Kerrotaanko kertomuksia erityisesti jostain perheen jäsenestä/jäsenistä? Entä kerrotaanko perheessä myös ydinperheen ulkopuolisista ja/tai jo kuolleista sukulaisista? Kenestä?
- 3) Milloin kertomuksia yleisimmin kerrotaan? Jossain tietyissä tilanteissa? Silloin kun mieleen juolahtaa? Liittyvätkö ne johonkin teemaan, paikkaan, tilaisuuteen, tilanteeseen, elämänvaiheeseen, tms.? Tai tulevatko mieleen esim. jostain tietystä hajusta, äänestä, esineestä, valokuvasta tai jostain muusta asiasta?
- 4) Kerrotaanko perheeseen liittyviä juttuja myös perheen ulkopuolella? Minkälaisissa tilanteissa? Minkälaisia kertomuksia?
- 5) Kerrotaanko tietyn tyyppisistä tapahtumista (tavanomaisista/iloisista /poikkeuksellisista/karmeista/surullisista/kaikista mahdollisista)? Oletko huomannut vaihtelua eri tilanteissa?
- 6) Oletko huomannut että naiset ja miehet kertoisivat eri asioista, muistaisivat ja panisivat merkille eri asioita?
- 7) Entä kerrotaanko työistä ja pojista erilaisia kertomuksia?

d) Kertomusten merkityksestä ja niihin liittyvistä tuntemuksista:

- 1) Miksi uskot perhekertomuksia kerrottavan? Mihin niillä pyritään ja mitkä ovat vaikutukset?
- 2) Onko sinulla lempikertomuksia? Miksi juuri kyseiset kertomukset ovat sinulle mieluisia/tärkeitä?
- 3) Miten koet itseesi liittyvät kertomukset (lähinnä muiden kertomina)? Vastaavatko ne esim. omia muistoja tai kuvaavatko sinua huonosti tai osuvasti?
- 4) Onko teillä puhuttu ja kerrottu perheestä erityisen paljon jossain vaiheessa? Milloin? Oletko huomannut kerronnan muulla tavoin muuttuneen ajan myötä?
- 5) Millainen merkitys perheellä ja/tai suvulla on sinulle? Onko se muuttunut jollain tavalla ajan mittaan?

e) Ja sitten viimeiset kysymykset:

- 1) Muistatko että olisitte kiistelleet jonkin kertomuksen/muiston paikkansapitävyydestä?
- 2) Onko perheessänne joitain vakiosanontoja? Mikä on niiden historia, mistä ne juontavat juurensa?
- 3) Oletko aiemmin tullut ajatelleeksi tällaisten kertomusten olemassaoloa?

- 4) Tuleeko mieleesi vielä jokin asia tai muisto perhekertomuksiin liittyen, jonka haluaisit kertoa? Haluatko kommentoida esittämiäni kysymyksiä jotenkin? Oliko johonkin kysymykseen erityisen vaikea vastata?

KIITOS VASTAUKSISTASI JA VAIVANNÄÖSTÄSI!

Jos sinulla on jotain kysyttävää kyselyyn/aiheeseen liittyen, ota rohkeasti yhteyttä! Vastauksesi voit palauttaa minulle suoraan, sähkö- tai tavallisen postin kautta, tai nimelläni varustettuna Joensuun Yliopiston Suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitoksen kansliaan (PL 111, 80101 Joensuu). Kyselyn vastaukset on tarkoitus myöhemmin arkistoida Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Joensuun perinnearkistoon, josta niitä on mahdollista nimettöminä käyttää tutkimuskäyttöön. Jos et halua, että vastauksesi arkistoidaan, mainitse siitä vastauspaperissasi.

Haluaisin tehdä perhekertomuksiin liittyen myös ryhmähaastatteluja, joissa olisi läsnä useampi perheen jäsen. Jos sinä ja läheisesi suostuisitte haastateltavaksi, laita mukaan yhteystietosi, niin voin palata asiaan!

Terveisin, Pihla Vuorinen
Nuottaniementie 18 d 24
80140 Joensuu
puh. (013) 284 207
sähköinen posti: pvuorine@cc.joensuu.fi

P.S. Voit mielellään antaa myös muiden perheesi jäsenien tai tuttaviesi vastata kyselyyn!

LIITE 2: HAASTATTELURUNKO

- Taustatietoja perheestä
  - Ketä haastatellaan?
  - Ketä muita perheeseen kuuluu?
  - Minkä ikäisiä perheen jäsenet ovat?
  - Asutteko vielä yhdessä?
  - Mistä olet(te) kotoisin? Missä nykyisin asutte?
  - Mitä perheen vanhemmat ovat ammatiltaan? Mitä lapset tekevät (jos jo vanhempia)

- Tuleeko heti mieleen joku kertomus?
- Oletteko ehtineet yhtään pohtia tätä asiaa?

- Kertomukset (aina kun joku tulee mieleen)
  - Muistatko tilanteen/tilanteita, joissa kerrottu?
  - Keitä oli paikalla?
  - Kuka sitä silloin kertoi, kuka yleensä kertoo, kuka kertonut ensimmäisenä?
  - Oletko itse kertonut?
  - Mistä se tuolloin tuli mieleen/ miten liittyi keskusteluun tai teemaan?
  - Oletteko kaikki kuulleet?
Muistatteko samalla tavalla?
  - Miten kuvailisitte kertomuksen luonnetta (onko se esim. iloinen, surullinen, neutraali, huvittava, rauhoittava jne.)?

- Aiheita
  - Mistä aihepiireistä muistat, että teillä olisi kerrottu kertomuksia?
  - Muistatko kertomuksia, joita joku muu on kertonut omasta lapsuudestasi?
Entä oletko itse kertonut lapsillesi heidän lapsuudestaan?
Millaisista aiheista/tapahtumista?
  - Kerrotaanko kertomuksia sukunne vanhemmista jäsenistä, mahdollisesti jo kuolleista isovanhemmista jne.?
Millaisista tapauksista?
Oletteko itse tunteneet kyseiset henkilöt, vai vaan kuulleet heistä?
  - Kertovatko isovanhempanne tai vanhempanne omasta lapsuudestaan/nuoruudestaan tai esim. seurusteluajoistaan?
  - Tukevatko kertomukset yleensäkin käsityksiänne henkilöiden luonteenpiirteistä?
  - Onko teillä kertomuksia perheen yhteisiin lomiin, matkoihin, sattumuksiin, muuttoihin, juhliin tms. liittyen?
  - Kuuluuko perheeseenne lemmikkejä? Kerrotaanko niistä?
  - Käytättekö perheenjäsenistä lempinimiä? Liittyykö niihin jotain kertomuksia?
  - Ovatko kaikki kertomukset hauskoja? Tuleeko mieleen jotain yhteisiä tai jonkun omia kärsimyskertomuksia? Onko olemassa ihan neutraalejakin kertomuksia, jotka eivät edes hymyilytä?
  - Onko surullisia kertomuksia? Voiko niilläkin olla yhdistävä vaikutus?
  - Entä negatiivisia kertomuksia jostain ei-pidetystä perheen/suvun jäsenestä?
  - Onko esineisiin tai valokuviin liittyviä kertomuksia? Entä paikkoihin, juhliin, hajuihin, makuihin, ruokiin?

- Millaisissa tilanteissa perhekertomuksia teillä kerrotaan?(Perhettä/ sukua koolla, vai kahden kesken jonkun kanssa?)
Mikä on yleisin tilanne?
- Onko kerronta jossain vaiheessa ollut erityisen intensiivistä? Missä?
- Kerrotteko erityisen paljon jostain perheen jäsenestä?
Kenestä itse muistatte kertoneenne jotain?
- Muistatko kertoneesi perhekertomuksia myös perheen ulkopuolella?
Millaisissa tilanteissa?
Ovatko vanhempasi esim. kertoneet sinun kavereillesi?
Oletko itse (tai joku muu) kertonut poika/tyttökaverillesi?
- Oletko kuullut poika/tyttökaverisi tai miehesi/vaimosi perheen kertomuksia? Entä ystäväiesi?
- Kerrotaanko kertomuksia perheenjäsenten vanhoista tai nykyisistä heiloista?
- Millaista tilanteista muistat eniten kertomuksia? Mitkä ovat jääneet elämään pisimmäksi aikaa?
- Ovatko mitkään kertomukset tiivistyneet yhteisiksi lausahduksiksi?
Saatetaanko kertomukseen vain viitata, jos kaikki sen tuntevat?

- Kuka teidän perheessänne kertoo eniten?
- Oletko huomannut, että naiset ja miehet kertoisivat teidän perheessänne erilaisista asioista?
- Entä kertovatko lapset ja vanhemmat erilaisista asioista? Yhtä paljon?
- Tuleeko mieleen kertomuksia, jotka olisivat kiusallisia kerronnan kohteelle, mutta joita muut kyllä tykkäävät kertoa?
- Oletteko kiistelleet minkään kertomuksen paikkansapitävyydestä? Minkä? Useinkin?
Onko päästy yhteisymmärrykseen, vai toistuuko kiista aina kertomuksen tullessa esille?
- Miten koet itseesi liittyvät kertomukset?
Ovatko ne vaikuttaneet omakuvaan, käsitykseen itsestänne? Vahvistaneet sitä?
Onko kertomuksia jotka ovat ristiriidassa omien käsityksienne kanssa itsestänne?
”Kiistättekö” ne?
- Onko jotain juttuja, jotka ovat erityisiä suosikkejanne, joita erityisesti toivotte kuulevanne tai kerrotte usein? Entä jonkun muun perheenjäsenen suosikkeja?
- Onko jotain tuoreita perhekertomuksia? Jotain juttuja, joiden uskotte jäävän elämään?

- Toistuvatko kertomukset aina samanlaisina? Muutellaanko niitä ajan ja tilanteen/painotuksen mukaan? Korostetaanko eri asioita?
- Annetaanko kertojan yleensä kertoa loppuun vai voidaanko hänet keskeyttää, korjata kertomusta?
Uudistetaanko kertomuksia?
- Onko mitään kertomuksia hyllytetty (tilapäisestikään)? Ovat esim. menettäneet ajankohtaisuutensa tai koskettelevat arkoja aiheita?
- Isovanhempien kertomukset? Elävätkö näiden kuoleman jälkeen?

- Mikä on mielestäsi tärkeintä perhekertomusten kerronnassa? Miksi niitä kerrotaan, mitä ne antavat perheen jäsenille?
- Pidätkö tällaista kerrontaa tärkeänä osana perheenne yhdessäoloa?
- Perheen merkitys?

LIITE 3: KYSELYYN VASTAAJIEN IÄT, KERTOMUSYKSIKÖIDEN
LUKUMÄÄRÄ JA SUKULAISUHTEET MUIHIN VASTAAJIIN

Vastaaja	Ikä vastatessa (jos tiedossa)	Kertomus- yksikköjä	Muuta
M1	19	5	
M2	(n. 20)	5	
M3	22	3	
M4	24	2	Tyttöystävä kirjannut ylös
M5	28	4	Tyttöystävä kirjannut ylös
M6	(n. 30)	4	
M7	50	3	
M8	24	2	
M9	23	4	
N1	11	2	
N2	11	3	
N3	12	2	
N4	15	3	
N5	19	7	
N6	20	13	Sisko(t) N15 ja H6, äiti H1, mummo H8
N7	20	8	
N8	20	5	
N9	20	5	
N10	20	6	Äiti N23, perhe H4
N11	20	5	
N12	21	5	
N13	22	5	
N14	22	11	
N15	23	65	Omat vastaukseni Sisko(t) N6 ja H6, äiti H1, mummo H8
N16	23	5	
N17	23	8	Sisko N21, perhe H9
N18	24	16	Perhe H3
N19	24	5	
N20	24	5	
N21	29	16	Sisko N17, perhe H9
N22	40	3	Lapsi kirjannut ylös
N23	50	3	Tytär N10, perhe H4
N24	75	5	Tytär kirjannut ylös, kertomukset nauhalla (H2)
N25	26	7	Sisko N28 ja H7, äiti N33
N26	(n. 25)	7	
N27	(n. 35)	5	
N28	14	2	Sisko N25 ja H7, äiti N33
N29	20	14	
N30	23	4	
N31	24	6	
N32	26	8	
N33	55	5	Lapset N25, N28 ja H7
N34	27	9	
Yht. *Keskimäärin	26	245 (+65) 5,8	Kertomuksia keskimäärin naiset: 6,5 miehet: 3,5

* Keskimääräinen ikä laskettu vastauksissa ilmoitettujen ikien pohjalta. Kertomusten lukumäärää laskiessani en ole huomionnut omia kertomuksiani.

LIITE 4: AINEISTON TEEMAT AIHEPIIREITTÄIN LUOKITELTUNA

Taulukko 1:

Kertomusten lukumäärät teemoittain. Sarake 1: kyselylomakkeiden kertomukset. Sarake 2: haastattelujen kertomukset ja omat kertomukseni.

TEEMAT	Kyselyvastaukset /kpl	Muut kertomukset/kpl
LAPSUUS		
Hauskat/hymyilyttävät	5	4
Lasten-suusta – jutut	19	34
Lasten tempaukset/kommellukset	36	47
Maailma lapsen silmin	6	11
Kuvailevat/muistot	15	30
Suhde eläimiin	8	6
Surumieliset	4	8
Synnytykset	1	6
Vauva-aika	3	7
Vähältä piti – tilanteet ja onnettomuudet	7	10
Ruoka	3	10
Leikit	4	32
Työt	-	6
Roolit, haaveet, esikuvat	-	13
Pelot	1	4
Tytöt-pojat – suhde	-	14
Suhde sisaruksiin	5	22
Lasten kasvatusta	5	17
Yhteensä	122	281
PERHEEN/SUVUN MENNEISYYS		
Perheen historia	-	17
Nuoruus		
Oma+lasten/vanhempien/isovanhempien	2+6+3	33+7+2
Seurusteluajat		
Omat+lasten/vanhempien/isovanhempien	3+4+3	8+11+2
Entiset heilat		
Omat+lasten/vanhempien/isovanhempien	1+4+2	15+1+0
Entiset puoliset	1	3
Entisajat + sota-aika	3+8	10+13
Ruokamuistot	-	3
Paikat ja esineet	-	10
Eläimet	8	23
Vanhempien/ Isovanhempien tempaukset	7+1	12+0
Faktaa sukulaisista ja tekemisistään	3	4
Vähältä piti – tilanteet ja onnettomuudet	3	5
Kuolema	-	7
Selviytymistarinat	4	9
Joulut ja muut lomamat	5	28
Sanontojen ja (lempi)nimien taustaa	6	12
Piirteet	1	19
Eriyislaatuiset sukulaiset	4	2
Yhteensä	82	256
IHMISUHTEET		
Suhde vanhempiin	3	8
Suhde isovanhempiin	-	8
Roolit, naisten ja miesten väliset suhteet	-	9
Avioliitot		1
Negatiiviset	2	1

Avioerot	-	3
Perheriidat ja muut negatiiviset muistot	4	1
Miniän asema	2	7
Tärkeät ihmiset	-	3
Yhteensä	11	41
MUUT		
Suvun ulkopuoliset henkilöt	11	10
Unet ja enteet	2	2
Yliluonnolliset kokemukset, ennustukset, uskomukset	4	1
Hauskat kertomukset	10	4
Hymyilyttävät/kuvailevat	3	2
Yhteensä	30	19

TEEMA	Kyselyvastaukset/ %	Muut kertomukset/%	Koko aineisto/%
Lapsuus	50	47	48
Perheen/suvun menneisyys	33,5	43	40
Ihmissuhteet	4,5	7	6
Muut	12	3	6